

Bălăban Ciprian

ISTORIA CREȘTINISMULUI

PARTEA I

Introducere în istoria creștinismului

1. Filozofia creștina a istoriei

În limba română cuvântul *istorie* provine din cuvântul grecesc *historia*, derivat la rândul lui din verbul grecesc *historeo*. Acest cuvânt însemna "a învăța prin cercetări sau investigații". Este vorba despre cercetarea și relatarea unor întâmplări desfășurate în timp. De aceea, în limba curentă de astăzi, prin cuvântul *istorie* se face referire în primul rând la evenimente desfășurate în timp.

Informațiile obținute despre evenimentele care au avut loc sunt investigate și interpretate, iar interpretarea evenimentelor depinde de concepția despre lume a celor care studiază evenimentele, de aici rezultă o anumită filozofie a istoriei.

Filozofia istoriei caută să descopere în primul rând sensul istoriei. Astfel filozofia creștina a istoriei este finalista, liniară, cataclismică, cu o nuanță optimist-pesimistă, considerând că sensul istoriei este dat de scopul lui Dumnezeu în istorie. Filozofia istorică evoluționistă susține că sensul istoriei este progresul. Filozofia ciclică a istoriei afirmă că sensul istoriei este repetitiv. Filozofia aleatorie a istoriei afirmă că istoria nu are sens, fiind dominată de hazard sau întâmplare.

În al doilea rând filozofia istoriei caută să descopere determinarea cauzelor în istorie. Filozofia creștina a istoriei nu ignoră, în determinarea cauzelor, factorii cauzali de altă natură decât cea religioasă, dar îi consideră determinați în ultima analiză de factorul religios.

2. Istoria creștinismului și istoria religiilor

Istoria generală este istoria societății omenești. Ramuri ale istoriei generale sunt: istoria religiilor, istoria culturii și civilizației, istoria politică, istoria relațiilor și mișcărilor sociale, etc.. O ramură a istoriei religiilor este istoria creștinismului.

În sistemul general al religiilor, există întâi religiile monoteiste, care cred într-un Dumnezeu unic și personal. Cele mai vechi religii sunt, după cum s-a dovedit de către specialiștii laici, religiile monoteiste primitive, iar nu cele politeiste, cum s-a afirmat multă vreme. Marile religii monoteiste sunt: iudaismul (în faza precreștină o religie adevărată, iar în prezent o religie falsă), creștinismul (singura religie adevărată a lumii de astăzi) și islamismul (religie falsă, cu influențe ale religiilor adevărate, iudaismul precreștin și creștinismul).

În domeniul panteismului intra credințele religioase într-un Dumnezeu impersonal care se confunda cu natura. Atunci când tendința este de a dizolva natura în Dumnezeu, credința respectivă este numită panteism (în limba greacă, *pan*=tot; *en*=în; *theos*=Dumnezeu, zeu). Panteismul deriva din religiile animiste, care, ca vechime, s-ar plasa pe locul doi după religiile monoteiste primitive. Marile religii panteiste sunt hinduismul indian și daoismul chinez. Dizolvarea credinței într-un Dumnezeu impersonal culminează în două religii derivate din hinduism: budismul și jainismul, care ar putea fi numite ateiste, întrucât nu mai sunt preocupate de credința în Dumnezeu, ci doar de problema mântuirii omului.

Un loc de mijloc între monoteism și panteism îl ocupa dualismul, de origine iraniană, bazat pe două principii cosmice: binele și răul, întruchipate de lumina și întuneric și reprezentate fie prin lupta dintre timp (dominat de principiul binelui) și spațiu (aparținând, inițial, mai ales răului), fie, mai târziu, prin lupta dintre spirit și materie.

Dualismul ulterior, cel al spiritului și materiei, a influențat gnosticismul, marele dușman al creștinismului antic și s-a manifestat în religia maniheană, alt mare dușman al creștinismului antic și în anumite religii eretice derivate din creștinism: pavliciana, bogomila, cathara, (albigensă).

Din dualismul iranian clasic, numit mazdeism (de la numele lui Mazda sau Ormuzd, zeul Binelui), deriva "religia de mistere" a lui Mithra (ochiul lui Ormuzd = soarele). Mithraismul a fost de asemenea un mare dușman al creștinismului antic.

Panteismul, dualismul și chiar monoteismul sunt infiltrate de politeism - credința în mai mulți zei. Politeismul, ca și panteismul, deriva din animism, credința în duhuri. Se observă că unele religii politeiste clasice, de pildă cea română, sunt precedate de credința într-un duh al naturii de tip panteist. Amerindienii (pieile roșii) din America de nord cred într-un Mare Spirit personal (Marele Manitou). Cam la fel credeau probabil strămoșii noștri geți, fiindcă istoricul antic Herodot scria că "geții nu cred că există un alt zeu decât al lor". Istoricul român Vasile Pârvan numea acest tip de religie henoteism, adică un monoteism primitiv (*henos* = *monos* = unu, în lb. greacă).

Persecuțiile anticrestine din primele trei secole ale creștinismului au avut loc în numele politeismului greco-roman.

3. Definirea, obiectul si importanta istoriei crestinismului

Istoria crestinismului este o ramura a istoriei religiilor si a teologiei crestine, care studiaza istoria fenomenului crestin în ansamblu. Documentul care rezuma în modul cel mai general acceptat învatatura crestina este crezul de la Niceea - Constantinopol, redactat în forma actuala dupa 381 d.H..

Obiectul istoriei crestinismului este format din urmatoarele: revelatia crestina privita din punct de vedere istoric; aplicatia acestei revelatii de-a lungul timpului în viata religioasa individuala si bisericeasca; societatea, statul, cultura si civilizatia care formeaza cadrul istoric general al crestinismului si al Bisericii; influenta reciproca dintre acest cadru si cretinism.

Istoria crestinismului (Bisericii) este importanta fiindca:

- ne ajuta sa înțelegem revelatia crestina si punerea ei în practica;
- ne ajuta sa înțelegem rolul dominant al lui Dumnezeu în istorie si conducerea divina a evenimentelor dupa planul lui Dumnezeu;
- ne ajuta sa folosim experienta trecutului si sa învatam din greselile omenesti;
- ne formeaza o viziune istorica asupra diferitelor ramuri ale teologiei;
- ne da o viziune crestina asupra istoriei generale;
- ne ajuta sa înțelegem si sa folosim în sens crestin spiritualitatea necrestina, cum a facut si apostolul Pavel;
- ne ajuta sa înțelegem ca Biserica nu este formata din organizatii confesionale, ci din toti crestinii care ating esenta crestinismului;
- ne ajuta sa intram în comuniune cu Isus Hristos, prin Duhul Sfânt.

4. Ramurile istoriei crestinismului

- a) Istoria teologiei.
- b) Istoria Bisericilor confesionale.
- c) Istoria cadrului necrestin al crestinismului si a relatiilor reciproce dintre acest cadru si Biserica.
- d) Istoria raspândirii crestinismului.
- e) Istoria vietii practice a crestinilor si a Bisericii.
- f) Istoria miscarilor crestine, a reformelor si trezirilor spirituale.

g) Istoria culturii creștine (filozofie, literatură, muzică, artă, învățământ, mas-media, științe).

I. Istoria creștinismului antic (30-590 d.H.)

1. Biserica primară (30-100 d.H.)

1.1. Cadrul în care a apărut creștinismul

În *Galateni 4:4*, Pavel atrage atenția asupra epocii istorice de pregătire providențială care a precedat venirea lui Hristos pe pământ în trup omenesc: "Dar când a venit împlinirea vremii, Dumnezeu a trimis pe Fiul Său..."

1.1.1. Iudaismul

În sens larg, iudaismul este religia poporului evreu, de la apariția acestui popor, întemeiat de Avram, evreul (*Genesa 14:13*), până astăzi.

Iudaismul a asigurat ereditatea creștinismului și, un timp, chiar a dat adăpost religiei nou-nascute. Contextul favorabil apariției creștinismului în iudaism a fost format din următorii factori:

a) Monoteismul - Niciodată după întoarcerea din robia babiloniană evreii nu au mai căzut în idolatrie.

b) Speranța mesianică - Evreii ofereau lumii speranța unui Mesia ce urma să vină aducând dreptatea pe acest pământ. Chiar și ucenicii după moartea și învierea lui Hristos încă așteptau o împărăție mesianică pe pământ (*Faptele Apostolilor 1:6*).

c) Sistemul etic - Standardul celor zece porunci era în contrast izbitor cu sistemele etice predominante ale vremii.

d) Scripturile Vechiului Testament - Aceasta reprezintă cea mai mare contribuție a iudaismului la formarea religiei creștine.

e) Filozofia istoriei - Evreii au susținut o concepție liniară și cataclismică a istoriei, în care Dumnezeu suveran, care a creat istoria, va triumfa asupra falimentului pe care l-a înregistrat omul în încercarea lui de a aduce în istorie o epocă de aur.

f) Sinagoga - A apărut în perioada robiei babiloniene, devenind o parte integrantă a vieții evreiești. Sinagoga a devenit de multe ori casa de predicare a creștinismului primar.

1.1.2.Cultura greaca si elenistica

În perioada elenistica (336-31 î.H.) are loc trecerea de la spiritul colectivist al oraselor-state grecesti la spiritul individualist si cosmopolit. Civilizatia elenistica a avut realizari mai mari decât civilizatia clasica elena, cultura greco-romana reprezentând de fapt faza cea mai dezvoltata a culturii elenistice, dar a început si fenomenul de decadenta culturala. Principiul unitatii culturale era însoțit de lupte interne sociale si politice si de razboaie între statele elenistice. Aceste crize au întetit dorinta venirii unui mântuitor.

În perioada anterioara filozofii, culminând cu Platon si Aristotel, se interesasera de problemele generale ale unei lumi armonioase si echilibrate, cuprinsa în orasele state. Totusi, înca de pe vremea acestor doi filozofi clasici începe sa se manifeste criza oraselor-state si începe aparitia filozofiilor care înfloresc în perioada elenistica si care se intereseaza de problemele vietii personale. Astfel, filozofiile morale au pus întrebarile morale referitoare la viata omului, întrebari care aveau sa-si găsească raspunsul abia în creștinism.

Agnosticismului, scepticismului si relativismului lui Socrates si al pirrhonienilor care negau posibilitatea cunoasterii sau puneau la îndoiala valoarea ei, creștinismul le-a raspuns afirmând posibilitatea cunoasterii reale si neîndoielnice a lui Dumnezeu prin revelatie, tragând de aici concluziile care se impun cu privire la viata personala: Dumnezeu este singura norma pentru om, ceea ce desființeaza independenta si mândria cinicilor si a stoicilor, iar legea dragostei de Dumnezeu este suprema morala, iar nu atitudinea rationala fata de legea naturala, cum preconizau, cu nuante diferite, cinicii, stoicii si epicurienii.

Din punct de vedere religios, religia politeista a zeilor olimpieni devenise doar formala, în multe locuri fiind înlocuita de religiile de mistere.

La sfârșitul periadei elenistice, cele patru dialecte ale limbii grecesti s-au unit într-o limbă comuna numita *koine*, care a devenit limba universală a lumii antice. În acest dialect a fost tradus la Alexandria *Vechiul Testament* ebraic sub numele de *Septuaginta* (LXX) si a fost scris *Noul Testament* creștin. Această limba simplă reda continutul *Noului Testament* cu expresivitate, profunzime si mare varietate stilistica.

1.1.3.Imperiul Roman

Deși persecutau creștinismul, Imperiul Roman a contribuit la dezvoltarea acestuia prin:

- a) Unitatea legislativă, administrativă și teritorială a imperiului și excelente mijloace de comunicare, care au favorizat extinderea religiei creștine;
- b) Vocabularul juridic roman, din care teologia creștină de limbă latină a extras o parte din termenii săi;
- c) Modelul administrativ roman, care a influențat administrația Bisericii;
- d) Interesul roman pentru aspectele practice, morale și umane, care a influențat mai ales creștinismul apusean, cum se vede de pildă în *Confesiunile* lui Augustin.

1.2.Isus Hristos și apostolii

1.2.1.Isus Hristos, personaj istoric

În anul 533 d.H., papa Ioan II a cerut călugărului scit (originar din provincia romană Scythia - Dobrogea de astăzi) Dionysius Exiguus (Dionisie cel Mic) să calculeze anul nașterii omului Isus Hristos. El a ales anul 754 d.î.R. (de la întemeierea Romei), în loc de anul 749 d.î.R. (care ar fi fost mai exact), ca an al nașterii lui Hristos.

Matei în *Evangelia* sa (2:1), a afirmat că Isus S-a născut "în zilele împăratului Irod. Iosephus Flavius, în lucrarea lui *Antichități iudaice* (18.6.4), a menționat o eclipsă în anul 750 d.î.R., înainte de moartea lui Irod. Deoarece uciderea copiilor evrei și fuga în Egipt au precedat moartea lui Irod, aceasta ne duce la concluzia că este posibil ca Hristos să se fi născut în anul 749 d.î.R., sau 5 î.H..

Din *Matei 1:25* rezultă limpede că, după nașterea lui Isus, Iosif și Maria au trăit ca soț și soție și deci au avut copii. În *Marcu 6:3* sunt numiți frații lui Isus: Iacov, Iose, Iuda și Simeon și sunt amintite surorile Lui. Una dintre aceste surori se numea Salome, cum reiese din *Marcu 15:40*. Iacov și Iuda au scris câte o epistolă în *Noul Testament*, Iacov avea să fie episcopul (presbiterul) bisericii din Ierusalim, iar frații Domnului aveau să fie socotiți mai târziu și ei ca apostoli (*1Corinteni 9:5; Galateni 1:19*).

Cu excepția vizitei lui Hristos la Ierusalim de la vârsta de doisprezece ani (*Luca 2:41-50*), se cunoaște foarte puțin despre anii pe care El i-a petrecut în Nazaret.

Lucrarea publica a lui Hristos a fost precedata de scurta lucrare a lui Ioan Botezatorul. Dupa ce a fost botezat de catre Ioan, o vizita la Cana a marcat ocazia primei Sale minuni. Aceasta a fost urmata de o scurta vizita la Ierusalim, în timpul careia a curatit Templul si a avut importanta Lui întâlnire cu Nicodim. Aceasta întâlnire a revelat natura spirituala a lucrarii Sale (*Ioan 3:3,5,7*). S-a întors în Galileea prin Samaria, unde întâlnirea Sa cu femeia samariteanca (*Ioan 4*) a dovedit ca lucrarea Lui nu avea sa fie limitata de bariere nationale sau sexuale, chiar daca misiunea Sa era în primul rând pentru evrei (*Matei 15:24*).

Dupa ce a fost respins în Nazaret, Hristos a facut din Capernaum centrul pentru lucrarea Lui în Galileea; aceasta lucrare a constituit cea mai mare parte a slujbei Sale pamântesti pentru oameni. De aici El a întreprins trei calatorii mari în Galileea. Cele trei calatorii din Galileea au fost urmate de perioade scurte de retragere, în timpul carora principalul Sau accent se pare ca a fost pus pe instruirea ucenicilor Sai.

Lucrarea prelungita în Galileea a fost urmata de o scurta lucrare la Ierusalim la Sarbatoarea Înnoirii Templului (*Ioan 10:22-39*) în timpul careia Hristos a confruntat cu curaj opozitia tot mai puternica a conducatorilor religiosi - fariseii si saducheii. Din cauza acestei opozitii, Hristos S-a întors la rasarit de Iordan, la Perea (*Ioan 10:40-42*), unde îi învăta pe oameni si facea vindecari. Lucrarea din Perea a fost urmata de scurta lucrare a ultimei saptamâni în Ierusalim, în timpul careia a fost confruntat în public cu opozitia tot mai mare a conducatorilor iudei nationali si ecleziastici.

Tristul sfârșit de saptamâna, în timpul caruia Si-a dat viata pe cruce, a încheiat lucrarea Lui activa în lume. Dupa gloriosa Lui înviere - un fapt istoric stabilit, bazat pe dovezile documentare din *Noul Testament* (*Faptele 1:3; 1Corinteni 15:4-8*) - El S-a aratat doar propriilor Sai urmasi. Apoi S-a înaltat la cer în vazul ucenicilor Sai.

1.2.2. Apostolii

În *Luca 6:13* se afirma ca Isus "a chemat pe ucenicii Sai, si a ales dintre ei doisprezece, pe care i-a numit apostoli":

1) Petru, Kepha sau Simon, fiul lui Iona - a preluat conducerea apostolilor dupa înaltarea Domnului. În afara celor stiute din *Noul Testament*, traditia îi atribuie o lucrare în provinciile Bitinia, Asia (fostul regat Pergam), Cappadocia, Galatia, Pont si în final la Roma, unde ar fi

murit crucificat cu capul în jos în urma persecutiei lui Nero din 64 d.H., cum scrie Origen în secolul III d.H..

2) Andrei, fiul lui Iona si fratele lui Petru. Conform lui Origen ar fi predicat în nordul Asiei Mici, apoi în Scythia (Dobrogea), iar apoi, dupa Teodoret din Cyr, ar fi predicat si în Grecia. Dupa o apocrifa atribuita diaconilor si prezbiterilor bisericii Ahaiei, ar fi fost crucificat la Patre, în Ahaia, pe o cruce în forma de "X", de unde si numele de "crucea sfântului Andrei" dat astazi crucii în forma de "X".

3) Iacov, Fiul lui Zebedei. A fost între cei trei apostoli care erau cei mai apropiati de Isus, alaturi de fratele sau Ioan si de Petru. Înainte de a fi primul apostol martirizat (în 42 d.H., la Ierusalim), ar fi predicat în Spania, ceea ce este incredibil, desi spaniolii îl considera sfântul patron al tarii lor (Sant Iago).

4) Ioan, fiul lui Zebedei si fratele lui Iacov. A fost conducatorul comunitatii crestine din Ierusalim, alaturi de Petru si Iacov, fratele Domnului, iar dupa traditia din secolul II s-ar fi stabilit mai târziu la Efes. A fost exilat de Domitian în insula Patmos, unde a scris Apocalipsa. A revenit la Efes, unde a murit de bătrânete în timpul lui Traian (98-117 d.H.).

5) Filip, din Betsaida Galileei. Ar fi predicat în Frigia (Asia Mica) si ar fi murit ca martir la Hierapolis, desi dupa Papias, scriitor patristic din secolul II, aceste stiri se refera la Filip Evanghelistul, iar nu la Filip Apostolul. Dupa gnosticul Heraclion din Alexandria (secolul II d.H.), Filip Apostolul ar fi murit de moarte naturala. O traditie mai târzie din Apus afirma ca apostolul Filip ar fi predicat în Gallia.

6) Bartolomeu, (Natanael). A fost identificat fara certitudine absoluta cu Natanael, prietenul lui Filip, împreuna cu care ar fi predicat în Frigia. Lucrarea lui ar mai fi cuprins si Cilicia (tot în Asia Mica), Armenia si Arabia de Sud. Ar fi fost martirizat în Armenia.

7) Toma, Geamanul. Dupa Origen ar fi predicat în Persia, Media, Parthia (trei regiuni din Iran), iar dupa izvoarele istorice mai târzii, în Etiopia si în India, unde ar fi fost ucis cu sulite de catre preotii pagâni.

8) Matei, Levi, vamesul si evanghelistul. Scriitorii din secolul II afirma ca Matei ar fi predicat întâi între iudeii din Palestina, apoi si în alte parti. Istoricii bisericesci din secolul V, Rufinus si Socrates, scriu ca ar fi predicat si în Etiopia, unde ar fi fost ars pe rug. Dupa surse mai târzii ar fi predicat si în Arabia, Siria, Persia si Parthia. Dupa gnosticul Heraclion din Alexandria, Matei ar fi murit de moarte naturala.

9) Iacov, fiul lui Alfeu. Tradițiile răsăritene mai vechi afirma că Iacov, fiul lui Alfeu, ar fi predicat printre păgânii din sudul Palestinei și din Egipt și ar fi fost răstignit în Osrohene (N-V Mesopotamiei).

10) Iuda, Tadeu, Levi, fiul lui Iacov. Se spune că el ar fi predicat în Arabia, Siria, Mesopotamia, Edessa și Armenia. După Ieronim, Iuda, fiul lui Iacov, ar fi fost trimis în misiune la Abgar, regele din Edessa, care s-ar fi convertit la creștinism. El ar fi murit ca martir în Mesopotamia, care făcea parte din Imperiul Partilor.

11) Simon, Cananitul sau Zilotul. S-a spus că era din Cana Galileei și că la nunta lui ar fi transformat Isus apă în vin. Termenul "cananitul" din traducerea românească redă termenul grecesc original *kananeos*, care nu înseamnă aici "locuitor din Cana sau Canaan", ci redă termenul ebraic *kananay* care înseamnă "zelot", "om plin de zel, plin de râvnă, membru al grupării politico-religioase sovine a zelotilor, care au pus la cale răscoala anti-romană a iudeilor. Nu s-a stabilit în ce măsură Simon a fost zelot. El ar fi predicat în Egipt și în restul Africii de Nord, iar după surse mai târzii și în Britania. După alte surse ar fi predicat în Babilonia și Persia (provincii din Imperiul Partilor). Simon Zelotul ar fi murit și el ca martir.

12) Iuda Iscarioteanul, fiul lui Simon. Numele "Iscarioteanul" ar proveni din ebraica: *iş Qeriyot*=barbat din Keriot, probabil o localitate de lângă Hebron. Numele aramaic *Isqaryaa* înseamnă "ucigaș" și ar putea explica numele "Iscarioteanul". Iuda a fost înlocuit cu Matia, unul din cei șaptezeci de ucenici, al cărui nume este probabil o prescurtare de la Matatia. Tradiția îl confunda cu Matei vameșul; astfel se afirma că Matia ar fi fost, de fapt, Zacheu vameșul, că ar fi predicat în Etiopia și în țările din jur. După unii, ar fi fost martirizat în Etiopia ca și Matei. După Heraclion, și Matei și Matia au murit de moarte naturală. În fine, după alții, ar fi predicat și în Capadocia (Asia Mică).

1.3.Întemeierea Bisericii și răspândirea creștinismului

1.3.1.Întemeierea Bisericii din Palestina

După șapte săptămâni de la învierea Domnului Isus, în Ziua Cincizecimii (*Pentecoste*, în limba greacă, *Savuot* - sărbătoarea săptămânilor, în limba ebraică), acest eveniment era proclamat cu îndrăzneală, în public, de către Petru la Ierusalim. Efectul a fost surprinzător: mii de iudei și de prozeliti care veniseră din alte părți ale Imperiului Roman să locuiască la

Ierusalim sau sa-l viziteze au ajuns sa creada ca Isus era viu si ca moartea Lui pe cruce facea parte de fapt din planul lui Dumnezeu de a mântui omenirea. În saptamâna urmatoare multi altii li s-au alaturat.

În pofida misiunii date de Isus de a predica vestea buna în toata lumea, majoritatea ucenicilor Sai s-au limitat la început la evanghelizarea iudeilor. Un ucenic numit Stefan a înteles mai limpede decât altii ca Evanghelia era pentru toti oamenii si ca o ruptura de iudaism era inevitabila. El apartinea unui grup de iudei denumiti "helenisti", fiindca vorbeau greceste si își însusisera un stil de viata mai liber decât iudeii traditionalisti.

Stefan a ajuns în conflict cu unii conducatori iudei, în urma propovaduirii lui îndraznete. Aceasta a dus la judecarea sa rapida de catre Sinedriu (consiliul suprem al iudaismului), la executarea sa sumara prin lapidare (omorâre cu pietre) si la o izbucnire generala a persecutiei contra crestinilor din Ierusalim si mai ales a helenistilor.

Multi crestini au fost nevoiti sa fuga din Ierusalim din cauza acestei persecutii, însa au raspândit vestea buna despre Isus oriunde au mers - prin provincia Iudeea si în Samaria. Filip, alt helenist, a mers în frunte, întinzând evanghelizarea printre dispretuitii samariteni, care erau pe jumătate o casta (grupare religioasa închisa) si nu tineau Legea corect. Au rezultat convertiri în masa. Dupa încheierea lucrarii sale în Samaria, Filip a fost calauzit de Duhul Sfânt sa predice Evanghelia unui famen etiopian, care detinea o functie înalta în guvernul Etiopiei.

Petru, care fusese primul vestitor al Evangheliei la evrei, a fost de asemenea primul care a dus Evanghelia în mod oficial la neevrei. Dupa o vedenie, în care i s-a aratat clar ca si neevreii aveau dreptul la Evanghelie, el s-a dus la casa lui Corneliu, centurionul roman, si a fost uimit vazând în casa lui petrecându-se aceleasi lucruri ca si în ziua de Rusalii (*Fapte 10-11*).

Desi a sovait sub critica evreilor crestini rigizi la Antiohia, Petru a salutat lucrarea lui Pavel printre neamuri si i-a dat întregul sau sprijin la conciliul de la Ierusalim, prin anul 50 d.H., care a acceptat pe convertitii dintre neamuri, fara sa le impuna toate rigorile Legii iudaismului.

Dupa întemeierea Bisericii, Iacov, fratele Domnului, devine unul din cei trei "stâlpi" ai Bisericii din Ierusalim, cum scrie Pavel: "Iacov, Chifa si Ioan, care sunt priviti ca stâlpi" (*Galateni 2:9*). Desi, în primele capitole din *Fapte*, Petru si Ioan apar în calitate de conducatori fara Iacov, este de remarcat ca, dupa Pavel, Iacov este primul dintre cei trei "stâlpi". Dupa persecutia contra apostolilor initiata de regele Irod Agrippa I (care a domnit efemer, între 41-44 d.H., pus de împaratul roman Claudius peste întreg regatul bunicului sau Irod cel Batrân), când

Iacov, fiul lui Zebedei a fost decapitat, iar Petru a scapat cu fuga, ceilalti apostoli fugind probabil si ei, pastorirea directa a bisericii din Ierusalim a fost lasata lui Iacov, fratele Domnului, pe care traditia îl denumeste primul episcop de Ierusalim. Dupa moartea lui Irod Agrippa I în 44 d.H. (*Fapte 12:23*), Petru s-a întors, poate cu ceilalti apostoli care fugisera si ei si astfel, pe la 50 d.H. erau trei "stâlpi" ai bisericii din Ierusalim, Iacov având întâietatea.

Unul dintre primii istorici bisericesci, Hegesippus, credea ca Iacov din Ierusalim avea situatia de mare preot "fiind singurul caruia îi era permis sa intre în sanctuar" (Eusebius, *Istoria Bisericii*, 23,4).

Persecutia contra crestinilor helenisti declansata de Sinedriu prin uciderea cu pietre a diaconului Stefan si persecutia lui Irod Agrippa I contra apostolilor au fost urmate de armonia întretinuta la Ierusalim de episcopul Iacov între crestinii iudaizanti si autoritatile iudaismului. Prezenta lui Pavel la Ierusalim în 60 d.H., a declansat o noua criza. În 62 d.H., la doi ani dupa ce Pavel sosise la Roma pentru a fi judecat, Iacov din Ierusalim, liderul crestinismului de pretutindeni era asasinat prin sentinta judecatoreasca în urma instigarii marelui preot saducheu Ananus sau Anania cel Tânar, sprijinit de gloata instabila, ca si în cazul condamnarii lui Isus. Iosefus Flavius relateaza ca în 62-63 d.H., când procurorul Festus murise, iar succesorul sau Albinus înca nu venise, a izbucnit între iudeii din Ierusalim o razmerita care s-a sfârsit prin uciderea cu pietre a lui Iacov si a multor altora, din ordinul marelui preot Ananus (*Antichitati iudaice* 20, 9).

Ca urmas al lui Iacov a fost ales moderatul Simeon, fratele Domnului Isus. Crestinii iudaizanti au ales un episcop rival, Thebutis, astfel încât nazareii si ebionitii s-au rupt de curentul principal al Bisericii, formând doua tendinte:

- tendinta moderata a nazareilor afirma în continuare ca Legea mosaica este obligatorie pentru crestini;

- tendinta extremista a ebionitilor nega divinitatea lui Hristos; s-a spus ca numele lor ar veni de la un eretic, Ebion, care reprezinta o explicatie naiva data numelui ebionitilor.

Nazareii si ebionitii s-au contopit pe la jumatarea secolului II d.H. si au disparut ca grupare pur iudaizanta peste câteva secole. În schimb, gruparile ebionito-gnostice au fost mai durabile.

Cu putin timp înainte de asediul si distrugerea Ierusalimului din anul 70 d.H., de catre armata romana a lui Titus, biserica din Ierusalim s-a mutat la răsarit de Iordan, în oraselul

grecesc Pella din Decapole, amintindu-si de profetia lui Isus ca nu va mai ramâne piatra pe piatra din Templu si din Ierusalim (*Matei 24:2; Luca 19:44*) si de porunca lui data crestinilor de a fugi din Ierusalim (*Luca 21:21*). Prin aceasta stramutare, fosta biserica din Ierusalim si-a pierdut autoritatea sa preponderenta.

Dupa ultima rascoala antiromana din 132-135 d.H., condusa de falsul Mesia, Bar-Kochba si zdrobita de împaratul Hadrian, Ierusalimul a fost reconstruit de romani sub numele de colonia Aelia Capitolina în care iudeii (inclusiv crestinii dintre iudei) erau opriti de a intra sub pedeapsa cu moartea.

1.3.2. Raspândirea cretinismului în lumea greco-romana

Desi multe biserici dintre neamuri, chiar foarte însemnate, cum sunt cele din Antiohia si din Roma, au aparut în urma lucrarii de evanghelizare a unor crestini anonimi, Pavel, sau Saul din Tars, a fost campionul evanghelizarii neamurilor.

Saul este amintit în *Fapte* conducând persecutarea crestinilor care a urmat lapidarii lui Stefan. Un timp s-a opus violent miscarii crestine; însa din prigonitor a devenit un martor principal al lui Hristos cel înviat, ca rezultat al neprevazutei sale întâlniri cu Isus pe drumul Damascului. Dupa o perioada traita în Arabia, Saul s-a întors acasa la Tars (pe coasta de sud-est a Turciei de azi), unde pare sa fi petrecut urmatorii zece ani 35-45 d.H., predicând Evanghelia. Apoi Pavel a început lucrarea evanghelistica datorita careia a ajuns cel mai remarcabil misionar crestin din secolul I d.H..

Prin 47-48 d.H. Pavel a mers cu Barnaba si cu Ioan Marcu în prima calatorie misionara în Cipru si în centrul Asiei Mici, întemeind un numar destul de mare de biserici. La întoarcere a avut un dezacord violent cu Petru la Antiohia în probleme cu privire la cât de mult trebuie crestinii dintre neamuri sa accepte obiceiurile iudeilor. Aceasta problema avea sa fie curând rezolvata la Conciliul de la Ierusalim (*Fapte 15*).

Pavel a plecat în a doua calatorie misionara (50-53 d.H.) cu Sila si cei doi au strabatut Asia Mica, trecand în Macedonia. A urmat o lucrare misionara reusita, mai ales în Macedonia si Corint, dupa care, la întoarcere, a trecut pentru prima data prin Efes si a adus la Ierusalim banii strânsi pentru crestinii saraci de acolo.

În a treia calatorie misionara (54-58 d.H.), Pavel a plecat cu Timotei, poposind îndelung la Efes, din anul 54 pâna în iunie 57, vizitând Macedonia, Grecia si întorcându-se în cele din

urma la Ierusalim. Vizita lui la Templu a provocat pe iudeii mosaici, care l-ar fi linsat daca nu ar fi intervenit garnizoana romana. A fost tinut în arest preventiv la Cesareea, din vara anului 58 pâna în toamna anului 60, de catre guvernatorul roman Felix, al carui urmas, Festus, i-a propus lui Pavel sa fie judecat la Ierusalim. Pavel a refuzat si a facut apel la împaratul roman Nero, ca sa i se faca dreptate.

În iarna 60-61 d.H. Pavel a fost dus sub escorta la Roma, supravietuind pe drum unui naufragiu, care l-a aruncat pe tarmul insulei Malta. Dupa doi ani la Roma (61-63 d.H.), în care punct se sfârseste relatarea din *Fapte*, Pavel a fost probabil eliberat si si-a continuat lucrarea misionara, plecând din Roma prin 63-64 d.H. si revenind ca prizonier prin 67 d.H., când a fost martirizat în urma persecutiei declansate de Nero în 64 d.H..

Pavel a fost înzestrat ideal pentru lucrarea sa misionara. El facea parte din trei lumi: iudaica, elena si romana. La Ierusalim, Pavel a învătat traditiile poporului sau si a primit o instruire fundamentala de la Gamaliel, unul dintre cei mai vestiti rabini ai vremii. Însa Pavel mostenise si cultura greaca raspândită în bazinul de est al Marii Mediterane în urma cuceririlor lui Alexandru Macedon (335-323 î.H.). Pavel si-a aratat mai târziu maiestria în mânuirea limbii grecesti în epistolele lui pastorale (*1,2Timotei, Tit*), care pot fi socotite printre textele clasice ale literaturii elene. În plus, Pavel era cetatean roman, ceea ce îi dadea o libertate deosebita de miscare, protectie în calatoriile lui si acces în straturile mai înalte ale societatii. În sfârșit, aceasta a însemnat ca a murit probabil de sabie, un privilegiu roman, în loc sa moara pe cruce.

1.3.3.Cronologia *Faptelor Apostolilor*

(A) Petru, figura-cheie (cap. 1-12)

- 1) Formarea Bisericii din Ierusalim (cap.2) - anul 30 d.H.;
- 2) Lapidarea lui Stefan; împrastierea Bisericii (cap.7,8) - 31-32 d.H.;
- 3) Convertirea lui Saul (cap. 9) - 31-32 d.H.;
- 4) Prima vizita a lui Pavel la Ierusalim, dupa convertire - 34-35 d.H.;
- 5) Convertirea lui Corneliu, sutas roman (cap.10) - între 35-40 d.H.;
- 6) Începutul convertirii neamurilor la Antiohia (cap.11) - prin 42 d.H.;
- 7) A doua vizita a lui Pavel la Ierusalim (cap.11 v. 27-30) - 44 d.H.;

(B) Pavel, figura-cheie (cap.13-28)

- 8) Prima calatorie misionara a lui Pavel (Galatia), (cap.13-14) - anii 45-48 d.H.;
- 9) Conciliul de la Ierusalim, (cap.15) - prin anul 50 d.H.;

- 10) A doua calatorie misionara a lui Pavel (Grecia), (cap. 16-18) - anii 50-53 d.H.;
- 11) A treia calatorie misionara a lui Pavel (Efes), (cap.19-20) - anii 54-57 d.H.:
- a) Pavel ajunge la Efes (cap.19) - anul 54 d.H.;
 - b) Pavel pleaca din Efes (1Corinteni 16:18) - iunie 57 d.H.;
 - c) Pavel în Macedonia (1Corinteni 16:8) - vara si toamna 57 d.H.;
 - d) Pavel pleaca la Filipi (Fapte 20:6) - aprilie 58 d.H.;
- 12) Pavel în temnita la Cesareea (cap. 24-26) - vara 58 d.H. - toamna 60 d.H.;
- 13) Calatoria lui Pavel la Roma (cap. 27-28) - iarna 60-61 d.H.;
- 14) Pavel la Roma (2 ani) - anii 61-63 d.H..

2.Lupta vechii biserici catolice imperiale pentru supravietuire (100 - 313 d.H.)

2.1.Persecutiile

Înainte de anul 250 d.H. persecutiile au fost cel mai adesea locale, sporadice, nefiind rezultatul unei politici bine definite. Ele de cele mai multe ori erau rezultatul actiunii unui grup de oameni ostili religiei crestine. Dupa anul 250 d.H. persecutiile au devenit uneori o politica intentionata a guvernului imperial roman, ele devenind mult mai raspândite si mai violente.

2.1.1.Cauzele persecutiilor

Biserica a suferit putina persecutie atâta timp cât a fost considerata ca facând parte din iudaism, religie tolerata de Imperiul Roman. În aceasta perioada cele mai mari persecutii au venit din partea iudaismului. Dar imediat ce crestinismul s-a distins de iudaism a atras atentia prin faptul ca era exclusiv în revendicarile sale asupra loialitatii morale si spirituale a celor ce-L primeau pe Hristos, fapt ce intra în conflict cu pretentiile cezarului de a avea suveranitate exclusiva, pretinzând închinare.

De asemenea, crestinii erau considerati ateii deoarece nu foloseau nici o reprezentare materiala a divinitatii la care se închinau.

Pe lângă aceasta s-au raspândit zvonuri ca ei practicau incestul si canibalismul, acestea fiind interpretari gresite a Cinei Domnului si a "sarutului pacii". De asemenea, faptul ca crestinii se adunau în secret lasa loc multor interpretari.

Preotii pagâni, fabricantii de idoli, ghicitorii de noroc, pictorii, arhitectii si sculptorii nu erau de loc entuziasmati în fata unei religii care le ameninta mijloacele de existenta, iar nonconformismul crestinilor fata de tiparele sociale existente i-a facut pe pagâni sa creada ca ei sunt un pericol pentru societate.

Pe lângă toate acestea se pare ca generalizarea si cresterea în intensitate a persecutiilor de la jumatatea secolului al III-lea au avut ca temei superstitiile legate de sfârșitul primului mileniu de existenta a Imperiului Roman, perioada în care imperiul a fost bătut de ciuma, de foamete si de tulburari civile.

2.1.2.Persecutia crestinismului pâna în anul 100 d.H.

Nero (54-68 d.H.) se distinge ca fiind primul mare persecutor al crestinismului dintre împaratii romani. În lucrarea sa *Anale*, Tacit noteaza ca aceasta persecutie a crestinilor a fost o încercare de-a lui Nero de a gasi un tap ispasitor pentru incendierea Romei, dorind sa opreasca raspândirea zvonului ca el este autorul acestui incendiu. Se pare ca persecutia aceasta s-a limitat la Roma si împrejurimile ei. În aceasta perioada au murit Petru si Pavel.

Domitian (81-96 d.H.) luase titlul de *Dominus et Deus* si insista ca oamenii sa depuna juramânt pe "geniul împaratului". Deoarece aceste pretentii nu puteau fi acceptate de iudei si de crestini, o a doua persecutie izbucneste în jurul anului 95 d.H.. În timpul acestei persecutii apostolul Ioan a fost exilat în insula Patmos, unde a scris Apocalipsa.

2.1.3.Crestinismul sub interdictie de stat 100-250 d.H.

Au ajuns pâna la noi niste scrisori dintre împaratul Traian (98-117 d.H.) si Plinius cel Tânar, guvernator al provinciei Bithynia din Asia Mica (Turcia de azi) (111-113 d.H.). Ele atesta ca, pe vremea lor, practicarea crestinismului putea fi socotita o crima vrednica de moarte. Politica urmata de Pliniu si care fusese poruncita de Traian nu presupunea urmarirea crestinilor pentru pedepsirea lor speciala. Însa daca era descoperit un crestin, i se dadea prilejul sa se lepede de credinta, iar daca refuza era pedepsit cu moartea. Aceasta era probabil politica obisnuita în acea perioada.

Se pastreaza sapte scrisori de la începutul secolului II d.H., scrise de Ignatie, episcop din Antiohia, în timp ce era dus la Roma ca sa fie executat, fiindca era crestin. În scrisori el aminteste pe altii care l-au "precedat, din Syria la Roma, spre slava lui Dumnezeu". Una dintre aceste scrisori era adresata lui Polycarp, episcop din Smyrna (Izmir, în Turcia de azi), care la rândul sau avea sa fie martirizat la vârsta de 86 de ani, la o data între 156-160 d.H., deci spre sfârșitul domniei lui Antoninus Pius (138-161 d.H.). Tot atunci, pe la mijlocul secolului II d.H., a fost martirizat si episcopul Romei, Telesphorus.

Împaratul Marcus Aurelius (161-180 d.H.) era un stoic devotat, care fusese influentat împotriva crestinismului de profesorul lui, Fronto. Înclinat sa atribuie calamitatile naturale, cât si pe cele datorate omului din timpul domniei sale extinderii crestinismului, el a poruncit persecutarea crestinilor. Iustin Martirul, marele scriitor apologetic, a suferit martirajul la Roma în timpul acestei persecutii.

2.1.4.Cele mai mari persecutii 250-313 d.H.

Unii împarati pagâni au socotit creștinismul drept cauza crizei Imperiului Roman din secolul III d.H.. Împaratul Decius (249-251 d.H.) a initiat cea mai violenta persecutie din cele înfruntate pâna atunci de Biserica. Edicte imperiale au poruncit tuturor cetatenilor imperiului sa aduca jertfe zeilor traditionali ai Romei. Celor care s-au conformat, li s-au dat certificate (pe latinește *libelli*), ca dovada ca se supusesera poruncii. Erau executati cei care refuzau sa se supuna si nu reuseau sau nu voiau sa obtina *libelli* false de la functionarii înțelegatori sau corupti.

Din fericire pentru Biserica, încercarea aceasta nu a durat mult. Dupa doi ani, Decius avea sa fie ucis pe câmpul de lupta, înfrânt de Kniva, regele gotilor, la Abritus (în Dobrogea de Sud, acum bulgara). Desi succesorul lui Decius, Trebonianus Gallus (251-253 d.H.) a mentinut în vigoare masurile anticrestine, persecutia nu s-a mai extins pe o scara atât de larga precum a fost sub Decius.

Peste câțiva ani, persecutia a fost reînnoita cu o ferocitate proaspata, spre sfârșitul domniei împaratului Valerian (253-260 d.H.). Cu aceasta ocazie au fost selectionati conducatorii Bisericii si li s-a poruncit sa se închine vechilor zei, sub pedeapsa exilului si a întemnitarii. Li s-a interzis creștinilor, sub pedeapsa cu moartea, sa tina adunari bisericesti sau sa viziteze cimitire creștine.

În cele din urma, un edict deosebit de sever a hotărât moartea pentru conducatorii Bisericii si confiscarea averii, robia si chiar moartea pentru ceilalti creștini care nu s-ar lepada de credinta. Din nou, doar un razboi cu invadatori straini, de data aceasta persii, a pus capat încercarii grele în 260 d.H.. Valerian a fost luat prizonier de regele persan Sapur I, care a pus sa i se scoata ochii si l-a folosit ca scaunel când încalca pe cal. În final a pus sa fie jupuiat de viu si împaiat, expunându-l ca pe un trofeu în sala tronului, alaturi de lei si tigri împaiati. Acest destin oribil i-a mai potolit pe împaratii romani urmasori, afara de Aurelian (270-275 d.H.), care a încercat sa consolideze imperiul prin introducerea cultului unui zeu unic, *Sol invictus* (Soarele nebirit) si a persecutat pe creștini, fiindca nu voiau sa se închine Soarelui. Aurelian avea însa sa sfârșeasca asasinat.

Reformele lui Diocletian (284-305 d.H.) au fost punct de cotitura în istoria Imperiului Roman. Între altele Dobrogea a fost organizata ca provincie separata, sub numele de Scythia, în 285 d.H.. La începutul domniei lui persecutia nu a fost sistematica, desi sunt atestati martiri si

înainte de marea persecutie din 303 d.H., cea mai aspra prigonire pe care Biserica avusese s-o înfrunte pâna atunci. Cea mai usoara pedeapsa era trimiterea într-un lagar de munca roman, unde munceau în mine pâna la moarte. Ritmul persecutiei a slăbit când Diocletian a abdicat si s-a retras în anul 305 d.H.. Exista dovezi ca în aceasta perioada multi crestini au fost martirizati în Scythia (Dobrogea).

Dupa alte perioade de persecutie, Galerius a emis un edict de pe patul de moarte în anul 311, prin care crestinii erau tolerati, cu conditia ca ei sa nu violeze pacea imperiului. Persecutia nu a încetat total decât în anul 313, când Licinius si Constantin au dat Edictul de la Milano. Acest edict aducea libertate de închinare nu numai crestinismului, ci tuturor religiilor.

2.2.Erezie si heterodoxie

"Erezia" reprezinta o deviere de la doctrinele biblice ale crestinismului (adica de la "ortodoxie"), iar "heterodoxia" este o religie necrestina, desi are unele asemanari cu crestinismul, iar uneori se pretinde crestina.

2.2.1.Docetismul

În primele trei secole docetismul (credinta ca suferinta si moartea pe cruce a lui Hristos au fost iluzorii, dupa cum a fost si trupul Sau; de la cuvântul grecesc *dokeo* = a aparea, a presupune, a fi aparent, a crede) a fost sustinut de doua curente religioase: gnosticismul si maniheismul.

Caracteristicile cel mai des întâlnite ale gnosticismului se pare ca sunt: dualismul, uneori moderat, alteori radical, o teogonie bazata pe emanationism, împartirea umanitatii în trei categorii: "pneumaticii", "psychicii" si "hylicii", de asemenea si credinta în existenta unor cunostinte ezoterice mântuitoare, anticosmismul, antisomatismul, encratismul si docetismul.

Au existat foarte multe sisteme gnostice deoarece în cadrul gnosticismului erau încurajate profetiile în stare de extaz, acestea având sanse mari de a schimba sau completa doctrina si mitologia unui sistem. Dintre întemeietorii si sustinatorii diferitelor sisteme gnostice cei mai cunoscuti sunt: Simon Magul, considerat primul eretic si stramosul tuturor ereziilor, Menandru, ucenicul lui Simon Magul, Saturnil, ucenicul lui Menandru, Cerint, care se pare ca a fost contemporan cu apostolul Ioan, fiind combatut de acesta, Carpocrat, Basilide si Valentin, cel mai mare maestru gnostic.

Gnosticismul, prin ideea unei initieri secrete, a unei revelatii tainice, descoperita doar celor spirituali (pneumatici), ajunge un pericol fundamental pentru religia crestina. Multi dintre cei care în secret erau membri ai unor cercuri gnostice pretindeau ca sunt crestini. Astfel dintr-un pericol exterior, gnosticismul devine un pericol interior, infiltrându-se în crestinism.

Maniheismul, spre deosebire de gnosticism, s-a constituit într-o biserica proprie, dar la fel ca si gnosticismul a împrumutat elemente atât din crestinism, cât si din alte religii, pe care le-a reinterpretat, fundamentul religiei maniheene fiind de fapt dualismul radical. În acelasi timp, deoarece Mani se dorea întemeietorul unei religii universale, maniheismul este o religie exoterica, accesibila tuturor.

2.2.2.Ebionismul

Ebionismul a fost de fapt o rezistenta iudaica la ideea ca Hristos este Dumnezeu. În gândirea ebionita afirmarea dumnezeirii lui Hristos ar fi fost în contradictie cu monoteismul.

Pentru ebionism s-au gasit doua origini mai importante. Una ar fi secta iudaica a esenienilor, iar alta este elchesaismul, o secta care, desi nu a fost niciodata foarte raspândita, este foarte importanta deoarece Mani, întemeietorul maniheismului, a apartinut acestei grupari pâna la vârsta de douazeci si cinci de ani si tot aceasta secta se pare ca l-a influentat si pe Mohamed, întemeietorul islamului.

Pentru ebionitii înruditi cu esenianismul Isus este considerat un simplu om pe care Dumnezeu l-a ales ca sa declare voia Lui. Ei neaga nasterea lui Isus din fecioara, considerându-l fiul natural al lui Iosif si al Mariei. Botezul a fost momentul cel mai important din viata lui Isus, întrucât aici el a primit de la Dumnezeu puterea care l-a facut în stare sa-si îplineasca misiunea. Aceasta misiune a lui Isus nu a constat în mântuirea omenirii, lucru imposibil pentru un simplu om, ci în chemarea omenirii la ascultare fata de Legea care a fost data de principiul Binelui (masculin). Astfel singura deosebire între acest tip de ebionism si iudaismul esenian este introducerea lui Isus în teologia sa.

Potrivit elchesaismului Isus este un înger urias, care este Fiul lui Dumnezeu si care s-a întrupat de mai multe ori, ultima întrupare facându-se din fecioara Maria. Alaturi de El sta Duhul Sfânt ca principiu feminin.

2.2.3. Monarhianismul

Monarhianismul a fost un pericol real pentru creștinism. Dacă docetismul și ebionismul au apărut în urma intersectării creștinismului cu alte curente religioase, putând fi considerate heterodoxii, monarhianismul a fost prima mare controversă dogmatică născută în sânul Bisericii, el fiind o erezie.

Denumirea generică de monarhianism indică spre două doctrine antitrinitare, neînrudite între ele, amândouă încercând să apere unitatea lui Dumnezeu: monarhianismul dinamic și monarhianismul modalist.

Denumirea de "monarhianism dinamic" este folosită de regulă pentru a defini încercarea de a explica unitatea divină prin doctrina conform căreia divinitatea lui Hristos era o putere impersonală, provenind din Dumnezeu, dar care nu era chiar Dumnezeu. Cuvântul "dinamic" din numele acestui tip de monarhianism provine de la termenul grecesc *dynamis*, care înseamnă "putere, forță"; el era folosit cu referire la puterea impersonală din Hristos.

Cel mai vechi susținător cunoscut al acestei teorii este Teodot Curelarul, de aceea monarhianistii dinamici mai sunt uneori numiți și theodotieni, urmat de Artemon, apoi de Pavel de Samosata, care a fost cel mai însemnat reprezentant al acestei doctrine, continuat, se pare, de Lucian de Antiohia sau de Samosata.

Monarhianismul modalist, de fapt singurul care de la origine a primit numele de monarhianism, nu nega divinitatea lui Hristos, ci o identifica cu Dumnezeu Total. Deoarece această identificare presupunea ca Total suferise în Hristos, această doctrină este numită și patripasianism. Uneori această doctrină mai este numită și sabelianism, denumire care provine de la cel mai de seamă reprezentant al său, Sabeliu. Pe lângă Sabeliu, cei mai cunoscuți reprezentanți ai acestei erezii au fost Noet din Smirna și Praxeas.

2.3. Controverse și schisme

Prin "schisma" se înțelege separarea unei grupări creștine de curentul principal al creștinismului.

2.3.1. Controversa pască

Controversa în legătură cu Paștele a avut început pe la mijlocul secolului al II-lea, asupra întrebării care era data corectă de sărbătorire a Pastelui. Biserica din Răsărit susținea ca Paștele

ar trebui sărbătorit în ziua de 14 a lunii nisan, data Pastelui după calendarul evreiesc, indiferent în care zi a săptămânii ar cădea. Policarp din Asia a fost contrazis în această privință de către episcopul roman Anicetus, care credea că Pastele ar trebui sărbătorit în prima duminică după 14 nisan. Când în anul 190 Victor, episcop al Romei, a excomunicat bisericile din Asia într-un act de opoziție față de Policrates din Efes, Ireneu l-a mustrat pentru pretențiile de putere pe care le avea el. Grupurile răsăritene și apusene ale bisericii nu au reușit să ajungă la nici o înțelegere până în anul 325, la Conciliul de la Niceea, când a fost adoptat punctul de vedere al Bisericii Apusene.

2.3.2. Montanismul

Un tânăr creștin entuziast, numit Montanus a început să atragă atenția ca profet în 172 d.H., în Phrygia, o regiune din Asia Mică de apus. I s-au alăturat curând două proorocițe, Maximilla și Priscilla. Ei pretindeau că sunt purtătorii de cuvânt ai Paracletului (titlu grecesc folosit în Evanghelia după Ioan pentru Duhul Sfânt). Ei reprezentau "Noua profetie".

Montanistii chemau pe toți creștinii la ascetism. Relațiile maritale trebuiau înlocuite cu castitatea, posturile înmultite, iar hrana trebuia consumată fără vin. Se punea un mare accent pe fapte bune.

Cel mai distins montanist a fost Tertullian din Cartagina, care a aderat la această mișcare în anul 207 d.H.. Și el credea că profetiile desăvârșeau disciplina Bisericii - prin refuzul de a ierta pacatele grave comise după botez, interzicerea recăsătoririi și a fugii de persecuție.

Curând montanistii au ajuns în dificultate. În Asia au fost excomunicați de primele sinoade de episcopi cunoscute în istoria Bisericii.

Vedeniile lor, vorbirea în limbi și emoția religioasă intensă atrageau banuială. Profetiile lor pareau să conteste canonul Noului Testament, care tocmai apărea, grabit de "Noua profetie", pentru a o combate. Conciliul de la Constantinopol din anul 381 d.H. a declarat că montanistii trebuiau considerați păgâni.

Grupuri montaniste au continuat să existe până în secolul V d.H. în Africa și chiar mai multă vreme în Phrygia. În pofida exceselor lor, meritul montanistilor este că au susținut credința că Duhul Sfânt era la fel de activ în Biserica postapostolică, pe cât fusese la început.

2.3.3. Novațianismul

Dupa fiecare val de persecutie, Biserica s-a confruntat cu problema celor care se pocaiau, dupa ce cazusera spiritual sub presiunea persecutiei. Dupa unii fruntasi ai Bisericii, pacatele de felul idolatriei dupa botez erau de neiertat pe pamânt, iar altii îngaduiau iertarea doar o singura data dupa botez. Cornelius, un crestin mai liberal, a fost ales episcop al Romei în anul 251 d.H. (251 - 253 d.H.), însa o minoritate a votat pentru Novatianus si a cerut sa nu fie primiti înapoi în biserica membrii care se lepadasera de Hristos în timpul persecutiei. Novatianus a devenit episcopul unei biserici rivale din Roma (251 - 258 d.H.). Aceasta grupare puritana a adoptat o linie foarte rigida si a refuzat sa reprimeasca pe oricine facuse concesii sub persecutie.

Novatianus a fost un teolog înzestrat si unul dintre cei mai vechi scriitori crestini de limba latina. Se pastreaza câteva dintre lucrarile lui, cea mai importanta tratând despre trinitate. Se crede ca a fost martirizat în timpul persecutiei lui Valerian, pe la 258 d.H..

Novatianistii au instalat un episcop rival al Cartaginei, au câstigat sprijinul lui Marcion, episcop din Gallia si au numit episcopi separatisti în Asia Mica si în alte parti. Astfel au constituit curând o retea de mici comunitati care se autointitulau cathare (pure, curate), ca sa se deosebeasca de toate celelalte biserici, pe care le socoteau pângarite prin indulgenta lor fata de pacatosi. Cei care se alaturau novatianistilor trebuiau botezati din nou, ca si cum s-ar fi alaturat singurei Biserici adevarate. Mai târziu novatianistii au dus si mai departe pozitia lor rigida: refuzau sa aiba partatie cu cei casatoriti mai mult decât o data si respingeau posibilitatea de ispașire pentru orice pacat însemnat de dupa botez.

Novatianistii au fost tratati ca eretici pâna în timpul lui Constantin I, când un edict din 326 d.H. le-a acordat toleranta statului si dreptul de a stapâni cladiri bisericesti si locuri de înmormântare. Un episcop novatianist, Acesius, a fost prezent la Conciliul de la Niceea în 325 d.H.. În secolul IV d.H. novatianistii s-au întins în Spania si în Egipt.

În pofida tolerarii lor de catre stat, novatianistii au continuat sa fie hartuiti semioficial de unii slujitori ai Bisericii. Nestorius i-a atacat în 428 d.H. la Constantinopol, dar a fost temperat de împarat. În 429 d.H., Celestinus, episcopul Romei i-a lipsit de cladirile lor. Novatianistii erau puternici mai ales la Constantinopol, iar istoricul bisericesc Socrates (380 - 440 d.H.) a facut probabil parte dintre ei.

Shisma novatianista a persistat pâna în secolul VII d.H.. Se pare ca ei au fost reabsorbiti în curentul principal al Bisericii.

2.3.4.Donatismul

O shisma similara a avut loc în Africa de Nord, după persecutia lui Diocletian. Cecilian, episcopul bisericii din Cartagina, fusese consacrat de episcopul Felix, despre care se credea că a predat Scripturile autoritatilor în timpul persecutiei. De aceea membrii mai stricti ai bisericii au privit pe noul episcop ca fiind înșinat, chiar dacă era nevinovat.

Aceasta grupare a carei lider era Donatus, de la care își deriva numele miscarea donatista, a ales ca episcop rival pe Majorinus, iar după moartea acestuia în anul 313, Donatus a devenit episcop. Până la urmă, aceasta controversa a dus la formarea principiului că valabilitatea botezului și a ordinării nu depinde de caracterul moral al persoanei care îndeplinește aceste acte de cult, ci depinde de Hristos și de Duhul Sfânt.

2.4.Dezvoltarea teologiei (literatura teologica creștină)

2.4.1.Scrierile părinților apostolici

Scrierile părinților apostolici au apărut la sfârșitul secolului I și în prima jumătate a secolului al II-lea. Denumirea de părinți apostolici se referă la acei scriitori bisericești care au fost contemporani cu apostolii Domnului, sau au trăit în perioada imediat următoare apostolilor, cunoscând persoane care faceau parte din generația apostolilor.

2.4.1.1.Clement din Roma (30 - 100 d.H.)

În jurul anului 95, în biserica din Corint s-a iscat o tulburare serioasă. Putin mai târziu, Clement, prezbiterul conducător al bisericii din Roma, a scris prima sa epistolă către biserica din Corint, îndemnându-i pe creștinii care erau revoltați împotriva prezbiterilor să înceteze tulburarea și să se supună acestora (1:1; 14:1-2; 46; 47: 3-6). Acestei epistole i s-a atribuit, în timpuri recente, un loc proeminent între scrierile părinților apostolici, deoarece ea este cea mai veche scriere creștină în afara de cartile Noului Testament.

Origen îl considera pe Clement din Roma ca fiind Clement despre care vorbește Pavel în *Epistola către filipeni 4:3*.

2.4.1.2. Ignatie Teoforul (sec. I - II d.H.)

Ignatie a fost episcopul bisericii din Antiohia la începutul secolului al II-lea d.H.. Ceea ce stim despre el provine aproape în întregime din cele sapte epistole scrise de el în timp ce era dus de la Antiohia la Roma pentru a fi martirizat. Cele sapte epistole, scrise de el, au fost adresate bisericilor din Efes, Magnesia, Tralles, Roma, Filadelfia, Smirna si lui Policarp, episcopul din Smirna.

În aceste scrisori Ignatie sustine ca trebuie sa fie un singur episcop în functie în fiecare biserica locala, pentru a se preveni disidentele si pentru a se pastra dreapta credinta. El este primul care pune slujba episcopului în contrast cu cea a presbiterului si primul care îi subordoneaza pe prezbiteri si pe batrâni episcopului monarhic, iar pe membrii bisericii îi subordoneaza ambelor trepte ierarhice.

În scrierile sale el a combatut cu tarie docetismul. Tot el este primul care vorbește despre biserica "universala" (catolica).

În *Epistola catre romani* el îi implora pe crestinii din Roma sa nu faca nimic pentru a împiedeca asteptata lui executie.

2.4.1.3. Policarp (aprox. 70 - 155 d.H.)

Policarp, autorul unei scrisori către filipeni, a avut ocazii speciale de a cunoaște gândirea apostolilor, pentru că el fusese un ucenic al apostolului Ioan. După ce a fost episcop de Smirna pentru o perioadă lungă de timp, el a fost martirizat în anul 155 prin ardere pe rug. În timpul procesului său în fața proconsulului el a mărturisit că nu-l poate vorbi de rău pe Hristos, pe care-l slujise timp de 86 de ani și care îi făcuse numai bine.

2.4.1.4. *Epistola către Barnaba*

Această scrisoare este deseori cunoscută sub denumirea de *Pseudo-Barnaba*, deoarece este evident că nu a fost scrisă de Barnaba din Noul Testament. Dovezi din ea însăși confirmă această părere, cu toate că mulți din părinții Bisericii o asociază cu Barnaba din Noul Testament. Se crede că scrisoarea a fost scrisă în jurul anului 130 d.H., de un creștin din Alexandria.

2.4.1.5. *Epistola către Diognet*

Dascălul lui Marc Aureliu, al cărui nume era Diognet, ar putea să fie destinatarul acestei scrisori, scrisă de un autor anonim pe la sfârșitul secolului al II-lea și începutul secolului al III-lea. Această scriere este clasificată între scrierile părinților apostolici, dar datorită naturii ei apologetice ar putea fi considerată ca fiind una din scrierile apologetice.

2.4.1.6. *A doua epistolă a lui Clement către corinteni*

Ea nu este o scrisoare, ci o predică și nu a fost scrisă de Clement. Ea a fost scrisă în jurul anului 150 d.H..

2.4.1.7. Papias (aprox. 60 – 130 d.H.)

Interpretările cuvintelor Domnului a fost scrisă pe la mijlocul secolului al II-lea de către Papias, episcop de Hierapolis, în Frigia, pentru a nota informațiile pe care el le-a primit de la unii creștini mai bătrâni, care i-au cunoscut pe apostoli. Este posibil ca Papias să fi fost un ucenic al lui Ioan. Documentul tratează cuvintele și viața lui Hristos. Deși cartea s-a pierdut, se găsesc fragmente din ea în scrierile lui Eusebiu și ale lui Ireneu.

2.4.1.8. Hermas – *Păstorul*

Această lucrare, aparținând genului apocaliptic, a fost scrisă probabil în jurul anului 150 d.H. sde către Hermas, despre care scriitorul Canonului Muratorian susține că era fratele lui Pius, episcop al Romei între anii 140 – 155 d.H., iar Origen este de părere că acest Hermas este persoana căreia apostolul Pavel îi trimite salutări în capitolul 16 din *Epistola către Romani* (*Romani 16:14*).

Lucrarea este formată din: cinci viziuni, care accentuează în simboluri necesitatea pocăinței; urmate de douăsprezece mandate sau porunci, care descriu codul etic pe care cel pocit trebuie să-l urmeze pentru a fi plăcut lui Dumnezeu și zece comparații sau parabole, în care tema principală este semnificația pocăinței în viață.

2.4.1.9. *Didahia (Învățătura celor doisprezece apostoli)*

Acest manual catehetic a fost scris la o dată între sfârștul secolului I d.H. și mijlocul secolului al II-lea d.H..

Lucrarea poate fi împărțită în patru părți. Prima parte (cap. 1-6) constă într-o analiză a Căilor Vieții și Morții. Apoi (cap.7-10) discută probleme liturgice ca: botezul, postul și comuniunea. Învățătura despre cum să fie deosebiți profeții falși de cei adevărați, cum să se găsească slujitori demni și discutarea unor probleme disciplinare, formează conținutul celei de-a treia părți (cap. 11-15). Nevoia de a trăi o viață de statornicie și de veghere în vederea venirii Domnului este subiectul ultimei părți (cap. 16).

2.4.2. Apologetii

Prin scrierile lor, apologetii, făceau un apel rațional la conducătorii păgâni și aveau ca scop obținerea recunoașterii valorii creștinismului și îndepărtarea superstițiilor legate de creștinism, cât și a restricțiilor legale care-i erau impuse.

2.4.2.1. Apologetii răsăriteni

În jurul anului 140 d.H. Aristide, un filozof creștin din Atena, a adresat o *Apologie* împăratului Antoninus Pius.

Iustin Martirul (aprox. 100 – 165 d.H.) a fost principalul apologet al secolului al II-lea. Născut din părinți păgâni, lângă orașul biblic Sihem, el a devenit din tinerețe un filozof itinerant, în căutarea adevărului. Într-o zi în timp ce se plimba pe malul mării, un bătrân l-a condus spre Scripturi, pe care i le-a prezentat drept adevărata filozofie. După aceea el a deschis o școală creștină la Roma.

La scurt timp după anul 150 d.H., Iustin Martirul și-a adresat *Prima apologie* împăratului Antoninus Pius și fiilor lui adoptivi. Așa numita *A doua apologie* este de fapt o anexă la prima. În altă scriere a sa, *Dialog cu iudeul Trifo*, Iustin se străduiește să-i convingă pe evrei că Isus Hristos este Mesia.

Tațian (aprox. 110 – 172 d.H.), elevul lui Iustin la Roma, a scris o carte cunoscută sub numele *Cuvânt către greci*, ea fiind o denunțare a pretențiilor grecilor la conducere culturală, fiind exprimată în formă apologetică. Tot el a fost redactorul primei armonizări a Evangheliilor – *Diatessaron*.

Atenagora era un profesor din Atena, care fusese convertit prin citirea Scripturii. În jurul anului 177 d.H. el a scris o lucrare apologetică numită *Cerere pentru creștini*, în care combate acuzațiile de ateism imoralitate și canibalism aduse creștinilor.

Teofil din Antiohia, care a fost de asemenea convertit prin citirea Scripturii, a scris cândva, după anul 180 d.H., *Apologia către Autolicus*. Autolicus era, se pare, un magistrat păgân învățat, pe care Teofil spera să-l câștige la creștinism prin argumente raționale. Teofil din Antiohia a fost primul care a folosit cuvântul *trias* cu referire la cele trei entități ale divinității.

2.4.2.2. Apologetii apuseni

Tertulian (160 – 240 d.H.) a fost apologetul cel mai de seamă al bisericii apusene. În *Apologia*, adresată guvernatorului roman al provinciei în care locuia, el combate vechile acuzații aduse creștinilor, argumentând că ei sunt cetățeni loiali ai imperiului. El scoate în evidență faptul că persecuția este oricum un insucces, deoarece creștinii se înmulțesc ori de câte ori autoritățile încearcă să-i distrugă prin persecuție. Folosindu-se de cunoștințele lui juridice, el argumentează că statul persecută Biserica pe temeiuri legale dubioase.

Mincius Felix, prin anul 200 a scris un dialog cu titlul *Octavius*. Aceasta este o apologie menită să-l câștige pe prietenul lui, Cecilius, de la păgânism la creștinism.

2.4.3. Polemiștii

Sunt cunoscuți sub denumirea de polemioștiacei teologi care s-au străduit să înfrunte provocarea învățăturilor false ale ereticilor.

2.4.3.1. Ireneu (140 – 202 d.H.)

Ireneu s-a născut în Asia Mică și a fost ucenicul lui Policarp în perioada în care Policarp a fost episcop în Smirna. Apoi Ireneu s-a stabilit în Gallia, unde a devenit episcop de Lugdunum (azi Lyon) în anul 177 d.H., zonă în care erau răspândite ideile gnostice. El scrie o lucrare de referință în domeniu, intitulată sugestiv *Dezvăluirea și răsturnarea gnozei (științei) mincinoase*, ea fiind cunoscută și sub titlul mai scurt *Împotriva ereziilor*.

O altă lucrare importantă scrisă de Ireneu este *Dovedirea propovăduirii apostolice*, în care el demonstrează că Vechiul Testament este împlinit de credința creștină de bază.

2.4.3.2. Școala din Alexandria

În jurul anului 185 d.H. s-a deschis la Alexandria o școală catehetică de instruire a convertiților de la păgânism la creștinism. Primul ei conducător a fost Pantaenus, un om capabil,

convertit, după unii, de la stoicism. Clement și apoi Origen l-au succedat ca și conducători ai acestei școli influente de gândire creștină. Teologii din școala alexandrină erau dornici să dezvolte un sistem de teologie care prin folosirea filozofiei să dea o expunere sistematică a creștinismului. Astfel ei au ajuns să adopte sistemul alegoric de interpretare a Scripturilor, sistem conceput și dezvoltat de evreul Filo din Alexandria.

Cele mai importante scrieri ale lui Clement din Alexandria (150 – 211/215) sunt: *Protrepticus* sau *Cuvânt către greci*, care este un document misionar apologetic; *Paidagogos* (*Pedagogul*), fiind un tratat de instruire pentru noii convertiți și *Stromata* (*Covoare* sau *Diverse*), care nu este altceva decât o colecție de idei care ar fi trebuit să constituie baza unei a treia cărți (formând o trilogie împreună cu celelalte două) care ar fi trebuit să se intituleze *Învățătorul*, dar pe care Clement nu a mai scris-o.

Origen (185 – 254 d.H.) a scris foarte mult. Se pare că scrierile sale acopereau aproximativ șase mii de suluri de pergament. Una din operele sale cele mai importante este *Hexapla*, o redactare pe șase coloane: prima era textul ebraic al *Vechiului Testament*, a doua era transliterarea acestuia cu caractere grecești, apoi traducerea lui Aquila; a lui Symmachus (un ebionit), apoi textul Septuagintei și traducerea lui Teodoțiu. În această lucrare Origen a căutat să stabilească înțelesul textului original al *Vechiului Testament*.

O altă lucrare, *Împotriva lui Celsus*, este un răspuns la acuzațiile pe care platonistul Celsus le aduce împotriva creștinilor. Probabil cea mai importantă scriere a lui Origen este *De principiis* (*Despre principii*), primul tratat creștin de teologie sistematică.

2.4.3.3. Școala cartagineză

Gândirea apuseană era interesată mai mult de probleme practice ca organizarea Bisericii, guvernarea și doctrinele legate de Biserică, decât de speculațiile teologice de care erau atrași teologii din răsărit.

Tertulian din Cartagina (160 – 240 d.H.), a scris multe cărți în diferite domenii: devoțional, educativ, apologetic, polemic. Câteva dintre titlurile scrierilor sale polemice sunt: *Despre întruparea lui Hristos*, *Leac pentru mușcătură de scorpie* (*Scorpiace*), *Contra lui Praxeas*, *Contra lui Marcion*, *Contra lui Hermogen*, *Contra lui Valentin*, *Prescripția contra ereticilor*.

Ciprian din Cartagina (aprox. 210 – 258 d.H.) a devenit creștin în anul 246 d.H., iar doi ani mai târziu a fost numit episcop de Cartagina, funcție pe care a deținut-o până în anul 258 d.H., când a fost martirizat.

Cea mai importantă lucrare de a sa este *De unitate catholicae ecclesiae* (*Despre unitatea Bisericii universale*), ea fiind îndreptată împotriva shismaticilor. El vede unitatea Bisericii ca fiind bazată pe “episcopatul unic”, la care fiecare episcop participă în mod individual. El s-a opus pretențiilor lui Ștefan, episcopul Romei (253 – 257 d.H.), la supremație asupra tuturor episcopilor.

2.5. Afirmarea creștinismului

2.5.1. Evanghelism și învățământ catehetic. Liturgia.

Chiar din primul secol creștinismul s-a răspândit în lungul și în latul imperiului roman. La început, cel mai adesea, învățăturile creștine au fost propovăduite în sinagogile evreiești. Pe lângă această modalitate de evanghelizare, mai exista predicarea în aer liber, discuțiile publice și chiar predicarea în lăcașurile de cult creștine, care se înmulțeau tot mai mult. De asemenea, mărturia personală a creștinilor era un mijloc foarte important de evanghelizare.

Cu timpul și învățământul creștin a devenit un mijloc de propovăduire a creștinismului. Pavel a desfășurat o astfel de activitate în școala lui Tiran din Efes.

La începuturile Bisericii, convertiții erau botezați fără întârziere, sau doar puțin mai târziu, însă curând a devenit obișnuit un curs de instruire (cateheză) înainte de botez, mai ales pentru convertiții care nu erau iudei. Pregătiri mai profunde, cuprinzând post, exorcism (scoaterea demonilor din candidatul la botez) și binecuvântarea erau făcute chiar înaintea botezului. Catehumenii erau adesea catehizați de laici (mireni), adică de slujitori neordinați, ca de pildă Iustin la Roma sau Origen la Alexandria, în școli catehetice independente, deschise și pentru păgânii interesați. Din spusele lui Hipolit aflăm că în vremea sa cateheza a ajuns să dureze trei ani.

Didahia (*Învățătura celor doisprezece apostoli*) – perioada 70 – 100 d.H. – recomanda botezul prin cufundare, permițând botezul prin stropire acolo unde nu era destulă apă. Pe latinește, persoana botezată era numită *infans* (*copilaș*), iar adulții botezați sunt reprezentați în picturile creștine vechi sub formă de copii. După apariția și generalizarea botezului copiilor mici, cateheza pentru botez a dispărut treptat.

Cu timpul a apărut conceptul de separare a clerului de laici. Importanța acordată episcopului monarhic, care – se credea – își deriva autoritatea prin succesiune apostolică, i-a făcut pe mulți să-l creadă un fel de centru al unității, sursa adevărului și împărțitorul harului lui Dumnezeu prin sfintele taine. De asemenea, mulți convertiți de la religiile de mistere au ajutat probabil la dezvoltarea conceptului de separare a clerului de laici și la sublinierea sfințeniei poziției episcopului. După ce s-a introdus ideea Cinei Domnului ca un sacrificiu pentru Dumnezeu, aceasta a întărit ideea sfințeniei superioare a episcopului în comparație cu membrii de rând ai bisericii.

2.5.2.Episcopatul monarhic

Clement din Roma în *Epistola către corinteni* subliniază ideea succesiunii apostolice a episcopilor. Ignatie Teoforul a susținut autoritatea episcopilor, chiar fără să menționeze subiectul succesiunii apostolice.

În cartea a treia din *Dezvăluirea și răsturnarea științei mincinoase*, Ireneu continuă ideea succesiunii apostolice a episcopilor arătând chiar liste a episcopilor care s-au succedat la conducerea bisericilor din Roma și din Smirna. Chiar și Tertulian susținea autoritatea apostolică a episcopilor în lucrarea *Prescripție contra ereticilor*, cu toate că a contestat-o după ce a devenit montanist.

Ciprian din Cartagina dezvoltă această idee în lucrarea sa *Despre unitatea Bisericii universale*, ajungând să vorbească despre “episcopatul unic”, la care participă în mod individual fiecare episcop, ei fiind urmașii apostolilor, astfel autoritatea lor fiind egală cu cea acordată de Hristos apostolilor.

Toate aceste concepte urmăresc apărarea unității Bisericii, dar implicit au dus la creșterea autorității episcopilor, între care episcopul Romei a ajuns să fie considerat primul dintre egali și chiar mai mult. Cel dintâi episcop de la Roma care a pretins o autoritate specială derivată de la Petru, făcând apel la textul din *Matei 16:18-19*, a fost Ștefan I (253 – 257 d.H.) în disputa sa cu Ciprian din Cartagina. Poziția lui Pavel alături de Petru în cea mai veche biserică din Roma a început să fie pierdută din vedere. Ciprian socotea fiecare scaun de episcop drept “scaunul episcopal al lui Petru”, deși admitea că biserica din Roma avea o importanță specială fiindcă fusese întemeiată atât de devreme.

2.5.3. Mărturisirile de credință

La început au apărut unele crezuri baptismale, care, prin câteva întrebări care erau puse catehumenului, aveau rolul de a verifica dacă cel care era botezat credea în Tatăl, în Fiul și în Duhul Sfânt. Curând, biserica din Roma a văzut nevoia de a folosi aceste întrebări pentru a se asigura de dreapta credință a candidatului la botez. În acest caz deoarece ereziile apărute aveau de a face în special cu hristologia, cele mai multe clauze au fost adăugate la a doua întrebare. Astfel era obișnuită o formulă de botez asemănătoare cu cea care este citată de Hipolit, la începutul secolului al III-lea d.H., în scrierea sa *Tradiția apostolică*:

Crezi în Dumnezeu, Tatăl Atotputernic?

Crezi în Isus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Care S-a născut prin Duhul Sfânt din Fecioara Maria, care a fost răstignit în zilele lui Ponțiu Pilat și a murit și a fost îngropat și a treia zi a înviat din morți și S-a înălțat la ceruri și S-a așezat la dreapta Tatălui și va veni să judece viii și morții?

Crezi în Duhul Sfânt, în Sfânta Biserică și în învierea în trup?

Pe la jumătatea secolului al III-lea apar crezurile sub formă de declarații, care erau o adaptare a întrebărilor și răspunsurilor din crezurile anterioare.

Pe lângă crezuri, în primele secole s-au dezvoltat și unele reguli de credință. Ele au apărut de cele mai multe ori ca un răspuns împotriva ereziilor. Astfel, regula de credință nu era un text fixat, care trebuia repetat cuvânt cu cuvânt ca și crezurile, ci era mai degrabă un rezumat al conținutului fundamental al mesajului creștin, care sublinia probabil acele aspecte pe care criticii le negau. Spre deosebire de crezuri, regulile de credință sunt mult mai variate, de cele mai multe ori purtând amprenta celui ce a scris-o. Astfel, Ireneu, la care întâlnim cea mai veche regulă de credință, include în ea doctrina “recapitulării”, montanistul Tertulian insistă asupra pneumatologiei, iar Origen ajunge chiar să includă într-un asemenea crez o referire la felurile înțelegerii ale Scripturii.

2.5.4. Canonul *Noului Testament*

Cuvântul “canon” provine de la cuvântul grecesc *kanon* care însemna “trestie”, iar pentru că aceasta era folosită la măsurat, a ajuns să însemne în sens metaforic “standard”. Astfel în limbajul tehnic al zidarilor *kanon* însemna “echer” sau “riglă”. Cu timpul și acest sens se abstractizează, *kanon* ajungând să însemne “normă” sau “regulă”, apoi “criteriu” prin care se

poate judeca ceva în chip infailibil. În literatură *kanon* a ajuns să însemne o listă de cărți care puteau să fie atribuite în mod corect unui anumit autor.

Cu toate că în secolul al II-lea majoritatea cărților Noului Testament erau recunoscute ca inspirate și erau folosite în serviciile publice de închinare, impulsul de a forma o listă-canon oficială se pare că a fost dat de Marcion. El a publicat o astfel de listă pe la 140 d.H., în care, deoarece el opunea în mod categoric Dumnezeu iubirii și al iertării, Tatăl lui Isus Hristos, Dumnezeului Dreptății din Vechiul Testament, respinge cărțile scrise de apostolii iudeo-creștini care se refereau prea des la Vechiul Testament. Pentru el singurul apostol al Dumnezeului harului a fost Pavel din a cărui scrieri el include zece în canonul său: *Galateni, 1 și 2 Corinteni, Romani, 1 și 2 Tesaloniceni, Efeseni* (pe care el a numit-o *Laodicensi*), *Coloseni, Filipeni și Filimon*. Singura evanghelie care, după Marcion, putea fi admisă era *Evanghelia după Luca*, deoarece Luca a fost purtătorul de cuvânt al lui Pavel, deși a respins primele două capitole împreună cu toate citatele din Vechiul Testament.

De asemenea, teama că montaniștii vor pretinde statutul de Scriptură pentru scrierile lor a dus la necesitatea stabilirii canonului Noului Testament.

Cea mai veche listă cunoscută a cărților Noului Testament, acceptată de Biserică, este “Canonul Muratori”, numit așa deoarece a fost descoperit în secolul al XVIII-lea, în Biblioteca Ambroziană din Milano, de către preotul savant italian Ludovico Muratori (1672-1750). Această listă cuprinde cărțile care erau considerate inspirate de către biserica din Roma în jurul anului 180 d.H.. Acest canon recunoaște cele patru evanghelii, *Faptele apostolilor*, treisprezece epistole pauline, *Iuda, 1 și 2 Ioan, Apocalipsa lui Ioan și Apocalipsa lui Petru*, aceasta din urmă nu fără unele rețineri, specificând că unii cred că această carte nu ar trebui citită public în biserică. În această listă nu sunt menționate *Iacov, Evrei*, epistolele lui Petru și *3Ioan*.

De la Ireneu aflăm că în vremea lui pe lângă Vechiul Testament erau considerate Scripturi un număr de douăzeci și două de cărți: cele patru evanghelii, *Faptele apostolilor*, treisprezece epistole pauline, *1Ioan, 1Petru, Apocalipsa lui Ioan și Păstorul lui Hermas*.

Unele dintre cărțile Noului Testament actual au avut mult timp o situație incertă. Din această categorie fac parte *Epistola către Evrei*, epistolele sobornicești ale lui Iacov, Petru, Ioan și Iuda. Prima dintre ele care a fost general acceptată se pare că a fost *1Ioan*. De asemenea și *Apocalipsei lui Ioan* i-a trebuit un anumit timp până să fie acceptată.

Au existat și cărți care deși în anumite momente și locuri au fost acceptate, până la urmă au fost excluse din canonul Noului Testament. Dintre acestea fac parte *Epistola lui Clement către corinteni*, *A doua epistolă a lui Clement*, *Epistola lui Barnaba*, *Didahia*, *Păstorul lui Hermas* și altele.

Pentru selectarea cărților inspirate de regulă au fost acceptate următoarele criterii: aceste cărți să fi fost scrise de către un apostol, sau o persoană apropiată apostolilor; scrierea respectivă să fie acceptată de majoritatea comunităților creștine; conținutul acestor texte trebuia să fie în acord cu doctrina Bisericii, cu cărțile Vechiului Testament și cu celelalte cărți deja acceptate ale Noului Testament; de asemenea inspirația unei cărți era dedusă și din efectul moral pe care ea îl avea.

Cu toate că ideea unui canon al Noului Testament apare și se întărește în secolul al II-lea d.H. ca un răspuns la nevoia de a găsi norme pentru a distinge doctrina ortodoxă de multele erezii care se pretindeau întemeiate pe autoritatea unui apostol, primele liste definitive ale canonului nou-testamental apar abia în a doua jumătate a secolului al IV-lea. Astfel primul document cunoscut în care apar cele douăzeci și șapte de cărți ale canonului actual al Noului Testament este a XXXIX-a scrisoare pascală a lui Atanasie scrisă în anul 367 d.H.. Aceleași douăzeci și șapte de cărți sunt recunoscute apoi și de conciliile locale de la Hippon, din anul 393 d.H. și de la Cartagina, din anul 397 d.H..

3. Supremația vechii biserici catolice imperiale (313-590 d.H.)

3.1. Constantin I (305 – 337 d.H.)

La moartea tatălui său Constantius Chlorus, Constantin I a luat comanda armatei din Britannia și Gallia și a cerut recunoașterea ca împărat succesor al tatălui său. Galerius, augustul din Răsărit (conform sistemului tetrarhiei instituit de Dioclețian, după care imperiul era împărțit în două părți: Răsăritul și Apusul, fiecare cu propria ei capitală și cu câte doi împărați: unul superior numit *augustus* și altul subordonat numit *caesar*), i-a acordat doar statutul de caesar.

Curând Maxențiu a ucis pe augustul apusean și i-a uzurpat tronul. Ca răspuns Constantin a făcut un marș asupra Romei împotriva lui Maxențiu. După spusele lui Lactanțiu și Eusebiu de Cesareea, înainte de confruntarea cu Maxențiu, Constantin ar fi văzut pe cer, deasupra soarelui, o cruce strălucitoare, înconjurată de inscripția “in hoc signo vinces” (în acest semn învingi). În noaptea următoare, Hristos iar fi apărut în vis și iar fi poruncit să inscripționeze un semn pe steagurile de luptă (probabil χ – rho, , primele două litere grecești ale numelui Hristos suprapuse într-o monogramă populară).

Maxențiu i-a ieșit înaintea și a fost învins de Constantin în lupta de la podul Milvius în anul 312 d.H., victorie care l-a făcut pe Constantin să se convertească la creștinism și să devină singurul stăpân al Apusului. Împreună cu Licinius, urmașul lui Galerius din Răsărit, a dat oficial libertate creștinismului prin edictul de la Milano din 313 d.H..

Persecuția anticreștină a fost reluată de Licinius în timpul războiului său din 319 – 324 d.H. contra lui Constantin I, care a învins, rămânând singurul împărat al unui imperiu în care creștinismul devenise religia cea mai favorizată de stat. Cu toate acestea Constantin a păstrat titlul păgân de “pontifex maximus” (mare preot) și timp de un deceniu monedele emise de el au continuat să reprezinte pe unii dintre zeii păgâni, mai ales pe zeul său favorit, Sol Invictus (Soarele Neînvins). Se pare că Constantin identifica soarele cu Dumnezeuul creștinilor, credință ușurată de tendința scriitorilor și artiștilor creștini de a folosi imaginea soarelui în portretizarea lui Hristos, având chiar și bază biblică în *Maleahi 4:2*: “Soarele neprihănirii”. Când Constantin a făcut din prima zi a săptămânii o sărbătoare, el a numit-o “venerabila zi a soarelui”. Când, până la urmă, au dispărut simbolurile păgâne, Soarele Neînvins a fost ultimul care a dispărut.

Constantin a acordat dispense (scutiri) clerului și a împărțit daruri comunităților creștine. În scrisorile și edictele sale se exprimă ca și cum Dumnezeu creștinilor era propriul său Dumnezeu. De asemenea a convocat primul conciliu ecumenic (mondial) al Bisericii, la Niceea, în anul 325 d.H., pentru a găsi o soluție la disputa religioasă care a izbucnit în Răsărit.

Tot el a mutat capitala imperiului în Răsărit, în localitatea Bizanț, pe care a numit-o Constantinopol. Acest fapt a dus mai târziu la rivalitatea dintre episcopul Romei și cel al Constantinopolului (“Noua Romă”), puși la rang de egalitate prin canoanele 3 de la al II-lea Sinod Ecumenic și 28 de la al IV-lea Sinod Ecumenic.

Totuși Constantin a primit botezul creștin doar pe patul de moarte (botezul târziu fiind un obicei al vremii, crezându-se că acesta ar spăla păcatele).

3.2.Controverse teologice și concilii ecumenice

Veacurile IV, V, VI, VII au fost marcate de controverse îndelungate care au frământat biserica din Răsărit. Acestea căutau să definească doctrina trinitară și doctrina hristologică.

3.2.1.Definirea divinității lui Hristos și a Duhului Sfânt

3.2.1.1.Primul conciliu ecumenic – Niceea 325 d.H. și arianismul

În anul 318 sau 319, Alexandru episcop de Alexandria, le-a predicat prezbiterilor din Alexandria despre *Marele mister al unității Trinității*. Unul dintre prezbiteri, Arius, un cărturar ascet și predicator popular, a atacat predica, deoarece el credea că Alexandru nu a reușit să mențină o distincție între persoanele din Dumnezeu. În același timp dorind să evite o concepție politeistă despre Dumnezeu, Arius a susținut o teorie care nu trata corect divinitatea lui Hristos. Arius pretindea că numai Tatăl era Dumnezeu cu adevărat, Fiul se deosebea în esență de Tatăl, ne având din fire sau pe drept nici una din însușirile divine. Fiul nu ar fi existat înainte de a fi produs de Tatăl, care de fapt nu l-ar fi născut, ci l-ar fi făcut ca pe o creatură. Totuși, în calitate de creator al restului creației, Fiul ar fi existat dinaintea timpului (mai înainte de toți vecii) sau “deosebit de timp, înainte de toate lucrurile”. Cu toate acestea el nu ar participa în ființa lui Dumnezeu Tatăl și nu l-ar cunoaște în chip desăvârșit.

Arius, după ce a fost excomunicat de către un sinod al episcopilor din Egipt și Libia, ținut la Alexandria, a căutat sprijinul foștilor elevi ai lui Lucian din Antiohia, un învățător influent,

martirizat cu câțva timp înainte. Între aceștia era și Eusebius, episcopul Nicomediei, care, mai târziu, avea să ajungă episcop la Constantinopol, noua capitală.

Ossius din Cordova (Spania), consilierul religios al împăratului Constantin I, a fost trimis de acesta la Alexandria, dar nu a reușit să împace partidele aflate în conflict. Acest fapt a dus la convocarea de către împărat a unui conciliu general al episcopilor la Niceea în anul 325 d.H..Ca să înlăture eroarea lui Arius, conciliul a alcătuit propriul său crez, pe care unii îl numesc *Crezul de la Niceea* (a nu se confunda cu *Crezul niceean* = *Crezul niceo-constantinopolitan*):

(1) Credem în unul Dumnezeu, Tatăl Atotputernicul, făcătorul tuturor lucrurilor văzute și nevăzute;

(2) Și în unul Domn Isus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, născut din Tatăl, Unul născut, adică din substanța (*ousia*) Tatălui; Dumnezeu din Dumnezeu, Lumină din Lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut, nu făcut, de o ființă (*homousios* = *consubstanțial*) cu Tatăl, prin care toate lucrurile s-au făcut, atât în cer, cât și pe pământ; care pentru noi oamenii și pentru mântuirea noastră s-a coborât și s-a întrupat, s-a făcut om, a pățimit și a înviat a treia zi, s-a înălțat la cer și va veni să judece viii și morții;

(3) Și în Sfântul Duh.

(4) Iar pe cei care spun “A fost un timp când El nu era” și “înainte de a se fi născut, El nu era” și “El a luat ființă din nimic”, sau pe cei care pretind că Fiul lui Dumnezeu este “din altă substanță” (*hypostasis*), sau “esență” (*ousia*) decât Tatăl, sau “variabil”, sau “schimbător”, catolica și apostolica Biserică îi pune sub anatemă.

Cu excepția episcopilor egipteni Secundus din Ptolemaide și Theonas din Marmarica, care apoi au fost exilați, toți cei prezenți la conciliu au semnat crezul. Episcopul Eusebius din Nicomedia (reședință imperială în acea vreme) și Theognius din Niceea au semnat crezul antiarian, dar nu și anatemele și au fost exilați peste trei luni.

Se poate observa că termenii *hypostasis* și *ousia* încă nu erau bine definiți fiind chiar echivalenți.

3.2.1.2. Controversa ariană de după conciliul de la Niceea

3.2.1.2.1. Ascensiunea arianismului

Deși Conciliul de la Niceea a condamnat arianismul, această condamnare nu a pus capăt controverselor, care au durat mai mult de 50 de ani după aceea. Aceasta s-a datorat, pe de o parte, îndoielilor sincere pe care unii episcopi le-au avut cu privire la formula niceeană, temându-se că termenul *homoousios* (*de una ființă*) ar putea sprijini sabelianismul, de care, se pare, concepțiile lui Marcellus din Ancyra se apropiau foarte mult; iar pe de altă parte, variațiilor politicii imperiale, care de la convertirea lui Constantin a devenit un factor important în orice controversă teologică.

După ce la scurt timp a reușit să se întoarcă din exil, Eusebius din Nicomedia, a uneltit împotriva celor mai importanți sprijinitori ai credinței niceene, Athanasius din Alexandria, Eustanthius din Antiohia și Marcellus din Ancyra, a căror condamnare și trimitere în exil a obținut-o prin învinuirile de erezie și imoralitate pe care le-a adus împotriva lor. Însuși Constantin a fost botezat pe patul de moarte de către acest arian convins, Eusebius de Nicomedia, în anul 337 d.H..

După moartea lui Constantin I, la conducerea Imperiului au urmat cei trei fii ai săi: Constantin II (337 – 340 d.H.), Constans (337 – 350 d.H.) și Constantius II (337 – 361 d.H.). Răsăritul i-a revenit lui Constantius, care a fost un sprijinitor al arianismului, iar ceilalți doi frați, care sprijineau doctrina niceeană, au împărțit Apusul.

Un război între cei doi frați din Apus s-a terminat cu moartea lui Constantin II în anul 340 d.H., Constans devenind împărat peste Apus, iar după moartea lui Constans în anul 350 d.H., Constantius II a domnit peste întreg imperiul.

Episcopii arieni Ursacius, Valens și Germinius, ajunși consilieri ai împăratului, i-au propus lui Constantius II o formulă după care Fiul era clar inferior Tatălui și care interzicea aducerea în discuție a termenilor *ousia*, *homoousios* și *homoiousios*, care mai târziu a devenit cunoscută sub denumirea de “Blasfemia de la Sirmium” și care sub influența presiunilor făcute de împărat a ajuns să fie semnată chiar și de Ossius din Cordova și papa Liberius.

3.2.1.2.2. Poziții teologice la mijlocul secolului IV d.H.

Spre mijlocul secolului IV d.H. se puteau deosebi printre oponenții formulei *homoousios* cel puțin trei curente teologice care pot fi numite “anomoean”, “homoean” și “homoiousian” (a nu se confunda cu termenul “homoousian”, care ar defini curentul niceean de gândire).

3.2.1.2.2.1. Anomoeanii (arienii extremiști)

Anomoeanii, de la cuvântul grecesc *anomoios* (neasemănător, diferit) erau arienii extremiști care afirmau că Fiul era “deosebit de Tatăl în orice privință”. Ei susțineau că Fiul nu este din una substanță (*homoousios*) cu Tatăl, nici din aceeași substanță (*homoiousios*), ci este mai degrabă dintr-o substanță diferită. Principalii exponenți ai acestei poziții care era raționalistă în mod extrem erau Aetius și Eunomius.

3.2.1.2.2.2. Homoeanii (arienii politici)

Homoeanii, de la cuvântul grecesc *homoios* (asemănător) sunt numiți și “arienii politici”. După ei, relația dintre Tatăl și Fiul este una de asemănare, însă, nu au definit niciodată ce înseamnă aceasta. Cum două lucruri asemănătoare sunt și deosebite, poziția lor se pretează la interpretări variate, în funcție de împrejurări. Totuși, conducătorii acestei grupări, precum Ursacius și Valens, erau arieni convinși și nu ezitau să sprijine pe anomoeani de câte ori permiteau împrejurările.

3.2.1.2.2.3. Homoiousianii (seminiceenii sau semiarienii)

Aceste excese au provocat o reacție, având ca exponent pe urmașul lui Marcellus, Vasile din Ancyra. Sprijinatorii lui, numiți uneori într-un mod care duce în eroare, semiarieni, propovăduiau că Fiul era ca Tatăl în toate privințele, inclusiv în ființa lui esențială (*ousia*). Ei descriau pe Fiul ca fiind “din aceeași substanță” (*homoiousios*) ca și Tatăl, în loc de “din una substanță” (*homoousios*) și astfel făceau clară distincția între Tatăl și Fiul. Hilarius și Athanasius au privit această mișcare ca fiind cea mai pozitivă în afara mișcării niceene (*homoousiene*). Termenul *homoiousios* părea să fie cel mai potrivit mod de a evita atât sabelianismul, cât și arianismul.

3.2.1.3. Teologia neoniceeană

3.2.1.3.1. Sinodul de la Alexandria – 362 d.H.

După moartea lui Constantius II, la tronul imperiului a urmat Iulian Apostatul (361 – 363 d.H.), care era un păgân, neinteresat de dezbateri teologice. Aceasta a înlăturat influența politicii asupra controversei ariene, făcând necesar pentru fiecare grupare să caute victoria în principal prin mijloace teologice.

În această conjunctură, Athanasius a făcut un pas decisiv care va duce, până la urmă, la victoria credinței niceene. La un sinod întrunit la Alexandria în 362 d.H. s-a declarat că deosebirile verbale nu erau importante, atâta timp cât înțelesul era același. Astfel, atât expresia “trei ipostasuri” cât și perechea ei “un ipostas” erau acceptabile, atâta timp cât prima nu era interpretată astfel încât să sprijine triteismul, nici ultima într-o manieră sabeliană.

Cu această decizie, gruparea niceeană a deschis calea spre o alianță cu majoritatea conservatoare. A rămas de parcurs un lung proces de clarificare a înțelesului diferiților termeni, ca să se ajungă la o formulă general acceptată, și, ca urmare, la condamnarea definitivă a arianismului.

Sinodul de la Alexandria din anul 362 d.H. a fost doar începutul unei serii de sinoade și hotărâri episcopale care au avut loc între 362 – 382 d.H.. Aceste sinoade au condamnat și părerea implicită a arianismului, chiar dacă nu a fost discutată foarte mult, că Duhul Sfânt ar fi o creatură.

3.2.1.3.2. Intervenția imperială în teologie între anii 361 – 381 d.H.

După scurta reacție păgână a lui Iulian Apostatul, a urmat o lungă succesiune de împărați care au fost fie pro-niceeni, fie măcar nu au sprijinit arianismul. Principala excepție la această regulă a fost Valentinian II (375 – 392 d.H., în Apus) care, cu mama lui Iustina au rămas credincioși arianismului chiar și după ce el a fost o cauză pierdută. Însă, la cealaltă extremă se află Theodosius I, cel mai puternic împărat din a doua jumătate a sec. IV d.H., care a sprijinit cauza niceeană și a ținut Conciliul de la Constantinopol (381 d.H.) care marchează condamnarea finală a arianismului.

3.2.1.3.3. Teologii capadocieni

Personalitățile principale ale generației neoniceene sunt cei trei mari teologi capadocieni: Vasile cel Mare din Cesareea, fratele său Grigore din Nyssa și prietenul lor Grigore din Nazianz.

Capadocienii și-au asumat sarcina de a defini mai clar unitatea și diversitatea din cadrul Dumnezeuirii și de a căuta o terminologie capabilă de a exprima ambii poli ai acestei chestiuni controversate. Soluția lor se baza pe deosebirea dintre termenii *ousia* și *hypostasis*. În literatura filosofică, și chiar în hotărârile Conciliului de la Niceea, acești termeni erau folosiți ca sinonimi și ambii erau de obicei traduși în latină prin *substantia*. Însă ei erau amândoi ambigui, fiindcă se refereau la existența individuală a unui lucru, ca și la existența comună la care participau toți membrii aceleiași specii.

Teologii capadocieni au făcut o deosebire între acești doi termeni, rezervând folosința termenului *hypostasis* cu privire la existența individuală a unui lucru, iar folosința termenului *ousia* pentru esența comună diferiților membrii ai unei specii. Astfel, ei au afirmat că în Dumnezeu există trei *hypostasis* și doar o *ousia* sau, cu alte cuvinte, trei existențe individuale care participă la o esență divină. Astfel, termenul grecesc *prosopon*, care până atunci era corespondentul latinescului *persona*, dar care pe lângă *persoană* mai avea înțelesul de *față*, *maskă*, *rol*, sensuri care îl făcea suspect de sabelianism, a fost înlocuit de către teologii capadocieni cu termenul *hypostasis*.

De asemenea, teologii capadocieni s-au împotrivit foarte mult pneumatomaheienilor (=luptători împotriva Duhului), care negau divinitatea Duhului Sfânt.

3.2.1.4. Conciliul ecumenic II de la Constantinopol – 381 d.H. și pneumatomaheianismul

Teologia capadocienilor a făcut prea puțin progres oficial până la Theodosius I, un apusean și un sprijinitor pasionat al credinței de la Niceea, care a ajuns împărat în Răsărit în 379 d.H.. El a fost cel care a stabilit în mod decisiv creștinismul ca religie oficială a imperiului. Un decret celebru din 389 d.H., a cerut tuturor popoarelor să adere la “religia care este urmată de papa Damasus și de Petru, episcopul din Alexandria”.

În anul 381 d.H., Theodosius I a convocat Conciliul de la Constantinopol, care să reafirme credința de la Niceea. Nu s-a păstrat nici o declarație doctrinară emisă de acest conciliu, însă la Conciliul de la Chalcedon din anul 451 d.H., crezul niceean, socotit ca fiind Crezul de la

Niceea modificat în mod corespunzător după controverse ulterioare, este atribuit Conciliului de la Constantinopol.

Pe lângă reafirmarea doctrinei de la Niceea, acest conciliu s-a împotrivit pneumatomaheienilor (luptători împotriva Duhului) sau macedonenilor (denumire derivată de la Macedonius, episcop de Constantinopol între anii 341 – 360 d.H.), care credeau că Duhul Sfânt este o creatură subordonată Tatălui și Fiului.

Crezul niceean, sau niceo-constantinopolitan din 381 d.H. (diferit de crezul de la Niceea din anul 325 d.H.) rezumă în mod general acceptabil învățătura creștină. Orice mișcare creștină autentică consideră rezonabil conținutul acestui crez:

- (1) Cred în Unul Dumnezeu, Tatăl Atotțiitorul, Făcătorul cerului și al pământului, al tuturor celor văzute și nevăzute;
- (2) Și în Unul Domn Isus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Unul Născut, care din Tatăl S-a născut, mai înainte de toți vecii, Lumină din Lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut, nu făcut, Cel de o ființă (*homoousios*) cu Tatăl, prin care toate s-au făcut.
- (3) Care pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire, S-a pogorât din cer și S-a întrupat de la Duhul Sfânt și din fecioara Maria și S-a făcut om.
- (4) Și S-a răstignit pentru noi în zilele lui Pilat din Pont și a pățimit și S-a îngropat;
- (5) Și a înviat a treia zi, după Scripturi;
- (6) Și S-a suit la ceruri și șede de-a dreapta Tatălui;
- (7) Și iarăși va veni cu slavă, să judece viii și morții, a cărui împărăție nu va avea sfârșit;
- (8) Și în Duhul Sfânt, Domnul de viață- dătătorul, care din Tatăl purcede (apusenii adaugă “și de la Fiul”, în latinește *filioque*), Cel care împreună cu Tatăl și cu Fiul este închinat și slăvit, care a grăit prin prooroci;
- (9) Și în Una, sfântă, universală (“catolică” sau “sobornicească”) și apostolică Biserică;
- (10) Mărturisesc un botez spre iertarea păcatelor;
- (11) Aștept învierea morților;
- (12) Și viața veacului ce va să vie.

Conciliul ecumenic de la Constantinopol din anul 381 d.H. a condamnat și apollinarismul, despre care vom discuta în continuare.

3.2.1.5. Epilogul luptei antiariene: regatele germanice din apus.

Totuși, acesta nu a fost sfârșitul doctrinei ariene fiindcă ea se răspândise deja foarte mult printre barbari, iar în secolele următoare, când acești barbari au invadat Apusul, ei au adus cu ei

credința lor ariană. Astfel, vandalii din Africa de nord, vizigoții din Spania și longobarzii din Italia au întemeiat regate germanice ariene. Francii au fost singurii migratori germanici convertiți la curentul principal al creștinismului în loc de arianism.

Rezultatul a fost că Apusul, care nu fusese confruntat cu această doctrină până atunci, a trebuit acum să facă față unei lupte aprige contra ei. Însă, în această confruntare, teologia nu a avut un rol major. A fost mai degrabă o situație în care cei mai puternici și-au impus credința lor celor mai slabi, iar o civilizație mai înaintată a cucerit pe cuceritorii ei.

La început, arienii germanici au persecutat pe nearieni în țările pe care le-au invadat. Însă, curând ei au început să asimileze cultura învinșilor, iar împreună cu aceasta au asimilat și credința lor niceeană, părăsind arianismul. Alt factor care a contribuit la părăsirea arianismului de către barbarii germanici a fost creșterea puterii francilor care și-au impus credința lor vecinilor germanici arieni.

3.2.2. Definirea naturii lui Hristos

3.2.2.1. Conciliul ecumenic II de la Constantinopol din 381 d.H. și apollinarismul.

Soluționarea la Niceea a problemei teologice referitoare la relația Fiului cu Tatăl a ridicat noi probleme în legătură cu relația dintre natura umană și cea divină a lui Hristos. Înainte de a fi fost formulată doctrina ortodoxă a relației celor două naturi s-au petrecut multe scene de furie și violență. În general, teologii legați de Alexandria puneau accentul pe divinitatea lui Hristos, iar cei din Antiohia, pe umanitatea Lui.

Apollinarius, episcop al Laodiceei din Siria (nu cea din Asia Mică, despre care se vorbește în *Apocalipsa 3:14*), a fost un teolog credincios tradiției niceene. Încercând să evite separarea celor două naturi, umană și divină, în Hristos, Apollinarius a susținut că Hristos nu a posedat un suflet uman, acesta fiind înlocuit în Hristos de Logos. Astfel, Hristos ar fi fost “o singură natură alcătuită din divinitate impasibilă (care nu simte suferința) și carne supusă suferinței”, “o singură natură întrupată a cuvântului divin”.

Învățătura lui Apollinarius a fost condamnată în Apus și în Răsărit, iar în final la Conciliul de la Constantinopol din 381 d.H.. Dacă Dumnezeu în Hristos nu a preluat întreaga noastră umanitate, atunci ea nu este mântuită. Grigore din Nazianz spunea: “Ceea ce nu este asumat de Cuvânt, nu este tămăduit”.

După condamnarea lui Apollinarius, teologii din Alexandria nu au mai negat că Hristos are un suflet uman, totuși au dat puțină importanță acțiunii sau experienței umane în întrupare. Scrierile lui Apollinarius au continuat să circule, de cele mai multe ori mascate sub numele unor autori drept-credincioși, precum Athanasius.

3.2.2.2. Conciliul ecumenic III de la Efes – 431 d.H. și nestorianismul

Nestorius, înainte de a fi făcut episcop al Constantinopolului de către Theodosius II în anul 428 d.H., a fost un predicator vestit în Antiohia. El a studiat teologia la Antiohia avându-l ca profesor pe Theodor de Mopsuestia, ale cărui idei le-a oglindit fidel. Ca și Theodor, s-a îndoit că ar fi drept ca Maria să fie denumită “născătoare de Dumnezeu” (*theotokos*). Termenul fusese folosit de Apollinarius, însă era deja bine fixat în devoțiunea creștină, mai ales în cercurile monahale.

Deși nu l-a împărțit niciodată pe Hristos în “doi fii”, Fiul lui Dumnezeu și Fiul Mariei, a refuzat să atribuie naturii divine acțiunile omenești și suferințele omului Isus. El a afirmat că, a spune că Maria este mama lui Dumnezeu, este ca și cum ai spune că natura divină ar putea fi născută dintr-o femeie, sau că Dumnezeu ar putea fi în vârstă de trei zile. Nestorius nu a negat dumnezeirea lui Hristos, însă subliniind realitatea și integritatea umanității lui, a zugrăvit relația dintre cele două naturi în termenii unei legături morale sau ai unei fuziuni a voințelor, iar nu în aceia ai unei uniuni esențiale.

Nestorius a lăsat să se înțeleagă că el îl considera pe Hristos constituit din două persoane. În propriile lui cuvinte, afirma: “Eu țin naturile separate, însă unesc închinarea”.

Chiril al Alexandriei a deschis atacul contra lui Nestorius la sfârșitul anului 428 d.H.. El a lansat acuzații împotriva lui Nestorius, învinuindu-l de adopțianism, cerând ca Nestorius să fie de acord cu 12 anateme, care osândeau doctrina antioheană în cei mai aspri termeni. Argumentele aduse de Chiril în favoarea hristologiei alexandrine erau deservite fiindcă folosea în mod neintenționat lucrările lui Apollinarius.

Meritul teologic al lui Chiril a fost apărarea unității persoanei lui Hristos, contra dualismului nestorian. Totuși considera că cele două naturi au fost amestecate formând o singură natură. Prin folosirea expresiei “o natură” a fost blamat pentru reînvierea apollinarismului și ivirea eutihianismului, numit apoi monofizism.

Conflictul dintre Nestorius și Chiril (Kyrillos) a fost în parte o ciocnire între cele două episcopii rivale ale Alexandriei și Constantinopolului. Este posibil ca faptul că un teolog antiohean a ajuns episcop de Constantinopol să fi creat invidie. A existat și o confuzie de termeni: *physis* (natură), era folosit de alexandrini cu referire la persoana unică a lui Hristos, iar cei din Antiohia foloseau acest termen pentru a indica una din cele două naturi ale lui Hristos.

La Conciliul de la Efes din 431 d.H., convocat de Theodosius II, care până atunci sprijinise pe Nestorius, Chiril a obținut destituirea lui Nestorius înainte de sosirea întârziată a sprijinitorilor săi sirieni. În schimb, ei, în frunte cu Ioan din Antiohia, au condamnat pe Chiril și pe Memnon, episcopul din Efes. Până la urmă au sosit trimișii din Roma și au aprobat acțiunea lui Chiril. Sinodul a fost continuat de Chiril și de susținătorii săi, excomunicându-i pe episcopii sirieni și împărțind favoruri aliaților.

Nestorius a fost trimis în Antiohia și a murit pe la 450 d.H., în exil, în Egipt.

Sub presiunea împăratului, Chiril și sirienii au început să se înțeleagă, iar în 433 d.H. au semnat o *Formulă de uniune*, redactată de Theodoret episcopul Cirului (la nord de Antiohia). Oglindind în mare măsură poziția antioheană, *Formula* includea termenul *theotokos* (născătoare de Dumnezeu) și arăta că se continua înțelegerea anterioară de la Efes din 431 d.H., când fuseseră schițate majoritatea punctelor acordului.

Ambele părți acceptau să-și retragă pretențiile, sirienii renunțând la reintegrarea în drepturi a lui Nestorius, iar Chiril la recunoașterea celor 12 anateme ale sale. Extremitățile celor două grupări au fost nemulțumiți, dar compromisul a rezistat câtă vreme au fost în viață Chiril din Alexandria și Ioan din Antiohia.

3.2.2.3. Eutyhes și sinodul tâlhăresc de la Efes – 449 d.H.

Curând s-a declanșat disputa în jurul lui Eutyhes, arhimandrit și prezbiter din Constantinopol, care în mod provocator a atacat doctrina “celor două naturi după uniune”. În termeni aproape monofiziți (*monos* = unu; *physis* = natură; în limba greacă), el a sugerat că umanitatea lui Hristos a fost absorbită de divinitatea lui “ca o picătură de vin căzută în mare”. Deși a fost criticat de Theodoret și a fost condamnat de patriarhul Flavian, bătrânul și încăpățânatul călugăr Eutyhes avea influență la curte și a fost susținut de neprincipialul Dioscorus, episcopul Alexandriei. Eutyhes era de fapt discipolul lui Chiril, continuându-i ideile împotriva gândirii lui Nestorius.

În mijlocul acuzațiilor, intrigilor și dezordinii, Theodosius II a convocat alt conciliu la Efes în 449 d.H.. Papa Leon I a trimis o declarație de doctrină, pentru a fi aprobată de episcopi. Aceasta a fost prima contribuție occidentală importantă în controversa teologică privind natura lui Hristos, o doctrină folosită pentru mediere, deși nu era originală. Declarația respingea învățătura lui Eutyhes și sprijinea “două naturi după uniune”, deși includea și unele poziții alexandrine. Cu mult timp înainte, Tertulian furnizase structura și limbajul pentru o hristologie latină [“două substanțe (*substantia*) într-o persoană (*persona*)”], care într-o măsură remarcabilă anticipase rezultatul acestor dispute răsăritene.

Dioscorus din Alexandria a dominat al doilea conciliu de la Efes. *Tomul lui Leon I* (declarația lui de doctrină) a fost refuzat fără să fi fost citit în public. Flavian patriarhul de Constantinopol a fost destituit, iar Eutyhes a fost reabilitat. A fost osândită *Formula uniunii* din 433 d.H. și doctrina ei despre “natura dublă” a lui Hristos, iar sprijinitorii ei, inclusiv Theodoret din Cir, au fost excomunicați, hotărâri impuse prin violență.

Theodosius II a menținut hotărârile sinodului, în ciuda protestelor majorității episcopilor, pentru care sinodul nu fusese ecumenic, ci “tâlharesc” (*Sinodos lestrike*), sau cum i-a spus Leon I: *Latrocinium ephesinum* (tâlhăria efeseană).

3.2.2.4. Conciliul ecumenic IV de la Halcedon – 451 d.H.

După moartea lui Theodosius II, a urmat la domnie sora sa Pulheria, împărțind tronul cu soțul său Marcian. Pulheria simpatizase cauza papei Leon I și a patriarhului Flavian și marele Conciliu de la Halcedon (Halkis, în Asia Mică de NV) a fost convocat spre sfârșitul anului 451 d.H..

Peste 400 de episcopi de limbă greacă au participat la conciliu, împreună cu reprezentanții Romei. Împuterniciții Pulheriei au controlat ședințele. Actele “sinodului tâlharesc” au fost anulate, iar Dioscorus a fost destituit din episcopia Alexandriei. Theodoret din Cyr s-a lepădat, până la urmă de Nestorius (lucru pe care refuzase să-l facă până atunci) și a fost reabilitat. De asemenea și Iba din Edessa a fost reabilitat de acest conciliu. Conciliul a publicat o *Definiție* compozită, care consta din crezul niceo-constantinopolitan, două scrisori ale lui Chiril al Alexandriei care respingeau învățătura lui Nestorius, *Tomul lui Leon I* și, în pofida unei șovăieli, o nouă mărturisire de credință, compilată în mare măsură din scrierile teologice ale lui Chiril al Alexandriei, ale lui Leon și din formula de la 433 d.H.:

- (1) Noi toți într-un singur glas mărturisim pe Domnul nostru Isus Hristos, unul și același Fiu, totodată întreg Dumnezeu și întreg în umanitate;
- (2) Dumnezeu cu adevărat și om cu adevărat, constând din suflet rațional și trup;
- (3) Consubstanțial cu Tatăl în privința dumnezeirii lui și consubstanțial cu noi în privința umanității lui; asemănător cu noi în toate lucrurile afară de păcat;
- (4) Născut din Tatăl, mai înainte de toți vecii, în privința dumnezeirii lui, tot așa în zilele din urmă, pentru noi și pentru mântuirea noastră, născut din fecioara Maria, născătoare de Dumnezeu (*theotokos*), în privința umanității sale;
- (5) Unul și același Hristos, Fiu, Domn, Unu-născut, ca să fie recunoscut în două naturi, fără confundare, fără schimbare, fără diviziune, fără separare;
- (6) Deosebirea naturilor ne fiind în nici un fel anulată din pricina uniunii, ci însușirea caracteristică a fiecărei naturi fiind păstrată, și închegându-se împreună ca să alcătuiască o persoană (*prosopon*) și o entitate (*hypostasis*), nu ca și cum Hristos ar fi împărțit și divizat în două persoane, ci unul și același Fiu și Unu-născut, Dumnezeu Cuvântul, Domnul Isus Hristos.

Această celebră declarație de credință oglindește neîndoielnic faptul că punctul de vedere antiohean a avut influența mai puternică.

3.2.2.5. Monofiziții, *Henotikonul* și shisma acaciană

Hotărârile de la Halcedon au devenit lege imperială și s-au aplicat în practică. Ele au ofensat pe clericii răsăriteni, care îndrăgeau descrierea făcută de Chiril din Alexandria naturii unice a Hristosului întrupat. Acești disidenți aveau să fie cunoscuți de atunci încolo ca monofiziți (astăzi fiind numiți nehalcedoneni, de pildă Biserica armeană). În cea mai mare parte ei nu puteau fi socotiți mai eretici decât Chiril din Alexandria.

Curând, antihalcedonismul a ajuns să domine Egiptul, unde limba coptă servea ca să exprime sciziunea, mai ales a călugărilor. Minoritatea halcedoniană de limbă greacă era numită “oamenii împăratului”. În Siria, unde limba siriacă avea un rol asemănător, monofiziții aveau de luptat pentru influența dominantă, însă îi depășeau pe halcedoneni.

Pentru a opri această separare generală, împăratul Zenon i-a încredințat lui Petrus Mongus, patriarhul Alexandriei, și lui Acacius, patriarhul Constantinopolului, elaborarea unei declarații de credință, care a fost publicată în anul 482 d.H. ca lege imperială, purtând numele de *Henotikon* (*Edict de unire*). În ea sunt negați Nestorius, Eutichie și Conciliul de la Halcedon, recunoscându-se ca normă de credință numai deciziile de la Niceea și anatemele lui Chiril împotriva lui Nestorius. În loc să împace părțile în conflict, această nouă intervenție imperială a

creat o confuzie și mai mare. Pentru cei din Apus *Henotikonul* era inacceptabil, deoarece nu recunoștea Conciliul de la Halcedon. Din această cauză, papa Felix al II-lea (483 – 492 d.H.) l-a excomunicat pe Acacius, patriarhul Constantinopolului. În acest fel, pentru prima dată are loc o shismă între Roma și Constantinopol, shismă ce va fi anulată doar în anul 519 d.H..

În același timp, monofiziții din Egipt și din Siria nu erau dispuși să accepte *Henotikonul*, deoarece aici era condamnat Eutichie.

3.2.2.6.Nestorienii la Edessa și în Persia

Adoptarea unui monofizism de compromis în Imperiul de Răsărit a încurajat Biserica persană să adopte nestorianismul. După condamnarea lui Nestorius ca eretic în 431 d.H., nestorianismul s-a concentrat la Edessa, la est de fluviul Eufrat. Reacția monofizită de după Conciliul de la Halcedon din 451 d.H. i-a grăbit pe nestorienii să migreze dincolo de frontieră, în Iranul sassanid și să-și mute centrul la Nisibis. În 486 d.H., Biserica persană a devenit oficial nestoriană.

3.2.2.7.Conciliul ecumenic V de la Constantinopol – 553 d.H.

După ce *Henoticonul* a fost abandonat, au continuat eforturile de a ajunge la un compromis cu monofizismul, mai ales în timpul lui Iustinian (527 – 565 d.H.), care și-a impus vederile asupra reunificării politice și religioase a Răsăritului și Apusului. În 543 –544 d.H., el a condamnat ca eretice *Cele trei capitole*, care cuprindeau scrierile lui Theodor din Mopsuestia, Theodoret din Cyr și Ibas, episcopul din Edessa, toți trei invocați ca nestorienii și rămași necondamnați la Halcedon. Papa Vigilius a ezitat, dar până la urmă, sub presiune, a consimțit la anatemizarea *Capitolelor*. Apusul s-a divizat în privința acestei atitudini. Același conciliu l-a condamnat pe Origen ca eretic și a aprobat compromisul lui Leontius din Bizanț între doctrina halcedoniană și monofizism.

3.2.2.8.Definitivarea separării monofizismului

Împărații Imperiului Roman de Răsărit ori au susținut monofizismul, ori l-au persecutat, ceea ce a stimulat formarea de organizații bisericești monofizite separate. Severus, patriarhul Antiohiei (512 – 518 d.H.), a dat teologiei monofizite forma ei definitivă, derivată din teologia lui Chiril al Alexandriei, iar Iacob Baradeus a organizat episcopate monofizite în Orient pe la

mijlocul secolului VI d.H.. Și astfel, sirienii iacobiți, coptii din Egipt și Etiopia, care fuseseră totdeauna în relații strânse cu Alexandria, și-au constituit Biserici monofizite autonome.

Armenia a devenit și ea monofizită în aceeași perioadă, în mare măsură ca să-și asigure independența statală și bisericească față de Imperiul Roman. Georgia a preferat halcedonismul, astfel câștigând sprijinul Imperiului Roman contra dominației armene.

3.2.2.9. Conciliul ecumenic VI de la Constantinopol – 680-681 d.H.

Invaziile persane și mai târziu cele arabe au făcut necesară împăcarea halcedoniștilor cu monofiziții, însă două noi încercări de a ajunge la un compromis nu au dat nici un rezultat. Doctrinile de compromis după care Hristos ar avea un principiu unic al activității (o energie unică), – monoenergismul – și o voință unică, – monotelismul – au fost amândouă condamnate ca eretice la Conciliul ecumenic VI, ținut la Constantinopol între anii 680 – 681 d.H..

Conciliul ecumenic VI a hotărât că în Hristos “există două voințe naturale și două moduri de operare, fără divizare, schimbare, separare sau confundare ... voința lui umană urmează fără nici o rezistență sau șovăială, ci cu supunere, voința lui divină atotputernică”.

Încă odată, rezolvarea unui conflict doctrinar a dus la dezbinări bisericești care, în bazinul răsăritean al Mediteranei, au slăbit puterea de apărare a imperiului contra invadatorilor musulmani.

3.3. Monahismul

Creștinismul ascetic poate fi definit ca o practicare mai riguroasă a credinței, decât era normal pentru creștinul mediu. Ascetismul presupunea diferite practici: abținerea de la anumite practici considerate bune (de exemplu, căsătoria) și adăugarea unor cerințe sau deprinderi suplimentare (de exemplu, rugăciuni și posturi dese, care de multe ori urmau un ciclu prestabilit). Monahismul adaugă la ascetism pasul retragerii din societate și al căutării singurătății.

3.3.1. Cauzele apariției monahismului

Una dintre cauzele apariției monahismului ar putea să fie o viziune dualistă asupra lumii, în care trupul este considerat a fi rău, iar spiritul bun, concepție susținută în primele secole de mișcarea gnostică și de cea maniheană.

Pe de altă parte monahismul era o modalitate de a evada din mijlocul unei lumi foarte degradată moral și chiar a părăsi o biserică în care nivelul spiritual scăzuse, iar practicile păgâne erau tot mai multe.

Pe lângă acestea, odată cu încetarea persecuțiilor, cei care doreau martirajul, ca o garanție a credinței lor, puteau găsi un înlocuitor psihologic al acestuia în practicile ascetice ale monahismului.

Ca și argumente biblice în favoarea monahismului erau folosite: referința Domnului Isus la fameni (*Matei 19:11-12*), recomandarea lui Pavel pentru viața de celibat (*1Corinteni 7*) și precedentele vechi-testamentale de ascetism, cum sunt: nazireatul (*Numeri 6*) și rehațiții (*Ieremia 35*).

3.3.2. Monahismul în răsărit

Anton (aprox. 256 – 356 d.H.), deși probabil nu a fost primul sihastru creștin, acest țărăn din Egipt, a fost primul pustnic vestit. Pilda sa a fost urmată de alții și curând erau mulți sihaștri, care trăiau, fie singuri, fie în grupuri asociate fără constrângere, la marginea deșertului.

Principalele practici ale sihaștrilor erau: rugăciunea, postul, citirea Scripturii și meditația. Unii sihaștri cădeau în extreme împotriva naturii, trăind în vârful unor stâlpi [erau numiți *stâlpnici (styliți)*], dintre care Sf. Simion Stâlpnicul, trecut în calendarul B.O.R.), sau zidindu-se în peșteri.

Monahismul în comun (cenobit sau chinovial) a fost început pe la 320 d.H. de Pachomius (aprox. 290 – 340 d.H.). El era un ostaș convertit la creștinism, iar după lăsarea la vatră a trăit câțva timp ca sihastru, înainte de a întemeia prima comunitate ascetică la Tabennisi, pe malul Nilului, în Egipt. Rânduiala comunității întemeiată de el se păstrează în scris într-o traducere latină făcută de Ieronim.

Monahismul a apărut în creștinismul răsăritean și a fost adus pentru prima dată la cunoștința bisericilor apusene de Athanasius, care a fost însoțit de doi monahi din Egipt în perioada exilului său în Occident (340 – 346 d.H.). În unele răstimpuri din exilurile sale ulterioare, Athanasius s-a ascuns printre sihaștrii din deșertul Egiptului, iar după aceea a scris *Viața lui Antonius*. Această carte avea să fie tradusă repede în limba latină și a influențat printre alții și pe Augustin din Hippo.

După Pahomius, Vasile cel Mare din Cesareea (330 – 379 d.H.) a adus cea mai importantă contribuție la monahismul răsăritean. După ce și-a făcut studiile la Constantinopol și la Atena, Vasile s-a întors în 356 d.H. acasă în Cappadocia, hotărât să renunțe la lume pentru a trăi ca sihastru. A vizitat mulți asceți, înainte de a-și întemeia propria sa comunitate, cu ajutorul lui Grigore de Nazianz. Învățătura ascetică a lui Vasile a fost expusă în două scrieri despre rânduielele monastice. Deși aceste cărți datorează ceva unui vechi prieten de al său, Eustanthius din Sebasta și au mai fost modificate ulterior, ele rămân în esență opera lui Vasile. Rânduiala lui Vasile este încă în uz în mănăstirile răsăritene de astăzi.

3.3.3. Monahismul în apus

În Occident, monahismul a fost stimulat de Martinus (315 – 397 d.H.), episcopul din Turones (în Gallia – Tours, în Franța de azi). Martinus Turonensis s-a născut, de fapt, la Sabaria, în Pannonia, la marginea apuseană a spațiului de formare a poporului român (românii din Pannonia aveau să fie găsiți acolo de huni în anul 896 d.H.). Martinus a ajuns în Gallia ca ostaș roman. Acolo a fost botezat, a întemeiat numeroase mănăstiri și a ajuns episcop de Turones între anii 370 – 397 d.H.. A fost cel mai de seamă reprezentant al apostolatului rural din Gallia în secolul IV d.H., și este venerat de biserica romano-catolică franceză sub numele de sfântul Martin de Tours.

Augustin a introdus un nou aspect în monahism; aranjamentul prin care un grup de clerici trăiau împreună și slujeau o biserică locală. După convertirea sa în 386 d.H., Augustin a adunat un grup de prieteni de ai săi într-o comunitate ascetică, dedicându-se în principal studiului. Regulamentele monastice care au circulat sub numele său în perioada evului mediu au fost alcătuite în parte de Augustin, dar au fost substanțial revizuite de scriitori ulteriori.

Cel mai mare organizator al monahismului apusean a fost Benedict din Nursia (aprox. 480 – 542 d.H.). Șocat de viciul Romei, el s-a retras să trăiască o viață de pustnic într-o peșteră în munții de la răsărit de Roma în jurul anului 500 d.H.. Prin anul 529 d.H. el a fondat mănăstirea de la Monte Cassino, care a supraviețuit până la cel de-al doilea război mondial, când a fost distrusă de bombardament.

Regulamentul monahal benedictin, care pune accentul pe sărăcie, castitate și ascultare și care susținea munca și rugăciunea ca fiind activități de bază, s-a răspândit foarte mult, ajungând regula standard în Apus pe la sfârșitul primului mileniu al erei creștine.

3.4.Creștinismul, Imperiul Roman și popoarele migratoare

3.4.1.Căderea Imperiului Roman de Apus

Între anii 375 – 1066 au avut loc migrații în masă înspre Europa și din Europa a teutonilor, a vikingilor, a slavilor și a mongolilor. Triburile germanice amenințaseră timp de multe veacuri granițele Imperiului Roman, însă triburile de neam germanic care până la urmă au cucerit Imperiul Roman de Apus – goții, vandalii, burgunzii, longobarzii și alții – erau noi pentru romani. Cei mai importanți dintre aceștia erau goții, care au început să atace prima dată Imperiul Roman în provinciile răsăritene de la sud de Dunăre, între care și Moesia Inferior (Dobrogea și Bulgaria de N-E), la 238 d.H..

Ulfilas (Wulfila), 311 – 384 d.H., a fost primul episcop al vizigoților (goții de apus). El era fiul unui got și al unei capadociene și vorbea de tânăr limbile gotică, latină și greacă, ajungând lector și traducător al unei solii a goților la Constantinopol, între 335 – 337 d.H.. La vârsta de 30 de ani, pe când se afla într-o misiune la Antiohia în 341 d.H., a fost ridicat la rangul de episcop misionar al goților de la nord de Dunăre, de către episcopul arian al Antiohiei. De aceea vizigoții au devenit arieni și până la urmă au răspândit această deviație de la creștinism în majoritatea celorlalte neamuri germanice de la granițele imperiului.

Către sfârșitul secolului al IV-lea, împinși de triburile mongole, vizigoții au cerut permisiunea de a intra în imperiu. Neprimind această permisiune, bătălia de la Adrianopole dintre ei și romani, din anul 378 d.H., s-a încheiat cu moartea împăratului Valens. Apoi vizigoții si-au început migrațiile prin imperiu.

Alaric, regele vizigoților, a invadat Italia în anul 401 d.H., iar în noaptea de 24 august 410 a luat cu asalt Roma și a jefuit-o trei zile. Acest eveniment istoric a avut efecte politice și militare mici, întrucât Alaric și vizigoții au plecat în sudul Galliei, însă efectul psihologic a fost mare.

Totuși Roma nu mai era de mult capitala Imperiului de Apus, care se afla în orașul Ravena, de pe coasta Mării Adriatice. Gallia era însă la mare strâmtorare, atacată de un nou val de triburi germanice – vandalii, suebii, francii, burgunzii – la care se adăugau sarmații alani. Britania era pe cale să fie ocupată de alți germanici, anglii și saxonii, contra cărora a opus rezistență între 490 – 510 d.H. legendarul Arthur, un conducător creștin celt.

Hunii, primii migratori de neam turanic (turc) ajunși în Europa, au avut pe termen lung un impact mai mic decât vizigoții, vandalii și alți germanici, dar Attila, regele hunilor, a fost probabil cel mai vestit rege al unei populații migratoare din vremea aceea. În 452 d.H., Attila a invadat Italia, însă a fost convins să se retragă, după tradiție de o delegație a orașului Roma, condusă de papa Leon I.

Vandalii germanici au trecut prin Spania în Africa de Nord, unde regele lor Genseric a întemeiat un regat care domina Marea Mediterană, iar în 455 d.H. au ajuns pe mare la Roma, jefuind-o mult mai cumplit decât vizigoții. Se spune că papa Leon I ar fi intervenit pe lângă Genseric, domolind puțin cele 14 zile de jaf.

Următoarele două decenii au fost pline de războaie contra vandalilor și de intrigi complicate în care împărații fără putere ai Apusului erau întronați și detronați de către comandanții germanici ai gărzii imperiale formate din mercenari recrutați dintre migratori. Până la urmă, armata romană din Italia, alcătuită din asemenea mercenari, s-a răsculat, iar mercenarii germanici au ales ca rege al lor pe Odoacru, un ofițer de același neam din garda imperială. În 476 d.H., Odoacru l-a detronat pe nevârstnicul Romulus Augustulus, ultimul împărat roman din Apus și a trimis însemnele puterii împărătești, așa numitele *regalia*, împăratului răsăritean Zeno, afirmându-și loialitatea față de împăratul de la Constantinopol și încercând să fie recunoscut drept cărmuitor al Apusului. Cu aceasta Imperiul Roman de Apus a luat sfârșit. Imperiul roman de Răsărit, numit și Imperiul Bizantin (de la Bizanț, vechiul nume al capitalei Constantinopol), deja complet grecizat în secolul VII d.H., a rezistat până în anul 1453 d.H., când a fost cucerit de turcii otomani.

3.4.2. Evanghelizarea barbarilor

În jurul anului 300 d.H., Armenia a fost primul stat care a devenit creștin în mod oficial în urma lucrării lui Grigorie Luminătorul, prin care regele Tiridates a fost convertit și botezat. Frumentius (aprox. 300 – 380 d.H.) și fratele lui, ca urmare a unui naufragiu, au ajuns în Etiopia și au predicat Evanghelia acolo.

În Britania celtică se pare că creștinismul a fost dus de soldați și negustori romani. Pelagius, oponentul lui Augustin, a venit din biserica britanică și a început să răspândească pe continent erezia cunoscută sub numele de pelagianism cam prin anul 410 d.H..

Cei mai mulți franci s-au convertit la creștinism la sfârșitul secolului al V-lea, odată cu regele Clovis (481 – 511 d.H.), care s-a căsătorit cu Clotilda, o prințesă creștină din Burgundia.

Patrick (aprox. 389 – 461 d.H.) care mai târziu a devenit sfântul patron al Irlandei, a fost dus de pirați din Britania în Irlanda pe când avea 16 ani. El a trăit acolo, îngrijind vite, timp de 6 ani. După ce s-a reîntors în patria lui a simțit chemarea de a lucra între oamenii din Irlanda ca misionar. Din anul 432 până în anul 461, a lucrat între celții din Irlanda și, în ciuda eforturilor preoților religiei druide, a reușit să facă din insulă un puternic centru al creștinismului celtic.

Irlanda a fost locul din care Columba a pornit să-i câștige pe scoțieni la creștinism. Columba (521 – 597 d.H.) a fost apostolul Scoției, așa cum Patrick fusese apostolul Irlandei. În anul 563, pe insula Iona, el a înființat o mănăstire care a devenit un centru pentru evanghelizarea Scoției. De aici, în anul 635, Aidan a plecat să ducă Evanghelia la invadatorii anglo-saxoni din Northumbria. Biserica celtică din Irlanda și Scoția a fost cea mai puternică biserică misionară din acea perioadă.

3.5.Creștinismul și obiceiurile păgâne

3.5.1.Cultul soarelui

Biserica a preluat multe idei și imagini păgâne. De pildă, din cultul soarelui provine sărbătorirea nașterii lui Isus Hristos la 25 decembrie, Ziua de naștere a soarelui. *Saturnalia*, o sărbătoare romană de iarnă (17 –21 decembrie) a furnizat veselia zgomotoasă, obiceiul de a da daruri și lumânările tipice pentru sărbătoarea Crăciunului de mai târziu. Cultul soarelui s-a atașat de creștinism la Roma, iar papa Leon I, la mijlocul secolului V d.H., muștra pe cei care se învârtteau pe loc, ca să se închine soarelui, înainte de a intra în biserica sf. Petru.

3.5.2.Cultul fecioarei Maria

Venerarea fecioarei Maria a fost probabil stimulată de unele echivalente din religiile păgâne. Unii cred că închinarea față de zeița Artemis (Diana) s-a transformat în cultul Mariei. Astfel, Efesul, o cetate care aparținea zeiței Artemis (Diana) până la sfârșitul epocii păgâne, a fost asociată cu Maria de la o dată timpurie. Mulți raportau pe Maria la Isis, zeița egipteană, al cărei cult se răspândise prin tot imperiul în secolele I – IV d.H.. Unele imagini care se păstrează

ale zeiței Isis cu copilul ei Horus au o atitudine remarcabil de asemănătoare cu unele madone creștine timpurii.

3.5.3.Cultul sfinților și al martirilor

Cultul martirilor și al sfinților s-a dezvoltat rapid în secolul IV d.H., un alt exemplu al amestecului vechiului păgânism cu creștinismul. Capele și chiar biserici au început să fie construite peste mormintele martirilor, un obicei care a influențat arhitectura bisericească.

Istoricul creștin Theodoret se lăuda că, în multe locuri, sfinții și martirii luaseră locul zeilor păgâni, iar mormintele lor înlocuiseră templele păgâne. Despre unii sfinți se pretindea că tămăduiau sterilitatea, despre alții, că ocroteau pe călători, că scoteau la iveală jurămintele false, că preziceau viitorul, iar despre mulți că vindecau pe bolnavi. Poziția sfântului în cer era comparată cu cea a unui om mare de la curte de la care s-ar putea aștepta că ar favoriza un petiționar de rând, prezentând cererea lui direct împăratului.

3.5.4.Protestul lui Vigilantius

Se cunoaște numai o singură luare de poziție din partea unui creștin care merită să fie numit drept credincios și care afirma că atașamentul față de anumite morminte de sfinți sau relicve marca o întoarcere la superstiția păgână. Vigilantius, un preot obscur din Aquitania, a scris: “Noi aproape că vedem riturile păgânilor introduse în biserici sub pretextul religiei; în plină lumină a zilei sunt aprinse șiruri de lumânări, iar pretutindeni oamenii sărută și adoră niște fărâme de pulbere dintr-o oală mică învelită într-o țesătură prețioasă.”

Protestul lui Vigilantius a ajuns până la noi, doar fiindcă niște preoți ofenșați au trimis o copie lui Ieronim, care l-a respins într-o replică usturătoare.

3.6.Schimbări ierarhice și liturgice. Primatul papal.

Începând cu secolul al IV-lea Biserica a intrat într-un puternic proces de instituționalizare. Aceasta a dus la apariția unor noi lăcașe de cult, mult mai mari, care înlocuiau casele obișnuite, care până atunci au fost folosite în acest scop. Lăcașele de cult erau construite de regulă după modelul clădirii de adunări publice fără caracter religios numită *basilica* (de unde și cuvântul românesc “biserică”). În răsărit au apărut locașurile de cult cu cupolă (domuri).

În același timp procesul de instituționalizare a Bisericii a dus la împărțirea credincioșilor în cler și laici, la apariția ierarhiei ecleziastice, care copiază modelul ierarhiei din conducerea Imperiului Roman și la înmulțirea sărbătorilor religioase, prin creșterea în importanță a celor existente și adăugarea la acestea a unor sărbători pentru comemorarea unor sfinți sau martiri, acestea ducând la apariția calendarului liturgic. În această perioadă serviciul de cult tinde să se transforme dintr-o “acțiune comună întregii biserici” într-un “serviciu vorbit de cler, la care laicii ascultau”. Apar liturghii scrise, iar serviciul de cult împrumută tot mai multe practici din ceremonialul de la curte, dezvoltându-se în același timp concepția despre rolul sacramental al liturghiei. Numărul actelor de cult, considerate sacramente (taine, în Răsărit), crește de la două [botezul în apă și Cina Domnului (euharistia, împărtășania)], la șapte, adăugându-se: mirungerea (confirmarea, în Apus), pocăința (sau mărturisirea, spovedania; penitența, în Apus), căsătoria, hirotonisirea (ordinarea) și maslul (ungerea cu mir a bolnavilor).

Datorită contextului creat, în Răsărit statul ajunge să domine Biserica și să se amestece în problemele ei interne, iar în Apus puterea ecleziastică reușește să se ridice deasupra celei laice. În Răsărit, Constantinopolul devenind capitala Imperiului, mulți împărați, începând cu Constantin I, și-au folosit influența asupra Bisericii din această zonă.

Un exemplu în acest sens este vestitul predicator din Antiohia, care a ajuns episcop al Constantinopolului în anul 398 d.H., Ioan Gură-de-Aur (Hrisostoma) (350 – 407 d.H.), care printr-un complot între împărăteasa Eudoxia, rănită de atacurile lui contra păcatului din locurile înalte, și Teophilus, patriarhul din Alexandria, gelos că un cleric din Antiohia a ajuns în capitală, cu acceptul împăratului Arcadius a fost destituit și exilat în anul 403 d.H.. În urma revoltei populare a fost rechemat a doua zi, dar din nou a fost exilat în anul 404 d.H., exil care a durat până la moartea sa în anul 407 d.H..

În Apus, Roma nemaifiind capitala Imperiului, episcopul Romei a devenit cea mai importantă persoană din acest oraș, văzându-se uneori pus în situația de a lua unele decizii importante în domeniul administrativ laic. La aceasta se adaugă și căderea Imperiului de Apus, în care Biserica a devenit continuatoarea Imperiului Roman, a sistemului său centralizat de conducere. Pe lângă acestea s-a adăugat și faptul că în Apus au existat între episcopi câteva personalități remarcabile, care au contribuit într-un fel sau altul la dezvoltarea unei concepții teocratice de guvernare, în care conducătorii laici sunt considerați a fi de un rang inferior conducătorilor eclesiastici, prin urmare împărații trebuie să se supună episcopului Romei (papei).

Un rol foarte important în consolidarea autorității episcopului Romei l-a avut papa Damasus (366 – 384 d.H.). Canonul 3 de la Sinodul ecumenic II, de la Constantinopol, din anul 381 d.H., prevedea că întâietatea episcopului de la Roma este dată de importanța acestui oraș în cadrul imperiului, Constantinopolul (Noua Romă), având un loc secund ca și importanță. Aceste precizări au fost reluate și de canonul 28 al celui de-al IV-lea sinod ecumenic, din anul 451 d.H., ținut la Halcedon. Papa Damasus s-a împotrivit acestei hotărâri, deoarece ea presupunea că importanța unei biserici și a episcopului ei ar fi depins de statutul orașului lor în imperiu. Într-un sinod ținut la Roma în anul 382 d.H. el a declarat că preeminența Romei nu depindea de statutul orașului în imperiu, nici de hotărârile vreunui sinod, ci de poziția papei ca urmaș al lui Petru, întemeietorul bisericii din Roma, apostol pe care Hristos ar fi afirmat că-și va zidi Biserica (*Matei 16:18*).

La sfârșitul unui secol în care episcopii au fost dominați de către împărați, Ambrosius (339 – 397 d.H.), contemporan și prieten cu papa Damasus, care până în anul 374 d.H. a fost guvernatorul unei provincii din Italia de Nord, an în care este ales episcop al Milanului, oraș care era reședință imperială în acea vreme, contribuie și el foarte mult la instaurarea “doctrinei teocratice” în Apus, implicit la dominarea împăraților de către Biserică. Astfel în 388 d.H. el și-a folosit poziția ca să împiedice pe împăratul Theodosius I să pedepsească pe călugării răsculați, care incendiaseră o sinagogă în Callinicum: “Menținerea legii civile este secundară față de interesele religioase”, scria Ambrosius. De asemenea, l-a obligat pe împărat să se căiască în mod public pentru măcelul pe care l-a autorizat la Tesalonica, ca urmare a omorării de către populație a comandantului militar al acestui oraș, măcel în care au fost omorâte aproximativ 7000 persoane.

Urmașul lui Damasus, Siricius (384 – 399 d.H.), a fost primul care a folosit “actul decretal”, o scrisoare cu instrucțiuni, după modelul celor trimise de împărat guvernatorilor de provincii. Folosind acest fel de scrisoare, papa pretindea în Biserică acel tip de autoritate care obliga la supunere absolută, pe care împăratul o exercita în treburile seculare.

Urmașii lui Siricius, Inocențiu I (401 – 417 d.H.), Zosimus (417 – 418 d.H.) și Bonifaciu I (418 – 422 d.H.) au continuat și au fundamentat pretenția la autoritatea lui Petru.

Papii Leon I (440 – 461 d.H.) și Gelasius (492 – 496 d.H.) au fost cei mai importanți din secolul V d.H.. În timpul papei Leon I, împăratul Valentinian III a recunoscut supremația episcopului Romei în probleme spirituale, într-un edict dat în anul 445 d.H.. Leon I a avut un

moment de triumf în Răsărit, când iscusitul său “tomus” (epistolă dogmatică) a fost citit în plenul celui de-al IV-lea conciliu ecumenic, de la Halcedon, din anul 451 d.H., și a fost primit cu strigătul: “Sfântul Petru a vorbit prin Leon!”

Leon I și-a sporit prestigiul personal ca și pe acela al slujbei de episcop al Romei, când l-a convins pe Attila, regele hunilor, să oprească marșul asupra Romei în 452 d.H., și mai târziu a reușit să minimalizeze distrugerile pricinuite orașului de regele vandal Genserich în 455 d.H..

Leon I a pretins că nu conta cât de nevrednic putea fi un anumit papă, atâta vreme cât era urmașul lui Petru și acționa potrivit cu legea canonică. Gelasius I a completat această teorie, insistând că împăratul trebuie să apere Biserica, dar să se supună călăuzirii papei, care la rândul său este călăuzit de Dumnezeu și de sf. Petru. Ca urmare, clericii nu puteau fi judecați de tribunalele seculare, iar papa însuși nu putea fi judecat de nici un om.

Între pontificatele lui Gelasius I și Grigore I, adică între anii 496 – 590 d.H., poziția reală a papilor a fost mult mai prejos decât pretențiile lor. Când Grigore I a ajuns papă, în anul 590 d.H., situația Romei era disperată. Orașul se confrunta cu amenințarea longobardă, fără nici o speranță de ajutor de la exarhul imperial de la Ravena, iar foametea și molima bântuiau orașul. Grigore a luat comanda fără ezitare, a aprovizionat orașul și s-a îngrijit de apărarea acestuia, a trimis ordine generalilor, a negociat cu longobarzii, iar în final a încheiat pace fără autorizație din partea împăratului. Nici un papă înainte de Grigore I nu îndrăznise să facă nici jumătate din aceste lucruri. Perioada pontificatului lui Grigore I, prin extinderea autorității papale, marchează trecerea de la lumea antică a Romei imperiale la creștinătatea medievală occidentală, unită de Biserica Romano-Catolică.

3.7. Creștinismul în spațiul de formare a poporului român

Formarea poporului român, prin romanizarea traco-dacilor și a ilirilor, a fost însoțită de răspândirea creștinismului, de unde și dictonul: “românii s-au născut creștini”. După tradiția consemnată de Eusebius din Cesareea în *Istoria eclesiastică*, apostolul Andrei ar fi evanghelizat Scythia. Sinaxarul Bisericii constantinopolitane consemnează că Andrei a predicat în Tracia și Scythia și a hirotonisit ca episcop la Odessos (Varna) pe Ampliat (amintit în *Romani 16:8*). Epiphanius monahul, în *Viața sfântului apostol Andrei*, scrisă în secolul VIII d.H., amintește că Andrei a evanghelizat pe sciți, a predicat în Tracia și Moesia și a hirotonisit ca episcop la Odyssos pe Apion.

Cercetări recente, bazate pe un calendar (sinaxar) got din secolul IV și pe două martirologii apusene, ale lui Adon și Usuard, din secolul IX, au pus în lumină faptul că în teritoriul danubiano-pontic a predicat și apostolul Filip. Martirologiul lui Adon, de exemplu, precizează că apostolul Filip „a convertit la credința în Hristos aproape întreaga Scythie și a așezat acolo diaconi, preoți și episcopi”.

Originile apostolice ale creștinismului românesc sunt destul de nesigure însă numărul mare de martiri în provinciile dunărene, din Illyria până în Scythia, dovedesc un creștinism consolidat la sud de Dunăre pe la anul 300 d.H.. La nord de Dunăre, creștinismul s-a consolidat în secolul IV d.H., în condițiile dominației goților. Dacia Aureliană și Scythia Minor au fost bazele care au sprijinit creștinismul nord-dunărean până în secolul IV d.H.. Scrierile teologilor din Scythia Minor sunt considerate astăzi ca primele manifestări sau creații culturale la nivel european ale daco-romanilor.

La sfârșitul secolului III d.H. sunt atestați în Dobrogea (Scythia Minor), la Tomis, cei mai vechi episcopi cunoscuți de acolo: Evangelicus, pe la 298 d.H. și Efrem, episcop martir, în jurul anului 300 d.H..

Primul episcop de Tomis care nu poate fi pus la îndoială a fost Vetranion sau Bretanio, atestat în 369 d.H. în conflict cu împăratul roman arian Valens (364 – 378 d.H.). Istoricul bisericesc Sozomenos (secolul V d.H.) scrie că Valens a rămas singur în biserica episcopală din Tomis, fiindcă Bretanio s-a retras cu toți credincioșii în altă biserică, în semn de respingere a comuniunii cu arienii. Bretanio a fost exilat, însă apoi a fost rechemat la scurt timp, de frica unei răscoale. Istoricul Theodoret, episcopul Cyrului (392 – 458 d.H.), laudă și el pe Bretanio.

La primul sinod ecumenic, ținut la Niceea în anul 325 d.H. a luat parte și episcopul Theophilus al Gothiei, care s-a împotrivit arienilor. Probabil că era episcopul creștinilor din “țara Gothiei”, cum se numea atunci Dacia nord-dunăreană, a cărei jumătate răsăriteană era dominată de goți. După istoricul bisericesc Socrates, episcopul Gothiei, Theophilus, ar fi fost predecesorul și învățătorul lui Ulfilas, care la început ar fi fost niceean, iar apoi a trecut la arianism fiindcă împăratul și episcopul Constantinopolului erau arieni. După persecuția lui Aorich din 384 d.H., Ulfilas a trecut la sud de Dunăre, lăsând episcop în Gothia pe Goddas, unul din ucenicii lui Ulfilas.

În 381 d.H., episcopul Gherontie de Tomis a participat la Conciliul ecumenic II, ținut la Constantinopol (unele izvoare îl numesc Terentius). În 392 d.H. este amintit ca și episcop de

Tomis, Teotim I, de către Ieronim, care scria despre el în *De viris illustribus* că “a publicat scurte tratate sub forma unor dialoguri, în stilul vechii retorici; aud că scrie și alte lucruri”.

În anul 400 d.H., Teotim I a participat la un sinod la Constantinopol, prezidat de Ioan Hrisostoma, unde a fost judecat episcopul Efesului, iar în 403 d.H. la sinodul la care a fost judecat însuși Ioan, acuzat că are simpatii origeniste. Teotim i-a apărat atunci și pe Ioan și pe Origen.

A urmat episcopul Timotei de Tomis, care a luat parte la Conciliul III ecumenic de la Efes din anul 431 d.H., participând la condamnarea lui Nestorius ca eretic. Se pare că urmașul său imediat a fost episcopul Ioan de Tomis, despre care scriitorul latin contemporan, Marius Mercator scria că era “unul din cei mai buni teologi ai timpului” și unul din “cei mai aprigi adversari ai nestorianismului și eutyhianismului”. I se atribuie și traduceri în latină din scriitori bisericești greci ca Theodorus din Mopsuestia și Theodoret din Cir.

“Alexander reverendissimus episcopus Tomitanorum civitatis provinciae Scythiae” – așa a semnat Alexandru, episcop de Tomis, condamnarea lui Eutyhes ca eretic la un sinod de la Constantinopol din 449 d.H.. El nu a luat parte la Conciliul ecumenic IV de la Halcedon din anul 451 d.H. din cauza atacurilor făcute de huni, dar a semnat ulterior hotărârile conciliului.

În 458 d.H., papa Vigilius, chemat de Iustinian I la Constantinopol, a fost constrâns de împărat să condamne *Cele trei capitole* (persoana și opera lui Theodor din Mopsuestia, scrierile lui Theodoret din Cir contra lui Chiril din Alexandria și scrisoarea lui Ibas din Edessa contra lui aceluiasi Chiril). Aceasta era o concesie enormă făcută monofiziților. Diaconii Rusticus (nepotul papei) și Sebastianus s-au plâns de gestul papei într-o scrisoare trimisă în 549 d.H. lui Valentinian, episcopul Tomisului, care la rândul lui a scris papei la Constantinopol, cerându-i explicații.

În epistola lui Vigilius din 18 martie 550 d.H., adresată lui Valentinian, papa a dat explicații care se pare că au fost acceptate de acesta. Numele lui Valentinian de Tomis a fost menționat de două ori la lucrările Sinodului ecumenic V, ținut la Constantinopol în 553 d.H., la care el nu a participat, probabil fiindcă nu voia să accepte nici un compromis cu monofizismul. Deși nu mai sunt atestați, vor mai fi existat episcopi la Tomis până la încetarea vieții urbane în această așezare în secolul VII d.H..

Doi dintre marii teologi ai creștinismului și-au avut originea în Scythia Minor (Dobrogea). Ioan Cassian (360 – 435 d.H.), a fost prezentat de cel mai vechi biograf al său,

Ghenadie din Marsilia, ca fiind de neam scit. El a primit o educație aleasă, probabil într-un oraș de pe litoralul dobrogean și a intrat de tânăr într-o mănăstire locală. Pe la 380 d.H., a plecat împreună cu sora sa și cu un prieten, Gherman, în Palestina, unde a stat vre-o cinci luni la o mănăstire, lângă Betleem. A stat apoi mai mulți ani în marile așezări ascetice din Egipt, cunoscând pe marii lor conducători spirituali. Pe la 400 d.H., a venit la Constantinopol, unde a fost hirotonisit diacon de către Ioan Hrisostoma și a stat acolo până la al doilea exil al lui Ioan din 404 d.H.. Apoi a plecat la Roma, prezentând papei Inocențiu I rugămintea clerului și a credincioșilor din Constantinopol de a veni în ajutorul lui Ioan. De acolo pe la 415 d.H., a plecat la Marsilia, unde a întemeiat două mănăstiri.

La cererea viitorului papă, Leon I cel Mare, a scris contra nestorianismului tratatul *De incarnatione Domini* (*Despre întruparea Domnului*). Tot el a introdus în occident un gen literar nou, Patericul, în care principiile vieții monahele sunt prezentate prin convorbiri cu cei mai vestiți monahi, sau prin discursurile acestora. Cassian este unul dintre reprezentanții de seamă ai literaturii patristice de la începutul secolului V d.H.. El a făcut legătura dintre răsărit și occident, atât ca părinte al monahismului apusean, cât și prin hristologia sa.

Dionysius Exiguus (Dionisie cel Mic) (470 – 545 d.H.), în prefața uneia din traducerile sale ale operei lui Chiril din Alexandria în latină, prezenta Scythia drept patria sa. Biograful și prietenul lui Dionysius, Cassiodorus îl prezenta ca fiind “de neam scit, dar de maniere întru totul romane, foarte priceput în ambele limbi (greacă și latină), cunoscător perfect al Sfintei Scripturi și a dogmaticii”.

Dionysius a intrat de tânăr într-o mănăstire din Scythia Minor, apoi a călătorit în Orient și a ajuns la Constantinopol. Probabil în 496 d.H., a fost chemat la Roma trăind o vreme în mănăstirea Sfânta Anastasia. A fost hirotonisit preot și a lucrat în cancelaria papală sub zece papi, de la Anastasius II până la Vigilius, a tradus din grecește, a predicat și a instruit pe alții. Spre sfârșitul vieții se pare că s-a retras în mănăstirea lui Cassiodorus din Calabria, Vivarium.

Dionysius a tradus din greacă în latină o parte din canoanele primelor patru sinoade ecumenice și ale unor sinoade locale. A întocmit și colecția Dionysiană, o colecție de decretale a opt papi. Ambele colecții s-au bucurat de o largă circulație în Biserica apuseană, astfel încât Dionysius ar putea fi socotit “părintele dreptului canonic occidental”.

Dionysius a fost un teolog important, preocupat mai ales de probleme dogmatice, dar și un om de cultură profană, cu alese cunoștințe de calendaristică și astronomie, lui datorându-i-se

sistemul cronologic creștin, adoptat în vremea lui în Italia, în secolul VIII în Franța și folosit azi în toată lumea. În câteva cercetări recente se încearcă identificarea lui cu Pseudo-Dionysius Areopagitul, căruia i se atribuie crearea neoplatonismului creștin, care stă la baza misticii medievale.

“Călugării sciți cereau ca Biserica să accepte formula lor teologică “theopassită”: “Unul din Sfânta Trinitate a suferit în trup”, considerând-o conformă cu doctrina Bisericii universale.

Călugărul scit Leontius este identificat de unii cu marele teolog Leontius din Bizanț (485 – 543). Ioan Maxentius este autorul a opt “libelli” (cărțile), în care se ocupă cu felurite probleme hristologice și antropologice, un dialog *Contra nestorienilor*, în două cărți și un *Libellus fidei* (*Cărțica credinței*). Alt călugăr scit, Petru Diaconul, ar fi tradus unele scrieri patristice grecești în latină și ar fi redactat un florilegiu în sprijinul teologiei acestor monahi. Călugării sciți au reprezentat un curent teologic care a atras atenția la vremea sa.

II.Istoria creștinismului medieval (590-1517 d.H.)

1.Biserica tradițională în evul mediu timpuriu (590-1054 d.H.)

Denumirea de ev mediu a fost consemnată pentru prima dată de Cristopher Kellner (1634-1680), într-un manual publicat în anul 1669. El clasifica istoria apuseană în trei părți. Istoria antică, în concepția lui, s-a încheiat în anul 325, odată cu începerea erei conciliilor ecumenice. Istoria modernă, credea el, își avea începutul în anul 1453, când căderea Constantinopolului a cauzat o revărsare spre Apus de învățați și de manuscrise grecești. El a caracterizat anii dintre aceste date ca ev mediu, din cauza aparentei lor sterilități și absenței influenței clasice.

Unii încep istoria Bisericii medievale în anul 313, odată cu acordarea libertății religioase. Alții cred că ea începe la Conciliul de la Niceea din anul 325. Alții preferă anul 378, deoarece lupta de la Adrianopol a avut ca rezultat migrarea vizigoților în imperiu. Alții cred că perioada antică a istoriei Bisericii s-a încheiat odată cu căderea ultimului împărat roman al Imperiului de Apus, în anul 476 d.H.

Sfârșitul evului mediu al istoriei Bisericii este de asemenea discutabil. Au fost stabilite diferite date: anul 1095, începutul epocii cruciadelor; anul 1453, căderea Constantinopolului; și anul 1648, când a fost încheiată Pacea de la Westfalia.

În această lucrare pentru începutul evului mediu este ales anul 590, deoarece pontificatul lui Grigore I (590-604), anunța o nouă eră de putere a Bisericii în Apus, iar ca sfârșit al evului mediu este ales anul 1517, deoarece activitățile lui Martin Luther din acel an anunțau o eră total diferită.

1.1.Papa Grigore I cel Mare (590-604 d.H.)

Pontificatul lui Grigore este într-adevăr o piatră de hotar în trecerea de la istoria antică a Bisericii la cea medievală. Succesorii de mai târziu au zidit pe fundația pusă de el, când au creat sistemul ierarhic sacramental al Bisericii instituționalizate a evului mediu. El a sistematizat doctrina și a făcut din Biserică o putere politică. Grigore provenea dintr-o distinsă familie aristocratică din Roma, cu o lungă tradiție în serviciul imperial. Astfel, el și-a început cariera în

administrația publică, dar a părăsit viața publică și s-a călugărit, fiind primul papă care fusese mai întâi călugăr. Monahismul, îndeosebi monahismul benedictin a fost din această perioadă strâns aliat cu papalitatea. Aceste două instituții au dat împreună romano-catolicismului caracterul său distinctiv.

Grigore și-a marcat pontificatul prin pretenția sa la “jurisdicție universală” asupra creștinătății (îndeosebi într-o controversă cu patriarhul de la Constantinopol cu privire la dreptul acestuia de a folosi titlul de “patriarh ecumenic”), precum și prin eforturile sale de a cultiva pe suveranii regatelor germanice din Europa apuseană. O decizie foarte importantă a fost hotărârea lui Grigore I de a trimite o ceată de călugări în regatul Kent din Anglia. Creștinarea anglo-saxonilor și victoria creștinismului de la Roma asupra Bisericii celte a fost rezultatul pe termen lung a politicii misionare a lui Grigore I.

Activitatea de scriitor bisericesc a lui Grigore I i-a atras titlul de “ultimul părinte apusean al Bisericii”, cu care se încheie literatura patristică în Occident și l-a situat printre “doctorii” (învățătorii) Bisericii apusene.

Se poate afirma că teologia medievală a purtat pecetea teologiei lui Grigore. El a scris un manual pentru pregătirea clerului numit *Cartea regulei pastorale*, a sporit popularitatea interpretărilor alegorice ale Bibliei și interesul față de viețile sfinților (adevărată literatură populară creștină a evului mediu). Tot el a introdus muzica “gregoriană” în Biserică.

1.2. Islamismul

În perioada imediat următoare papei Grigore începea în Arabia cariera unui remarcabil conducător religios, Mohammed din Mecca (570-632 d.H.). Urmându-și vocația religioasă în anul 610, Mohammed a proclamat mesajul “islamului” (cuvânt arab care înseamnă “supunere față de voia lui Allah”). Învățăturile lui prevedeau: învățăturile lui Allah, creatorul și judecătorul și judecata apropiată a lumii, cu răsplată și pedeapsă pentru faptele fiecărei persoane.

Pe lângă aceste învățături, mesajul lui Mohammed impunea credincioșilor musulmani cinci obligații principale: (1) mărturisirea de credință (“Allah este unicul Dumnezeu, iar Mohammed este profetul său”); (2) rugăciune de cinci ori pe zi; (3) milostenie făcută săracilor; (4) postul în luna sfântă (Ramadan); (5) pelerinaj la Mecca.

În islamism sursa de bază a revelației este *Coranul*, urmat de *Sunna* (tradiția, cărarea), *Iqjmâ* (consensul comun) și *Kiiâs* (cazuri analoage).

Când mesajul lui Mohammed a fost rău primit la Mecca, el a luat hotărârea fatică de a pleca la Medina în anul 622. Această mutare la Medina, orașul profetului, se numește *hedjra* și marchează începutul erei islamice și o schimbare în destinul lui Mohammed. De la această dată începe calendarul musulman.

La opt ani după plecarea de la Mecca, Mohammed s-a întors în triumf. A purificat orașul, înlăturând idolii din sanctuarul vechi arab de la Kaaba. La moartea lui Mohammed, peste doi ani, în anul 632, întreaga Arabie era implicată în islam.

La începutul secolului VIII, expansiunea arabilor musulmani a atins limitele ei nordice. După o serie de asedii ale arabilor asupra Constantinopolului s-a statornicit o graniță arabo-bizantină. În Apus, arabii au ocupat destul de repede Spania vizigotă. Au avut loc incursiuni pentru a pune la încercare rezistența Galliei france, însă au fost respinse de către majordomul Carol Martel în anul 732. Deși arabii au fost împiedecați să pătrundă în inima Europei, ei au câștigat dominația în Mediterană.

Islamismul a avut pentru Europa apuseană o semnificație culturală și religioasă deosebită. El a asimilat și apoi a transmis Europei apusene prin Spania arabică filozofia greacă a lui Aristotel. Scolastici medievali au încercat să pună de acord gândirea filozofiei grecești cu teologia creștină prin folosirea metodei deductive a lui Aristotel, pe care ei au ajuns să o cunoască prin traducerea lucrărilor lui Aristotel de către Averroes, un filozof arab.

1.3. Activitatea misionară

Biserica irlandeză, întemeiată de Patrick, a fost cel mai luminos punct cultural din nordul Europei în secolele VII-VIII. Ea îl trimisese pe Columbanus la burgunzi și pe Columba la scoțieni. Biserica irlandeză nu a acceptat controlul papei de la Roma până la începutul secolului al VIII-lea. De pe insula Iona, din Scoția, Aidan a plecat în anul 635 cu mesajul Evangheliei la locuitorii anglo-saxoni ai Northumbriei, așezată pe coasta de nord-est a Angliei. Oswald, un conducător anglo-saxon care petrecuse un timp în exil, printre creștinii irlandezi și scoțieni, a cerut misionari de la biserica scoțiană.

Bonifaciu (680-754), cunoscut sub numele de Winfrid, a adus triburile teutonice care ocupau majoritatea teritoriilor Germaniei de azi sub influența Evangheliei. Wilfrid (634-709), un cleric englez care naufragiase pe coasta Frieslandei (provincie în nordul Olandei) în anul 678, a predicat Evanghelia oamenilor din acea regiune. Willibrord (658-679) a reușit să semene

creștinismul pe baze mai puternice în această zonă și a câștigat Friesland la supunere față de papalitate în anul 690.

Între anii 568-675 lombarzii, care fuseseră convertiți la creștinismul arian, au luat sub control sudul Italiei și s-au opus papalității în propria ei țară. Grigore I a reușit să prevină tulburările în timpul pontificatului prin influența lui asupra prințesei bavareze Theudelina, care fusese succesiv soția a doi regi lombarzi. Vizita călugărului irlandez Columbanus, prin anul 610, i-a făcut pe mulți lombarzi să renunțe la credința lor ariană. În jurul anului 675, majoritatea lombarzilor acceptaseră credința ortodoxă a Romei.

În Răsărit, bulgarii și moravienii au fost convertiți la creștinism pe la mijlocul secolului al IX-lea, în urma lucrării misionare desfășurată de frații Metodiu și Constantin (Chiril). Între 867-874, Imperiul Bizantin și-a extins influența asupra triburilor sârbe, care trec la creștinismul răsăritean, bizantino-slav. Rusia Kieveană (Ucraina de azi) a trecut la creștinismul bizantino-slav în anul 988, în urma hotărârii marelui cneaz de la Kiev, Vladimir.

Majoritatea energiilor Bisericii Răsăritene au fost folosite în lupta de apărare a Constantinopolului, pentru a nu fi cucerit de musulmani.

1.4.Refacerea Imperiului Roman în Apus. Ascensiunea papalității.

1.4.1.Dinastia merovingiană

Clovis (466-510 d.H.), a fost primul conducător care i-a unit pe franci, mărindu-și suprafața teritoriului stăpânit și prin căsătoria cu prințesa burgundă Clotilda (474-545 d.H.).

Fiii lui Clovis nu au avut abilitatea tatălui lor, astfel controlul afacerilor statului au trecut în mâinile unui funcționar, cunoscut ca majordomul palatului, care era stăpân peste guvern. Acești majordomi ai palatului au format așa-numita dinastie carolingiană, care va ajunge la apogeul puterii sub Carol cel Mare.

1.4.2.Conducătorii carolingieni

Pepin de Heristal a fost primul dintre majordomii palatului care a reunit posesiunile împărțite ale lui Clovis, și din 687 până în 714 i-a condus pe franci în locul descendenților degenerați ai lui Clovis. El a făcut din slujba de majordom al palatului o poziție ereditară, pe care o vor ocupa urmașii lui.

Carol Martel (689-741), fiul nelegitim al lui Pepin, a preluat sarcinile de majordom al palatului după anul 714. Era mare nevoie de abilitățile lui războinice, deoarece musulmanii, care cuceriseră Spania amenințau acum să cucerească toată Europa apuseană. Carol i-a înfrânt decisiv în bătălia de la Tours din anul 732, obligând Biserica Romană față de el, deoarece salvase Europa apuseană din mâinile musulmanilor.

Urmașul lui Carol ca majordom al palatului a fost fiul lui, Pepin (aprox. 741-768), cunoscut sub numele de Pepin cel Scurt sau Pepin cel Mare, care a domnit împreună cu fratele lui din 741 până în 747, când fratele lui s-a retras la o mănăstire. Pepin cel Scurt a fost primul rege carolingian, deoarece el a luat titlul de rege (751), exercitând tot odată și autoritatea de majordom al palatului.

Pepin a fost uns de Bonifaciu ca rege al francilor. Childeric al III-lea, ultimul dintre merovingieni, a fost detronat și trimis să-și petreacă restul vieții într-o mănăstire. Pepin l-a ajutat pe papa Ștefan al II-lea cu expediții împotriva longobarzilor arieni în anii 754 și 756. În anul 756 el a donat papei Ștefan II o parte din centrul Italiei, această donație fiind baza pentru statele papale care au existat neîntrerupt în Italia, până la unirea poporului italian în anul 1870.

Tot în această perioadă a apărut un document fals sub numele de “Donația lui Constantin”, care a devenit foarte popular în perioada medievală. Din document reiese că în urma faptului că a fost vindecat de lepră, Constantin a dăruit episcopului Silvestru al Romei teritorii în imperiul său, palatul Lateran, îmbrăcămintea și însemnele rangului imperial. Apoi Constantin s-a retras la Constantinopol pentru a nu sta în calea drepturilor imperiale ale papei. Documentul a fost folosit de papalitate în timpul evului mediu pentru a-și susține pretențiile la posesiunile pământești și la putere, atât pe tărâmul lumesc, cât și pe cel spiritual. Lorenzo Valla, în anul 1440, se pare că este primul care demonstrează falsitatea acestui document.

Următorul domnitor al francilor a fost Carol cel Mare, fiul lui Pepin cel Scurt. Carol cel Mare (742-814) a urcat pe tron în anul 768, și în 800 a devenit împărat în Apus, când papa l-a încoronat ca împărat al romanilor. Influența lui a fost simțită în fiecare domeniu de activitate umană din Europa apuseană. Carol cel Mare a fost devotat progresului cultural, și domnia lui imperială din 800 până în 814 a fost o perioadă de dezvoltare culturală, care a fost și este cunoscută sub numele “Renașterea carolingiană”.

După moartea lui Carol cel Mare, imperiul a căzut în declin sub fiul său slab și nepoții războinici, până când aceștia au împărțit imperiul între ei prin tratatul de la Verdun din anul 843,

după o lungă perioadă de război. Ideea imperială a fost renăscută de prințul german Otto, în anul 962 d.H..

1.4.3. Sfântul Imperiu Roman (de națiune germană) (962-1806 d.H.)

Otto (912-973), a ajuns rege al germanilor în anul 936, iar în anul 962 a fost încoronat de papa Ioan al XII-lea ca împărat al Sfântului Imperiu Roman, care avea să dăinuie până când Napoleon l-a dizolvat în anul 1806, el fiind o instituție onorată în Europa, în ciuda remarcii sarcastice a lui Voltaire, care spunea că nu era nici sfânt, nici roman, nici imperiu.

În timpul următoarelor două secole scaunul papal a avut posesori slabi, și împărații germani au trecut deseori Alpii pentru a face ordine în haos și pentru a-și apăra propriile interese în Italia. Acest amestec constant al conducătorilor germani în afacerile papalității în Italia a dus la o luptă între împărat și papă, până când Inocențiu al III-lea, umilindu-l și învingându-l pe împărat, a pus capăt amestecului german în Italia.

Totuși, în această perioadă episcopii romani și-au menținut influența asupra împăraților din Apus în majoritatea cazurilor.

1.4.4. Papa Nicolae I (858 – 867 d.H.)

Nicolae I a fost cel mai important dintre papi care au trăit între Grigore I și Leon al IX-lea. El insista atât în scris, cât și în practică asupra supremației papale, atât în cadrul Bisericii, cât și asupra conducătorilor seculari, când se ajungea la problema moralei sau a religiei.

Nicolae I și-a exercitat cu succes puterea, atât asupra episcopilor, cât și asupra conducătorului secular, în cazul lui Lothair al II-lea din Lorraine. Din motive politice Lothair se căsătorise cu Teutberga. Îndrăgostindu-se de Waldrada, a divorțat de Teutberga, convocând două sinoade în care episcopii i-au recunoscut divorțul. Ambele părți au făcut apel la Nicolae, dar între timp Lothair se căsătorise cu Waldrada. Hotărât să-i aducă sub control pe episcopii care acționaseră atât de pripit și să-l pedepsească pe Lothair pentru imoralitate, Nicolae l-a obligat pe Lothair să o lase pe Waldrada și să o repună pe Teutberga la locul ei ca soție de drept, anulând hotărârile celor două sinoade germanice, care aprobaseră atitudinea lui Lothair.

Nicolae I a avut de asemenea succes în susținerea dreptului episcopilor de a face apel direct la papă.

El a încercat chiar să-și afirme autoritatea asupra patriarhului și a împăratului bizantin de la Constantinopol. Împăratul Mihail, care fusese corupt de unchiul său Bardas, l-a destituit pe patriarhul Ignatie când acesta a refuzat să-i împărtășească lui Bardas sacramentele, iar în 858 l-a numit pe învățatul Fotie în locul lui. Ignatie i-a cerut ajutor lui Nicolae. Nicolae l-a decretat pe Fotie destituit, dar un sinod răsăritean, sub conducerea lui Fotie a acuzat Biserica apuseană de erezie pentru că a adăugat la crezul niceo-constantinopolitan afirmația că Duhul Sfânt purcede atât de la fiul, cât și de la Tatăl. Termenul *filioque* a fost introdus în crezul niceo-constantinopolitan la conciliul de la Toledo (Spania) din anul 589 d.H., pentru a respinge arianismul care apăruse în această zonă. Reaua voință între cele două părți ale Bisericii s-a mărit și Nicolae I deși avusese succes în afirmarea supremației sale peste conducătorii seculari și eclesiastici din Apus, nu a avut succes în Răsărit.

1.5.Biserica în Răsărit. Pavlicianismul și bogomilismul. Iconoclasmul.

Rolul împăraților răsăriteni în împiedecarea hoardelor islamice de a trece peste Europa a fost decisiv, ajutând Apusul să-și revină din confuzia și haosul create de căderea imperiului și de aflul barbarilor.

1.5.1.Pavlicianismul și bogomilismul.

În timp ce controversa monofizită începea să se stingă, ca urmare a Conciliului de la Constantinopol din anii 680-681, pavlicianismul și bogomilismul, două erezii dualiste înrudite, au apărut în Răsărit.

Ideile pavlicienilor (a căror denumire provine probabil de la faptul că își atribuiau nume ale colaboratorilor apostolului Pavel), erau foarte asemănătoare cu cele ale lui Marcion și ale lui Mani. În secolul IX împărăteasa Teodora a ordonat masacrarea a zeci de mii de pavlicieni, care erau foarte numeroși în zona Armeniei, unde aceștia au putut fi întâlniți până în secolul XIX.

Unii bulgari si-au însușit ideile pavliciene, transformându-le într-un nou sistem religios, căruia i s-a dat numele de bogomilism (probabil de la numele preotului Bogumil, organizatorul acestei mișcări religioase). Se pare că ideile bogomile s-au răspândit în apusul Europei, unde i-au influențat pe catari și pe albigensi.

1.5.2. Iconoclasmul

În mod special Răsăritul a fost tulburat de controversa iconoclastă dintre anii 726-843. Înainte de sfârșitul secolului VII un sentiment puternic apăruse în Asia Mică, unde mai mulți episcopi începuseră să predice împotriva icoanelor (imaginilor), care erau mult susținute de către călugări.

Prin decretele din anii 726 și 730, Leon al III-lea interzisese folosirea imaginilor în închinare, ordonând distrugerea lor. În timpul lui Leon al III-lea și al fiului său Constantin al V-lea (741-775), iconodulii (cei care apărau icoanele) au fost persecutați crunt. Un sinod format din 338 de episcopi, întrunit la Constantinopol în anul 754, a declarat folosirea icoanelor ca idolatrie. Fiul și urmașul lui Constantin al V-lea, Leon al IV-lea (775-780) nu a fost un iconoclast energic. Văduva lui, Irina, regentă până la majoratul fiului ei Constantin al VI-lea (780-797) a manevrat ca să răstoarne politica reformatoare a dinastiei isauriene. Cu ajutorul patriarhului Tarasius (784-806), Conciliul ecumenic VII, reunind 350 de episcopi, s-a întrunit în cele din urmă la Niceea în anul 787, după o încercare eșuată de a se întruni la Constantinopol. Conciliul a condamnat întreaga mișcare iconoclastă și și-a fundamentat poziția pe doctrina lui Ioan Damaschin.

Împăratul Leon al V-lea Armeanul (813-829) a hotărât ca iconoclasmul să devină iarăși politica oficială a imperiului. El l-a destituit pe patriarhul Nikephoros (806-815), un apărător credincios al icoanelor. Noul patriarh, Theodorus (815-821) a întrunit imediat un sinod care a reafirmat poziția adoptată la sinodul iconoclast din 754, fără a mai considera însă icoanele ca idoli. Fostul patriarh, Nikephoros, Theodor Studitul, învățatul egumen de la mănăstirea Studion din Constantinopol și alți iconoduli de seamă au fost întemnițați. Câțiva ierarhi iconoduli neclintiți au fost destituiți și mai mulți călugări și-au câștigat faimă printr-o atitudine iconodulă fățișă și violentă.

După moartea lui Leon al V-lea, iconodulii au fost puțin persecutați timp de 17 ani. Apoi, în anul 837, reprezentantul principal al iconocasmului, Ioan Grammaticus, a devenit patriarh de Constantinopol. El l-a convins pe împăratul Theophilus (829-842) să urmeze o linie iconoclastă mai fermă, prevăzând pedeapsa cu moartea sau exilul pentru iconodulii care s-ar fi opus fățiș.

Campania iconoclaștilor s-a stins odată cu Theophilus. Văduva lui, Theodora, regentă până la majoratul fiului ei Mihail III (842-867), a hotărât, după o ezitare de un an, că fiul ei trebuie să renunțe la iconoclasm, ca să câștige cel mai mare sprijin posibil pentru dinastia amoriană. Un sinod convocat la începutul lui 843 d.H., l-a destituit pe Ioan Grammaticus, l-a ales

ca patriarh pe Methodius, i-a condamnat pe toți iconoclaștii (inclusiv pe fostul patriarh, dar nu și pe împăratul Theophilus) și a confirmat canoanele Conciliului ecumenic VII de la Niceea, 787 d.H.. Nu au fost însă restabilite și statuile ca obiecte de cult.

1.5.3. Doctrina iconodulă a lui Ioan Damaschin (aprox. 675-749 d.H.)

Cu excepția activității călugărului Ioan Mansur (cunoscut mai bine ca Ioan din Damasc, după locul nașterii lui), care este considerat astăzi de Biserica răsăriteană ortodoxă ca fiind ultimul dintre marii învățători ai Bisericii timpurii (părinți ai Bisericii). În perioada următoare răsăritul a rămas static în ce privește dezvoltarea teologiei.

Lucrarea sa cea mai importantă, intitulată *Fântâna înțelepciunii*, formată din trei cărți, a devenit o autoritate pentru teologii din Răsărit. Cea de-a treia carte, *Despre credința ortodoxă*, este o sinteză a teologiei dezvoltată de părinții Bisericii și de concilii, din secolul IV până în timpul lui, devenind expresia standard a ortodoxiei în Imperiul Bizantin.

1.6. Marea shismă (1054)

Când Constantin și-a mutat în anul 330 capitala la Constantinopol, el a pavat drumul pentru separarea politică și, în final, eclesiastică dintre Răsărit și Apus. În Răsărit, Biserica a ajuns să fie sub jurisdicția împăratului, fiind de fapt un departament al statului, pe când în Apus, papa reușise să câștige libertatea de sub controlul secular și, folosindu-se de unele momente de criză, chiar să preia controlul asupra puterii seculare.

Și concepția intelectuală a Apusului era diferită de cea a Răsăritului. Apusul latin a fost mult mai înclinat să ia în considerare problemele practice ale politicii, având puține probleme în formularea dogmei ortodoxe. Gândirea greacă a Răsăritului era mai interesată în rezolvarea problemelor teologice pe linie filozofică. Astfel, controversele teologice care au măcinat Răsăritul între secolele IV-VII, au creat puține dificultăți în Apus.

Cele două biserici au fost în dezacord și în unele probleme teologice. În anul 867, Fotie, patriarhul Constantinopolului, l-a acuzat pe papa Nicolae I și Biserica din Apus de erezie pentru că Apusul introdusese expresia *filioque* în Crezul niceean. În Apus teologii susțineau că Duhul Sfânt purcede atât de la Tatăl, cât și de la Fiul. Răsăritul nu accepta această idee.

Pe lângă acestea Răsăritul se opunea rânduielilor apusene, privind celibatul absolut al preoților, tunsoarea specifică și raderea bărbii. În Răsărit, împărțșania se făcea cu pâine dospită,

iar în Occident cu azimă. În Răsărit, botezul se făcea prin imersiune (scufundare), iar în Apus prin stropire. În Răsărit, icoanele pictate sau în mozaic erau singureleenerate, iar în Apus se admitea cultul statuilor. Cauza esențială a shismei a fost, totuși, absolutismul papalității, care dorea să-și exercite dominația asupra patriarhului de la Constantinopol, în timp ce acesta refuza categoric să se supună.

Patriarhul de Constantinopol, Mihail Kerularios (1045-1058) a fost învinuit în fața papei Leon IX (1049-1054) că a închis bisericile latine din Constantinopol, din cauza folosirii azimei la euharistie (împărtășanie). Leon IX a citit și o epistolă cu învinuiri aduse cultului Occidental de arhiepiscopul Bulgariei, Leon de Ahrida.

Papa Leon IX a scris lui Kerularios o epistolă foarte dură, amenințându-l cu soarta lui Lucifer. Împăratul Constantin IX a rugat pe papă să trimită delegați, pentru a se ajunge la un acord în ce privește diferențele dintre Biserica apuseană și cea răsăriteană. Papa a trimis o delegație condusă de cardinalul Humbertus. Kerularios a declarat că va discuta cu latinii doar într-un sinod, iar Humbertus, iritat, a depus la 16 iulie 1054, pe altarul bisericii Sfânta Sofia din Constantinopol, o formulă de excomunicare contra patriarhului. Kerularios, la rândul lui, a convocat un sinod care l-a excomunicat pe papă.

Încercări de reconciliere au avut loc la Conciliile de la Lyon (1274) și Florența (1439), dar poporul din Constantinopol nu a acceptat acordurile de împăcare, considerând concesiile prea mari.

Biserica răsăriteană s-a autodenumit, în continuare, ca “ortodoxă” iar cea apuseană a preferat numele de “romano-catolică”.

Excomunicarea reciprocă din 16 iulie 1054 nu a fost îndepărtată decât la 7 decembrie 1965 de către papa Paul VI și patriarhul Athenagoras.

2.Culminarea romano-catolicismului (1054-1305 d.H.)

2.1.Apogeul puterii papale

Între pontificatul lui Nicolae I și cel al lui Leon al IX-lea au existat puțini conducători capabili pe tronul papal. Pe lângă acest fapt la mijlocul secolului al XI-lea a izbucnit un scandal foarte mare în sânul papalității. Benedict al IX-lea (1033 – 1045 d.H.), un papă nevrednic, a fost alungat din Roma și Silvestru al III-lea a fost pus pe tronul papal. În anul 1045 Benedict s-a reîntors la Roma și a vândut scaunul papal în schimbul unei mari sume de bani unui om care a devenit Grigore al IV-lea (1045 – 1046 d.H.). În același timp Benedict nu a renunțat la tronul papal. Astfel existau trei papi, fiecare pretinzând a fi cel îndreptățit. Henric al III-lea, împăratul Sfântului Imperiu Roman, a convocat un sinod la Sutri în anul 1046. Benedict și Silvestru au fost destituiți și Grigore a fost forțat să demisioneze în favoarea lui Clement al II-lea (1046 – 1047). Clement a murit curând, la fel și succesorul său Damaschin al II-lea (1048), în anul 1049 Henric numindu-l pe vărul lui, Bruno, ca papa Leon al IX-lea.

Odată cu venirea lui Leon al IX-lea (1049 – 1054) s-a sfârșit lunga epocă de papi slabi, dintre Nicolae I și Leon al IX-lea. Un pas important care a dus la ascensiunea papalității a fost făcut în anul 1059, când Nicolae al II-lea (1058-1061), cu ajutorul cardinalilor Humbertus și Hildebrand (care va deveni papa Grigore al VII-lea), a întrunit un conciliu la care s-a hotărât că papa nu va mai fi ales de populația Romei, ci de colegiul de cardinali, astfel se evita amestecul familiilor aristocrate romane și al împăratului în alegerea papalității. Împăratul avea dreptul să confirme alegerea dacă Sfântul Scaun îi acorda în mod expres acest drept. Din această perioadă, până când papalitatea a ajuns la o culme a puterii sub Inocențiu al III-lea, influența papalității asupra Europei apusene a avansat continuu.

2.1.1.Papa Grigore al VII-lea (1073 – 1085)

Înainte de a deveni papă, sub numele de Grigore al VII-lea, Hildebrand a lucrat timp de douăzeci de ani în slujba papalității, influențând formarea politicii papale sub cinci papi.

Ajungând papă a acționat hotărât pentru atingerea idealului său de „teocrație”, în care atât puterea seculară, cât și cea spirituală, aveau să fie exercitate de către papă ca locțiitor al lui Dumnezeu. El voia ca nici o putere civilă să nu domine Biserica Romană, în schimb Biserica

trebuia să controleze puterea civilă. Astfel, el s-a dedicat desființării investiturii laice, practică prin care conducătorii clerici primeau simbolurile slujbei lor (un inel și un toiag) de la seniorul feudal, care de obicei era un laic.

Grigore al VII-lea a mai fost preocupat de desființarea simoniei și de obligativitatea celibatului la cler, pe care le-a considerat cea mai bună cale de a reforma Biserica Romană.

Idealul supremației papale în cadrul Bisericii Romane și asupra conducătorilor seculari este clar prezentat în *Dictatus papae*, un document găsit între scrisorile lui Hildebrand după moartea lui. Acest document emitea cele mai puternice pretenții de supremație papală întâlnite până atunci. El afirma cu tărie că Biserica Romană își datorează bazele ei „numai lui Dumnezeu”; că pontiful ei era „singurul care trebuia numit universal”; că el are putere deplină asupra tuturor episcopilor; că numai picioarele lui trebuie sărutate de „toți prinții”; că el poate „detrona împărați”; și că el îi poate absolve pe supușii unor conducători seculari răi de devotament față de acești conducători. Culmea pretenției papale la supremație a fost atinsă în articolul 22 din *Dictatus*, cu afirmația că în Biserica Romană nu a fost niciodată nici o greșală și că, după Biblie, ea nu va greși niciodată.

Într-un sinod ținut la Roma în anul 1075, papa Grigore al VII-lea a interzis oficierea investiturii bisericești de către laici.

Pontificatul lui Grigore al VII-lea a fost marcat de conflictul dintre el și împăratul Sfântului Imperiu Roman, Henric al IV-lea, pe care nu a putut să-l ierte nici pe patul de moarte. Într-un conciliu convocat la Worms în anul 1076, Henric al IV-lea, susținut de unii din consilierii săi, care au fost excomunicați de către Grigore pentru simonie, a respins autoritatea papală. Grigore, la rândul său l-a excomunicat pe Henric, dezlegându-i pe supușii săi, germani și italieni, de datoria de a fi credincioși împăratului.

În toamna aceluiași an, adversarii regelui au convocat o dietă la Tribur, care-l amenința pe Henric cu detronarea, dacă nu primea eliberare de sub sentința de excomunicare a papei, în maxim un an de zile. Deoarece pe data de 2 februarie 1077 era programată la Augsburg o dietă, în cadrul căreia Henric urma să-și justifice comportamentul înaintea papei, în luna ianuarie regele a trecut Alpii, venind la Canossa pentru a se întâlni cu Grigore care se îndrepta spre Augsburg. Când Henric a ajuns la Canossa, Grigore l-a lăsat să stea trei zile desculț, pe zăpadă, îmbrăcat în sac, cu cenușă pe cap, implorând iertarea, apoi l-a primit și l-a absolvit de sentința de excomunicare. Acesta a fost pasul cel mai îndrăzneț pe care îl făcuse vreodată un papă în disputa

cu puterea seculară. Dar Henric a învățat din incidentul de la Canossa și nu peste mult timp, când din nou a fost detronat și excomunicat de către Grigore, deoarece și-a asigurat sprijinul nobililor germani, a invadat Italia și l-a ales papă pe Guisbert, arhiepiscopul de Ravena (considerat antipapă în istoria oficială a papalității). După ce Henric a fost încoronat de Guisbert, el a plecat din Italia, iar Grigore i-a chemat în ajutor pe normanzii din sudul Italiei. Ei l-au ajutat, dar pe lângă aceasta au jefuit și împrejurimile Romei, iar Grigore s-a văzut forțat să fugă la Salerno, unde a și murit, în exil, pentru că, după cum spunea el: „a iubit neprihănirea și a urât nedreptatea”.

Lupta pentru investitură a continuat, până când s-a ajuns la o înțelegere de compromis la Concordatul de la Worms din anul 1122 între împăratul Henric al V-lea și papa Calixtus al II-lea. Împăratul accepta să înceteze investitura tradițională, prin care acorda episcopului un inel și un toiag (simboluri ale puterii spirituale), acestea urmând să fie înmânate de către papă, sau trimisul acestuia, iar slujitorul Bisericii trebuia să depună un jurământ de loialitate în fața domnitorului secular, care era și seniorul lui feudal.

2.1.2. Papa Inocențiu al III-lea (1198 – 1216)

Inocențiu al III-lea a dus papalitatea medievală pe culmea puterii ei. El vedea relația dintre rege și pontif ca fiind asemănătoare cu cea dintre lună și soare. Luna strălucește prin lumina reflectată de la soare, la fel regele trebuia să stea în gloria papalității și să-și primească puterea de la papă. Inocențiu credea că regii și prinții își primeau puterea de la el, și de aceea el putea să-i excomunică, să-i detroneze sau să dea un interdict care să interzică clerului să officieze într-un anumit stat alte servicii decât cele mai esențiale.

Poziția papalității în această perioadă a fost și mai mult întărită prin publicarea unei ediții a legii canonice a Bisericii Romane, cunoscută sub numele de *Decretum*, de către Grațian, un călugăr profesor la Bologna, prin anul 1140. Deoarece legea canonică romano-catolică avea la bază legea romană, care susținea ideea centralizării autorității într-o singură persoană, papalitatea a folosit din plin acest sistem pentru a-și întări autoritatea.

Mai întâi, Inocențiu și-a folosit puterea împotriva lui Filip August al Franței, pentru a demonstra că nici măcar un rege nu putea trece peste legea morală a lui Dumnezeu în privința căsătoriei. Astfel când Filip i-a forțat pe episcopii francezi să anuleze căsătoria dintre el și Ingeborg din Danemarca, pe motiv că a fost vrăjit când s-a căsătorit cu ea, pentru a se căsători cu

Agnes de Merania, Inocențiu a pus Franța sub interdict, acesta fiind emis în anul 1200. Interdictul prevedea închiderea tuturor bisericilor din Franța, singurele sacrameente care erau oficiate fiind botezul copiilor și ungerea muribunzilor, preotul putea predica numai afară, sub cerul liber. De asemenea erau interzise înmormântările în pământul sfințit. Tumultul pe care l-a creat interdictul în toată Franța l-a obligat pe Filip să se supună papei.

În anul 1205 regele Angliei, Ioan-fără-de-Țară a intrat în dispută cu Inocențiu asupra numirii arhiepiscopului de Canterbury. În cursul acestei dispute Inocențiu a pus Anglia sub interdict în anul 1208, l-a excomunicat pe Ioan în anul 1209, iar în anul 1212 a declarat vacant tronul Angliei și i-a invitat pe francezi să invadeze țara. Pus în această situație, Ioan a acceptat candidatul papalității pentru arhiepiscopia de Canterbury, a înapoiat proprietățile bisericești pe care le confiscase, a renunțat la coroana Angliei, primind-o înapoi ca și vasal feudal al papei și a acceptat să plătească un tribut anual papalității.

Inocențiu s-a implicat și în alegerea împăraților Sfântului Imperiu Roman. Atunci când Otto al IV-lea a uitat promisiunile făcute lui Inocențiu când acesta l-a încoronat ca și împărat al Sfântului Imperiu Roman, Inocențiu a susținut pretențiile lui Frederic, fiul lui Henric al VI-lea, la tronul imperial (el fiind cunoscut ca și împărat sub numele de Frederic al II-lea).

Inocențiu al III-lea a fost și inițiatorul celei de-a patra cruciade (1202 – 1204), în care cruciații, în loc să cucerească Alexandria, au asediat și au capturat Constantinopolul, instaurând în anul 1204 un regat latin la Constantinopol, care a durat până în anul 1261. Deși Inocențiu nu a aprobat oficial abaterea cruciaților creștini împotriva celorlalți frați creștini, el a acceptat rezultatele, deoarece i-au adus Imperiul de Răsărit sub control, iar Constantinopolul putea servi ca bază pentru a cincea cruciadă pe care o plănuia el împotriva musulmanilor. Imperiul de Răsărit, cât și conducătorii din Apus erau acum sub controlul lui. El a fost figura principală în Europa medievală.

Inocențiu a inițiat de asemenea o cruciadă sub conducerea lui Simon de Montfort împotriva albigenzilor (catarilor) din sudul Franței. Deoarece ei pretindeau că sistemul lor religios era bazat pe Biblie, li s-a interzis să posede Biblii. Cruciada a pornit în anul 1209 și practic albigenzii au fost exterminați. Această cruciadă a fost sprijinită atât de ordinul franciscan, dar mai ales de cel dominican, aceste ordine religioase fiind înființate în timpul pontificatului său (anul 1210, respectiv anul 1215).

Inocențiu a convocat și un conciliu la Roma în anul 1215, cunoscut ca cel de-al patrulea Conciliu de la Lateran. Aici, printre altele, s-a declarat dogma transsubstanțierii ca fiind doctrină autentică, au fost condamnate ideile lui Ioachim de Fiore, călugăr din sudul Italiei, în legătură cu influența celor trei Persoane ale Trinității asupra celor trei vârste din istoria omenirii, de asemenea a fost condamnată mișcarea albigenză.

2.2.Cruciadele

Cruciadele pot fi caracterizate ca un război sfânt împotriva dușmanilor crucii, dus de forțele spirituale ale creștinătății apusene. Deja în 1074 Grigore al VII-lea ceruse o cruciadă împotriva musulmanilor în Palestina, care hărțuiau Imperiul de Răsărit și îi persecutau pe pelerini, dar lupta cu Henric al IV-lea asupra învestiturii laice l-a împiedecat să înceapă cruciadele.

Trebuie reținut că, deși cruciații aveau interese economice sau politice, motivul principal al cruciadelor a fost religios. Turcii care se trăgeau din dinastia Seliuk și care-i înlocuiseră pe arabi erau mult mai fanatici și brutali decât arabii dinaintea lor, iar pelerinii europeni care mergeau în Palestina erau supuși la multe persecuții.

2.2.1.Cruciața I (1096 – 1099)

După apeluri repetate la ajutorul Occidentului, un mesaj al împăratului Alexios I Comnenos (1081 – 1118) către papa Urban al II-lea (1088 – 1099), din anul 1095, a atras până la urmă atenția în Apus.

Ceea ce a declanșat prima cruciadă a fost predica despre o astfel de cruciadă împotriva musulmanilor, ținută de către Urban al II-lea la un sinod la Clermont, în noiembrie 1095. El a îndemnat la cruciadă ca răspuns la cererea de ajutor a lui Alexios, susținând în același timp ideea grandioasă de eliberare a locurilor sfinte din mâna musulmanilor.

Deși cruciața a fost fixată pe data de 15 august 1096, entuziasmul era atât de mare, încât două armate de țărani din nordul Franței și din Renania ridicate de predicile lui Petru Pustnicul și Walter Săracul au început să mărșăluie spre Constantinopol. Deoarece erau dezorganizați și indisciplinați, împăratul Constantinopolului a fost bucuros să-i lase pe cei care mai erau în viață să treacă strâmtoarele spre Asia Mică, unde au fost fie masacrați de turci, fie luați prizonieri și vânduți ca sclavi.

Această cruciadă laică neorganizată a țăranilor francezi a fost doar preludiul primei cruciade organizate, conduse de nobilii din Franța, Belgia și Italia normandă. Aceste armate și conducătorii lor au ajuns la Constantinopol în primăvara anului 1097. Cruciații au cucerit Niceea după un scurt asediu, și spre toamnă erau în fața Antiohiei, pe care au capturat-o în primăvara anului 1098. În final în iunie 1099 ei au capturat Ierusalimul.

2.2.2. Cruciada a II-a (1147 – 1149)

Unul dintre statele cruciate inițiale, comitatul de Edessa, a fost cucerit de musulmani în anul 1144, ceea ce periclita principatul Antiohiei, iar cruciada a II-a (1147 – 1149) a încercat să îl recupereze.

În anul 1146, misticul sfânt Bernard de Clairvaux a propovăduit cea de-a doua cruciadă. Regele Franței, Ludovic al VII-lea și împăratul Sfântului Imperiu Roman, Conrad al III-lea au condus cruciada, dar ea s-a dovedit a fi un eșec, probabil și datorită neînțelegerilor dintre cei doi suverani apuseni și dintre cei doi și împăratul de la Constantinopol, Manuel I Comnenos (1143 – 1180).

2.2.3. Cruciada a III-a (1189 – 1192)

În anul 1187 Ierusalimul avea să fie cucerit de trupele sultanului Saladin al Egiptului. Acest eveniment a dus la organizarea celei de-a treia cruciade (1189 – 1192), cunoscută sub numele de „cruciada regelui”, s-a desfășurat sub conducerea lui Filip al II-lea August, regele Franței, a lui Richard Inimă de Leu, regele Angliei și a Împăratului Sfântului Imperiu Roman, Frederic I Barbarossa. Accidental, Frederic s-a înecat în drum spre Palestina, iar Filip, după o ceartă cu Richard a plecat acasă. Richard a continuat să lupte. Deși nu a reușit să recucerească Ierusalimul, l-a convins pe Saladin să accepte să le dea pelerinilor acces în Ierusalim.

2.2.4. Cruciada a IV-a (1202 – 1204)

Dorind să îndrepte eșecul celei de-a treia cruciade, Inocențiu al III-lea predica arzător necesitatea celei de-a patra cruciade, care să aibă ca scop cucerirea Egiptului ca bază pentru operațiunile împotriva Palestinei. A fost în esență o cruciadă franceză sub conducere papală. Când au avut nevoie de bărci pentru a-i transporta pe cruciați la obiectivul lor, dogele Veneției a fost de acord să ofere transport și aprovizionare în schimbul unei mari sume de bani. Cruciații au

venit la Veneția, dar nu cu bani suficienți. Atunci venețienii le-au cerut ajutorul să recâștige Zara, care odată aparținuse Veneției, de la regele creștin al Ungariei.

După ce au jefuit Zara, cruciații s-au îndreptat spre Constantinopol, nu spre Alexandria, deoarece împăratul bizantin, Isac II Anghelos (1185 – 1195; 1203 – 1204) a apelat la ajutorul lor pentru a redobândi tronul ocupat de fratele său, promițându-le o mare sumă de bani. În anul 1203 cruciații au cucerit Constantinopolul, repunându-l în drepturile imperiale pe Isac II Anghelos, dar deoarece acesta nu și-a putut ține promisiunile (plata unei mari sume de bani, unirea Bisericii răsăritene cu cea apuseană, recunoașterea primatului papal etc.) în anul 1204 au recucerit Constantinopolul, întemeind Imperiul Latin de Răsărit, în fruntea căruia s-a instalat ca rege Baldouin de Flandra, imperiu care a durat până în anul 1261. Bizantinii retrași în Asia Mică înființează Imperiul de la Niceea (1204 – 1261), unde se stabilește și reședința patriarhului retras de la Constantinopol.

2.2.5. Cruciada copiilor (1212)

Cruciada copiilor din anul 1212 a fost cel mai trist incident din istoria cruciadelor. Copii din Franța și Germania, conduși de doi băieți preadolescenți, Ștefan și Nicolae, au mărșăluit peste sudul Europei spre Italia, presupunându-se că puritatea vieților lor le va aduce succes într-o aventură în care părinții lor, mai păcătoși, nu reușiseră. Mulți au pierit pe drum, iar restul au fost vânduți ca sclavi în Egipt.

2.2.6. Cruciada a V-a (1217 – 1221)

Papa Honoriu al III-lea (1217 – 1227), deși bătrân și bolnav, nu dorea să rămână mai prejos decât înaintașii săi în dorința de a elibera Țara Sfântă. De altfel, încă de la 1215, în cadrul Conciliului de la Lateran, se anunțase cruciada, deoarece sultanul ridicase, în anul 1210, pe muntele Tabor o fortăreață puternică. Andrei al II-lea, regele Ungariei și ducele Austriei, Leopold al VII-lea, au asediat Taborul în decembrie 1217, dar nu au reușit să cucerească cetatea.

Cruciații italieni, francezi, olandezi, englezi și spanioli conduși de Jean de Brienne, fostul rege al Ierusalimului și de alți nobili, asediază Damietta, port în delta Nilului, oraș pe care îl cuceresc în noiembrie 1219, în speranța că astfel Ierusalimul va fi cucerit mai ușor. Ei au refuzat să schimbe orașul Damietta cu Ierusalimul, apoi l-au pierdut.

În perioada acestei cruciade papa a încercat să-l convertească la creștinism pe sultanul Egiptului, trimițând la curtea acestuia pe Francisc de Assisi în anul 1219, dar tentativa acestuia eșuează.

Creștinii suferă o ultimă înfrângere la Barâmum, cu care ia sfârșit cea de-a cincea cruciadă.

2.2.7. Cruciada a VI-a (1228 – 1229)

Frederic al II-lea de Suabia, conducătorul celei de-a șasea cruciade a recâștigat Ierusalimul prin negocieri, dar papa Grigore al IX-lea a respins recunoașterea acestei cruciade deoarece Frederic al II-lea fusese excomunicat.

2.2.8. Cruciada a VII-a (1248 – 1254)

Ierusalimul a fost recucerit de musulmani în anul 1244. La un an după acest eveniment, papa Inocențiu al IV-lea în cadrul Sinodului de la Lyon (1245) a susținut nevoia unei noi cruciade. Sarcina cruciadei a luat-o Ludovic al IX-lea, cel Sfânt, regele Franței, care s-a îndreptat din nou spre Egipt, cucerind Damietta, după care a suferit un dezastru, armata lui fiind decimată de o epidemie de tifos, apoi măcelărită de egipteni. După ce a așteptat câțiva ani în Orient, sperând să primească ajutoare, în anul 1254 Ludovic s-a întors în Franța.

2.2.9. Cruciada a VIII-a (1270)

Ludovic al IX-lea pornește o nouă cruciadă în vara anului 1270, fiind convins de regele Siciliei să atace emiratul Tunisiei (Africa de Nord). Aici trupele franceze pier datorită unei epidemii de ciumă, căreia îi cade victimă însuși împăratul.

2.2.10. Sfârșitul cruciadelor

După 1250 sultanii Egiptului au ocupat treptat teritoriile cruciate, până au pus capăt stăpânirii creștine în Palestina și Liban, cucerind în mai 1291 Acra, iar în iulie 1291 Sidonul și Beirutul.

A mai existat cel puțin o cruciadă, împotriva ereticilor, mai exact împotriva albigenzilor, cruciadă care a fost inițiată de Inocențiu al III-lea în anul 1208, ea începând practic în anul 1209,

sub conducerea lui Simon de Montfort. Albigenzii din sudul Franței au fost practic exterminați, în această cruciadă fiind ucise aproximativ un milion de persoane.

Cu toate că papalitatea și-a mărit prestigiul în timpul cruciadelor, canalizarea energiilor anumitor națiuni spre cruciade a dus la nașterea unui sentiment național, care, în cele din urmă, a slăbit puterea papală. În același timp, înființarea Imperiului Latin de Răsărit a adâncit antagonismul religios dintre Răsărit și Apus și a slăbit Imperiul de Răsărit, favorizând căderea sa în mâna turcilor în anul 1453.

O altă consecință a cruciadelor a fost aducerea învățaturii, științei și literaturii arabe în Europa apuseană, acestea fiind studiate de scolastici, care au încercat să sintetizeze această învățătură cu revelația creștină. De asemenea, începând cu perioada cruciadelor s-a dezvoltat foarte mult comerțul cu produse de lux dintre Orientul Apropiat și Apusul Europei.

În secolul al XIII-lea a apărut și critica principiului cruciadelor, oameni ca Raymond Lull (1227 – 1318), un franciscan spaniol, au argumentat în favoarea lucrării misionare pașnice pentru convertirea musulmanilor. Raymond a învățat limba și cultura arabă de la un sclav pe care l-a cumpărat cu acest scop. Pentru ca aceia care voiau să meargă misionari la musulmani să poată învăța limba, literatura și cultura arabă, el a înființat în anul 1276 un colegiu de instruire la Miramir, în sud-estul Spaniei, și a creat cărți de argumentare apologetică pentru a-i câștiga pe musulmani. El a făcut călătorii misionare în Tunisia și Algeria, unde a fost martirizat la vârsta de 81 de ani.

2.3.Reforma monastică în Apus

2.3.1.Ordinul cluniac

În anul 909 William de Aquitania, “pentru binele sufletului său”, i-a dat un hrisov lui Berno, care deja fusese stareț la o altă mănăstire, să înființeze la Cluny, în estul Franței, o nouă mănăstire. Hrisovul prevedea ca mănăstirea să nu fie sub nici un fel de control secular sau episcopal, ea urmând să se autoguverneze, sub protecția papei.

În secolul al X-lea multe mănăstiri ale ordinului benedictin, inclusiv mănăstirea Monte Cassino, au fost reorganizate după liniile celei de la Cluny.

Sub vechiul sistem monastic fiecare mănăstire își avea propriul ei stareț, fiind independentă de alte mănăstiri din același ordin. La Cluny s-a creat un ordin centralizat, cu o

conducere unică, abatele de la Cluny, care lucra în strânsă legătură cu papalitatea. Către mijlocul secolului al X-lea sub conducerea abatelui de la Cluny se aflau aproximativ 70 de mănăstiri.

Reformele făcute de mănăstirile cluniace au contribuit mult la creșterea puterii papale, de asemenea, mișcarea care a avut ca rezultat cruciadele lansate împotriva musulmanilor în Țara Sfântă a datorat mult călugărilor de la mănăstirile cluniace.

Conducătorii cluniaci au cerut reformă în viața clericală. Ei au condamnat simonia (practica de cumpărare și de vânzare a slujbelor bisericești) și nepotismul (practica de a favoriza rudele la numirea în slujbe). Celibatul clericilor era un alt punct din platforma lor. De asemenea, ei insistau ca Biserica să fie eliberată de controlul secular din partea regelui, a împăratului sau a ducelui. În același timp era pus un nou accent pe viața ascetică. Acest program a fost aplicat de o serie de papi reformatori cu ajutorul mănăstirilor cluniace.

Ordinul cluniac a fost desființat în mod legal în anul 1790.

2.3.2. Ordinul cistercian

Ordinul cistercian a fost fondat în anul 1098 la Cîteaux, în Franța, de către un călugăr benedictin, numit Robert, care dorea să corecteze lipsa de disciplină a monasticismului din vremea sa. Călugării cistercieni puneau un mare accent pe simplitate. În timp ce cluniacii proveneau de regulă din familii aristocratice, cistercienii atrăgeau mai mult aderenți din clasa țăranilor. Cistercienii, de asemenea au dat mai multă atenție agriculturii decât ocupațiilor scolastice.

O mare parte din faima organizației a fost rezultatul eforturilor lui Bernard (1090 – 1153), călugăr cistercian de la mănăstirea din Clairvaux, un teolog mistic și un predicator abil, ale cărui predici care accentuau suferințele îndurate de pelerinii creștini în Palestina și profanarea locurilor sfinte, au fost în mare măsură motivația pentru a doua cruciadă.

2.3.3. Ordinele monahale militare

Cruciadele au dat naștere la un tip de monasticism militar, care combina arta războiului cu viața monastică. Principalele ordine monahale militare au adoptat forme ale regulamentelor cisterciene.

2.3.3.1.Cavalerii ioaniți (ospitalieri)

Cei care aparțineau de “Ordinul Spitalului Sfântul Ioan din Ierusalim” la origine erau călugări care îngrijeau pelerinii bolnavi din Ierusalim și s-au organizat în anul 1070, înainte de cruciade, sub dominație musulmană. De la “Ordinul Spitalului” le vine denumirea de cavaleri ospitalieri. Li se mai spune și cavaleri ioaniți, nume sub care li s-a atribuit celebra “Diplomă a ioaniților” (1247).

Goniți din Palestina de musulmani, s-au refugiat în insula Rhodos, de unde au fost din nou goniți de musulmani, refugiindu-se la Malta, fiind numiți și “cavaleri de la Malta” (vezi Mihai Eminescu *Scrisoarea III*).

În timp de război purtau manta neagră, iar în timp de pace, manta roșie.

Goniți de Napoleon din Malta s-au stabilit în Germania și în prezent se ocupă numai de spitale. După revoluția din decembrie 1989 au ajutat și spitalele din România. Este singurul ordin cruciat care mai există și astăzi pe baza unei continuități legale neîntrerupte.

2.3.3.2.Cavalerii templieri

Cavalerii templieri, al căror nume derivă de la cartierul lor general de lângă Templul din Ierusalim, s-au organizat într-un ordin în jurul anului 1118. Ordinul a fost recunoscut oficial în anul 1128 și adus sub regula cisterciană pentru viața monastică în anul 1130. A fost înființat inițial cu angajamentul de a apăra Țara Sfântă de atacurile musulmanilor. Ei purtau veștmânt alb cu o cruce roșie pe piept.

Se pare că în Orient ei au adoptat în taină credințe și rituri necreștine. Regele Franței, Filip al IV-lea (între timp ei și-au mutat sediul în Paris), pentru a pune mâna pe comorile lor, i-a acuzat de erezie și le-a ars pe rug căpeteniile, obținând de la papă desființarea ordinului în anul 1312.

2.3.4.Călugării cerșetori

Călugării cerșetori au reprezentat un alt tip de monasticism reformativ în secolul al XII-lea. Ei făceau jurăminte de sărăcie, castitate și ascultare, așa cum făceau călugării, dar în loc de a trăi în comunitățile monastice, de a se ruga și a munci separat de lumea seculară, ei mergeau între oamenii orașelor pentru a-i ajuta și a le predica în limba lor. Ei trăiau din darurile pe care le primeau de la oameni.

Pe lângă călugării cerșetori franciscani și dominicani, care erau mai importanți în această perioadă, au existat și călugări cerșetori carmeliți și augustini.

2.3.4.1. Ordinul franciscan

Ordinul franciscan a fost fondat de Francesco d'Assisi (1182 – 1226), fiul iubitor de plăceri al unui negustor bogat. El a fost convertit în timpul unei boli, după care a părăsit casa tatălui său, pentru a se consacra sărăciei și slujirii lui Dumnezeu. Adunând în jurul său câțiva tineri cu preocupări asemănătoare, el a formulat niște reguli care să le guverneze viețile. Aceste reguli implicau sărăcie, castitate și ascultare, dar ascultarea de papalitate era accentuată. Organizația a fost acceptată de Inocențiu al III-lea în anul 1209.

Ordinul franciscanilor a devenit atât de popular, încât în anul 1212 papa a permis unei fete de 18 ani, numită Clare, să organizeze un ordin similar pentru femei, cunoscut sub numele de “Săracele Clare”. În anul 1221, a fost fondat un al III-lea ordin, terțiarilor, pentru acei bărbați sau femei laici, care trăiau după regulile ordinului, dar nu-și puteau părăsi viața seculară din cauza legăturilor familiale sau de afaceri.

Franciscanii au fost întotdeauna în fruntea efortului misionar al bisericii romano-catolice. În timpul vieții sale, Francisc a predicat în Spania și în Egipt. Alții au mers în Orientul Apropiat și chiar în Orientul Îndepărtat. Ioan de Monte Corvino (1246 – 1328) a ajuns la Pekin (China) înainte de anul 1300. El a botezat 6.000 de oameni în Pekin, iar până în anul 1300, 30.000 de persoane s-au convertit prin el.

De ordinul franciscan au aparținut mulți învățați de seamă, cum sunt Roger Bacon, Bonaventura, Duns Scotus și William de Ockham.

2.3.4.2. Ordinul dominican

Dominic (1170 – 1221), un preot spaniol dintr-o familie nobilă, fiind în vizită în sudul Franței, i-a compătimit pe ereticii albigenzi din acea regiune și a venit cu ideea de a lupta împotriva ereziei cu armele austerității vieții, simplității și argumentării. Din acest motiv “câinii Domnului” (cum se auto-numeau printr-un joc de cuvinte în limba latină “*Domini canes*” = “câini ai Domnului”), puneau accentul pe propovăduire. Ordinul dominican (“Ordinul predicatorilor” era numele lor oficial) a fost aprobat de papă în anul 1216, și apoi s-a dezvoltat ca o organizație foarte centralizată.

În timp ce franciscanii erau mari misionari, câștigând oamenii prin exemplul lor și făcând apel la sentimente, dominicanii erau mari învățați, care încercau să-i câștige pe oameni de la erezie prin convingere intelectuală. Apelul dominicanilor se îndrepta spre mintea omului, iar cel al franciscanilor spre inima lui.

Toma d'Aquino și profesorul lui, Albertus Magnus, au fost principalii cărturari ai ordinului. Sistemul teologic actual al bisericii romano-catolice a fost elaborat de Toma d'Aquino.

Ordinului dominican i s-a dat în anul 1233 sarcina de a pune în mișcare roata Inchiziției, după ce aceasta a fost organizată.

Câțiva dintre cei mai importanți mistici, ca Meister Eckhart și Johann Tauler, au fost călugări dominicani, de asemenea Savonarola, faimosul reformator florentin, a aparținut acestui ordin.

2.4. Mișcările reformatoare laice

Chiar dacă unitatea a fost nota dominantă a creștinismului medieval, spre sfârșitul secolului al XII-lea, în Apus, au apărut unele mișcări reformatoare în rândul laicilor, care nu intenționau să reformeze romano-catolicismul din interior, ci s-au desprins de acesta.

2.4.1. Albigenzii

Albigenzii (numiți așa pentru că erau foarte numeroși în jurul localității Albi din sudul Franței) sau catarii (=cei puri), se pare că susțineau idei eretice asemănătoare cu cele ale gnosticilor, ale maniheenilor, ale pavlicienilor și ale bogumililor (în primul rând o viziune dualistă asupra lumii). Totuși nu putem fi siguri că aceste informații despre ei sunt corecte, deoarece acestea ne provin de la dușmanii lor.

Cert este faptul că albigenzii susțineau că Scriptura ar trebui să fie citită și studiată și de către laici.

Răspunsul bisericii romano-catolice medievale la acest afront adus autorității ei a fost cruciada inițiată de papa Inocențiu al III-lea în anul 1208, condusă de Simon de Montfort, care i-a exterminat pe catari, fiind ucise aproximativ un milion de persoane.

2.4.2. Waldoiștii

În jurul anului 1176, Petru Waldo, un negustor bogat din Lyon, a citit o traducere a Noului Testament și a fost atât de impresionat de ceea ce afirma Hristos despre Sine, încât și-a dat toată averea, rămânându-i doar cât să-și hrănească familia. Apoi a organizat un grup cunoscut sub numele “oamenii săraci”. Waldo și adepții lui doreau să predice ca laici, dar papa le-a interzis acest lucru. În anul 1184 ei au fost excomunicați pentru refuzul lor de a nu mai predica.

Waldoiștii credeau că fiecare om ar trebui să aibă Biblia în propria lui limbă și că ea ar trebui să fie autoritatea finală pentru credință și viață. Urmând exemplul lui Hristos, ei mergeau câte doi, îmbrăcați simplu, să le predice săracilor în limba lor.

Waldoiștii au anticipat în multe privințe ideile reformatorilor. Ei mai există încă în nordul Italiei ca grup serios de credincioși, numărând aproximativ 35.000 de persoane.

Una din reacțiile bisericii romano-catolice împotriva acestor mișcări a fost cea de la sinodul ținut la Toulouse 1229, unde li s-a interzis laicilor să folosească traducerea populară a Bibliei.

O altă reacție a fost apariția Inchiziției, o curte ecleziastică secretă, care folosea tortura și nu divulga numele acuzatorilor în judecarea ereticilor, pe care apoi îi preda pentru a fi pedepsiți prin confiscarea proprietății sau prin arderea pe rug. La început Inchiziția a fost în mâini episcopale, dar odată cu creșterea numărului ereticilor, papalitatea a preluat controlul asupra ei, iar în 1233 papa Grigore al IX-lea le-a încredințat dominicanilor sarcina de a pedepsi erezia și în felul acesta să îi elimine peeretici.

2.5. Filozofia și învățătura medievală

2.5.1. Scolasticismul

Mișcarea intelectuală scolastică s-a dezvoltat între anii 1050 – 1350, odată cu dezvoltarea ordinelor monahale din această perioadă.

Termenii *scolasticism* și *scolastic* au venit prin limba latină din cuvântul grecesc *scholē*, care înseamnă „loc unde se învață”. Termenul “scolastic” era aplicat profesorilor de la școala de palat sau curte a lui Carol cel Mare și învățaților medievali care foloseau filozofia în studiul religiei. Acești învățați au căutat să dovedească adevărul existent prin procese raționale mai degrabă decât să caute adevăruri noi. Scolasticismul poate fi definit ca și încercarea de a

raționaliza teologia cu scopul de a susține credința prin rațiune. Datele revelației urmau să fie organizate sistematic prin folosirea logicii deductive aristoteliene și armonizate cu filozofia lui Aristotel de curând descoperită. Filozofia lui Aristotel, despre care se mai știa foarte puțin în Europa apuseană, a ajuns să fie cunoscută prin filozofii arabi.

O cauză pentru expansiunea mișcării scolastice a fost interesul noilor ordine ale călugărilor cerșetori pentru folosirea filozofiei în studiul revelației. Toma d'Aquino, cel mai mare scolastic și Albertus Magnus, profesorul lui, au fost dominicani, iar William Ockham și Bonaventura au fost franciscani.

Extinderea mișcării universitare care a început în sec. al XII-lea a asigurat un mediu pentru noua mișcare intelectuală. Universitățile și-au concentrat curând programa lor de studiu în jurul studierii teologiei cu ajutorul logicii și a rațiunii. Universitatea din Paris din timpul lui Abelard a devenit centrul principal al scolasticismului.

Pentru scolastici, datele sau conținutul studiului lor erau fixe, cu autoritate și absolute. Conținutul studiului lor era Biblia, crezurile conciliilor ecumenice și scrierile părinților Bisericii. Întrebarea la care ei doreau un răspuns era dacă credința este sau nu rațională.

ȘCOLI ALE SCOLASTICISMULUI			
	REALISMUL	REALISMUL MODERAT SAU CONCEPTUALISMUL	NOMINALISMUL
Relația dintre credință și rațiune	Cred ca să cunosc	Cunosc pentru a crede	Cred – separat de cunosc
Natura realității	<i>universalia ante rem</i>	universalia in re	<i>universalia post rem</i>
Oameni	Anselm	d'Aquino și Abelard	William de Ockham și Roscelinus
Cărți	Proslogion Monologion	Summa theologiae	-
Adepți moderni	Mișcarea evanghelică	Biserica romano- catolică	Renașterea și iluminismul
Filozofii	Platon	Aristotel	

după Earle E. Cairns, *Creștinismul de-a lungul secolelor*, pag.226.

2.5.2. Apariția universităților

Universitatea ca și centru pentru învățare și cercetare, s-a dezvoltat în jurul anului 1200. Către anul 1400, existau peste 75 de universități în Europa. În aceste școli studiile scolastice ocupau o bună parte din programa de învățământ. Majoritatea marilor universități din Europa modernă și-au avut începuturile în această perioadă.

Universitatea avea de obicei patru facultăți. Artele erau un curs general pentru toate. Studentul care era cuprins în programa generală de învățământ a artelor studia *triviumul* (gramatica, retorica și logica), în urma căruia obținea diploma de licențiat. Apoi putea să studieze *quadriviumul* (geometria, aritmetica, astronomia și muzica) și primea o nouă diplomă, putând să devină profesor. După acestea putea să-și continue studiile în facultățile de teologie, drept și medicină, la terminarea cărora obținea titlul de doctor în domeniul respectiv.

2.6. Cruciada catedralelor

Arhitectura gotică (numită așa pentru că a fost considerată barbară de către mulți dintre arhitecții renașterii) a atins apogeul, la fel ca și scolasticismul, în timpul secolului al XIII-lea. Marile catedrale gotice medievale exprimau natura spirituală a epocii, la fel cum zgârie-norul exprimă spiritul materialist al secolului XX, demonstrând supremația bisericii romano-catolice în apusul Europei.

Multe din aceste biserici au fost ridicate în nordul și vestul Europei între anii 1150 – 1550. Cele mai bune exemple de catedrale gotice medievale au fost construite pe o rază de 200 km de Paris (Notre Dame, Chartres etc.).

Solidaritatea socială a omului medieval era exprimată prin faptul că marile catedrale au fost zidite ca lucrări ale comunității extinzându-se peste decenii, toate rangurile și clasele sociale luând parte la lucrare. Catedrala din Colonia a fost construită din anul 1248 până în anul 1880. Catedrala a avut de asemenea și o valoare educativă, deoarece în vitralii și statui țăranul analfabet putea vedea singur adevărul Bibliei.

3. Declinul romano-catolicismului (1305 – 1517 d.H.)

Dacă pontificatul lui Inocențiu al III-lea a fost apogeul puterii papale în evul mediu, cel al lui Bonifaciu VIII (1294 – 1303) se poate spune că a fost limita inferioară a puterii papale. Papa Bonifaciu a suferit umilire de multe ori din partea puterii seculare. Lupta cea mai mare a avut loc între Bonifaciu și Filip cel Frumos al Franței, care la un moment dat l-a făcut prizonier pe papă pentru a nu fi excomunicat de acesta.

3.1. Captivitatea babiloniană a papalității și schisma apuseană

Papa Clement al V-lea (1305 – 1314), care era francez, după o lungă călătorie prin Franța, și-a stabilit reședința papală în anul 1309 la Avignon. În ochii europenilor, aceasta l-a pus pe papă sub control francez, deși Avignonul practic nu era teritoriu francez. Cu excepția unei perioade scurte, între 1367 – 1370, reședința papală a fost menținută la Avignon până în anul 1377, fiind dominată de puternicii regi francezi. Pioasa mistică Caterina de Siena (1347 – 1380) a făcut presiuni puternice asupra papei Grigore al XI-lea să se întoarcă la Roma pentru a restaura acolo ordinea și pentru a recâștiga prestigiul papalității ca o autoritate internațională independentă. În anul 1377, el s-a reîntors, punând capăt “captivității babiloniene”.

În anul următor, când Grigore al XI-lea a murit, poporul din Roma a impus alegerea unui papă de origine italiană, fiind ales cel care s-a numit Urban al VI-lea (1378 – 1389). Având un temperament dificil și arogant, curând a atras dușmănia cardinalilor, mai ales a celor francezi, care au ales un nou papă, pe Clement al VII-lea, care și-a mutat reședința la Avignon (considerat antipapă de istoria oficială a papalității).

Fiecare dintre cei doi papi pretindeau a fi cel legitim, adică succesorul sfântului Petru. Faptul acesta a forțat populația Europei să se hotărască cărui papă să i se supună. Nordul Italiei, cea mai mare parte a Germaniei, Scandinavia și Anglia l-au urmat pe papa roman. Franța, Spania, Scoția și sudul Italiei, se supuneau papei de la Avignon. Această schismă a continuat până când a fost rezolvată la începutul secolului următor de către conciliile de reformă. “Captivitatea babiloniană” și schisma apuseană au arătat nevoia tot mai mare de reformă din interiorul bisericii romano-catolice.

3.2. Conciliile reformatoare

Nevoia de reformă din biserica romano-catolică a devenit clară odată cu schisma din anul 1378. Ambii papi fuseseră aleși de Colegiul Cardinalilor. Cine putea decide care dintre ei este cel autentic?

Teologi de seamă ai Universității din Paris au propus ca problema să fie judecată de un conciliu al Bisericii Romano-Catolice. Ei au făcut apel la precedentele concilii ecumenice. Un conciliu care să reprezinte întreaga biserică părea a fi cea mai bună soluție. Cel mai important dintre toate raționamentele reformei conciliare a fost elaborat în *Defensor pacis* (1324) (Apărătorul păcii) de Marsilius din Padova și Ioan de Jandun. În această lucrare, ei l-au susținut pe Ludovic de Bavaria împotriva papei. Cartea a desființat ideea de ierarhie absolută în Biserică, precum și în stat. Marsilius credea că oamenii în stat și creștinii în Biserică erau deținătorii suveranității și că prin corpurile reprezentative ei îl puteau alege pe împărat și pe papă, dar că împăratul era superior papei. Într-un conciliu general, Biserica fiind condusă numai după Noul Testament, putea să proclame dogma și să numească pe slujitorii ei. Conciliul bisericesc și nu papa era astfel cea mai înaltă autoritate în Biserică, și acesta trebuia să acționeze pentru binele întregului trup al creștinilor. Dacă vederile lui Marsilius ar fi fost victorioase, biserica romano-catolică ar fi fost transformată într-o monarhie constituțională condusă de un papă ales de un conciliu, și papalitatea absolutistă a bisericii medievale ar fi dispărut.

3.2.1. Conciliul de la Pisa (1409)

Când Conciliul de la Pisa s-a întrunit între iulie și august 1409, Benedict al XIII-lea era papă la Avignon, iar Grigore al XII-lea deținea scaunul papal la Roma. Conciliul, care a fost convocat de către cardinali, a afirmat imediat autoritatea cardinalilor de a convoca un astfel de conciliu și faptul că acest conciliu avea competența de a cere socoteală chiar și papilor pentru schisma apuseană. Conciliul i-a destituit, atât pe Benedict al XIII-lea, cât și pe Grigore al XII-lea, numindu-l ca adevărat papă pe unul care și-a luat numele de Alexandru al V-lea. Dar ceilalți doi papi au refuzat să recunoască hotărârea conciliului. Acum erau trei papi, în loc de doi. Alexandru al V-lea, care și-a stabilit reședința la Bologna, a fost urmat de Ioan al XXIII-lea, când cel dintâi a murit în anul 1410.

3.2.2. Conciliul de la Constanz (1414 – 1418)

Din inițiativa regelui Sigismund I al Germaniei (1410 – 1437), s-a convocat un sinod la Constanz (în Germania), de către papa Ioan al XXIII-lea, care avea să dezbată eliminarea schismei, reforma Bisericii și condamnarea ereziilor (cu referire specială la prereformatorii din Cehia și Anglia).

La acea vreme, Biserica în Apus avea trei papi Ioan al XXIII-lea care a condus la început lucrările sinodului, Grigore al XII-lea ales de romani în anul 1406 și Benedict al XIII-lea, ales de francezi în anul 1394. Pentru a împiedica încercarea lui Ioan de a avea control asupra conciliului prin folosirea votului majorității, care le-ar fi permis partizanilor lui italieni să domine hotărârile conciliului, membrii conciliului au căzut de acord să voteze ca grupuri naționale de clerici.

Simțind că pierde puterea, Ioan al XXIII-lea, a părăsit orașul în secret, sperând că astfel conciliul se va dizolva. El avea să fie prins în anul 1415, obligat să demisioneze și apoi, înțemnițat.

Conciliul și-a declarat legalitatea și dreptul de autoritate supremă în Biserica Romano-catolică.

Tot sub presiuni, Grigore al XII-lea va demisiona și el, acordându-i-se drept compensație, demnitatea de legat papal la Ancona. Neacceptând să demisioneze, Benedict al XIII-lea este destituit, fiind declarat schismatic și eretic.

În locul acestora, Sinodul de la Constanz a ales, în anul 1417, ca unic papă pe Martin V (1417 – 1431). Schisma s-a menținut însă și după moartea lui Benedict (1423), care nu a luat în seamă hotărârile sinodului, în locul său fiind ales papa Clement VIII, care abdică însă în anul 1429, punându-se astfel capăt schismei.

Conciliul a tratat de asemenea și problema ereziei, condamnând ideile lui Wycliffe și arzându-l pe rug pe Jan Hus.

3.2.3. Conciliile de la Basel (Lausanne) (1431 – 1449) și Ferrara (Florența) (1438 – 1439)

Ca urmare a unui decret emis de papa Martin al V-lea înaintea morții sale, în anul 1431, s-a întrunit Conciliul de la Basel. Noul papă, Eugen al IV-lea (1431 – 1447), nefiind de acord cu acest conciliu, i-a poruncit să se autodizolve, dar o mare parte din cardinalii participanți l-au părăsit pe papă și au declarat că un conciliu nu poate fi dizolvat de nici un pontif. În această

situație, pentru a evita problema infailibilității unui conciliu, Eugen al IV-lea a anulat decretul de dizolvare a conciliului.

Totuși în cadrul sinodului domnea o atmosferă antipapală atât de puternică, încât în anul 1438 papa va muta conciliul pe pământ italian, la Ferrara, conciliu care a avut loc între anii 1438 – 1439, în a doua parte fiind ținut la Florența din cauza ciumei.

La Florența în anul 1439 s-a făcut o încercare nereușită de a reuni Biserica Greco-ortodoxă cu Biserica Romano-catolică.

Unii din participanții la conciliul de la Basel au continuat acest conciliu, care ulterior avea să fie mutat la Lousanne, și care în anul 1439 a ales ca și papă pe Felix al V-lea (1439 – 1449), ultimul antipapă. Felix a abdicat în anul 1449, în același an autodizolvându-se conciliul de la Basel (Lousanne).

Tot în perioada acestor concilii, clerul francez s-a unit cu conducătorul francez în proclamarea Sancțiunii Pragmatice de la Bourges (1438), care dădea Bisericii franceze autonomie față de papă, ea fiind pusă sub puterea statului.

3.3.Misticismul

Misticul dorește contact nemijlocit cu Dumnezeu prin intuiție sau contemplație imediată. Dacă accentul este pus pe unirea esenței misticului cu esența dumnezeirii în experiența extazului, care este apogeul experienței mistice, atunci misticismul este filozofic. Dacă accentul este pus pe unirea emoțională cu Dumnezeu prin intuiție, atunci misticismul este psihologic.

Scolasticismul a contribuit la apariția misticismului, deoarece el pune accentul pe rațiune, neacordând importanță naturii emoționale a omului. Misticismul a fost o reacție împotriva acestei tendințe raționaliste.

Misticismul a fost, de asemenea, o reacție împotriva unei Biserici decadente și corupte, care prin captivitatea babiloniană și schisma papală pierdea tot mai mult încrederea oamenilor.

Misticii din această perioadă se împart în două grupuri majore, misticii latini și misticii teutoni. Misticii latini, având o concepție despre viață mai emoțională decât teutonii, au pus accentul pe misticism ca experiență emoțională personală cu Hristos. Acesta a fost cazul cu Bernard de Clairvaux în secolul al XII-lea. El accentuase importanța unei unități de voință și de afecțiune cu Dumnezeu mai presus de orice unitate de esență. Majoritatea misticilor teutoni au

accentuat o apropiere mai filozofică de Dumnezeu, care în cazul lui Meister Eckhart a dus la un fel de panteism.

Mișcarea mistică în Germania și-a avut centrul în ordinul dominican. Meister Eckhart (aprox.1260 – 1327) a fost dominicanul căruia îi este atribuită de obicei fondarea misticismului german. Înainte de a merge să predice la Colonia, el a studiat la universitatea din Paris. Crezând că numai divinul este real, el a susținut că scopul creștinismului trebuie să fie unirea spiritului cu Dumnezeu printr-o fuziune a esenței umane cu esența divină în timpul unei experiențe extatice. El este cunoscut pentru afirmația “Dumnezeu trebuie să devină eu, și eu Dumnezeu”. Concepțiile lui Eckhart s-au apropiat atât de mult de neoplatonism încât i s-au adus acuzații de panteism din partea Inchiziției, și vederile lui au fost condamnate ca fiind panteiste într-o bulă papală dată după moartea lui.

Un grup de dominicani cunoscuți sub numele de “Prietenii lui Dumnezeu” au continuat tradiția învățăturilor lui Eckhart. Johann Tauler (aprox.1300 – 1361), mai evanghelic decât maestrul său, a susținut că o experiență interioară cu Dumnezeu este mult mai vitală pentru prosperitatea sufletului decât ceremoniile exterioare. El era asociat cu “Prietenii lui Dumnezeu”, care își stabiliseră cartierul general pe valea Rinului. Micul volum mistic intitulat *Theologia germanica* este asociat de obicei cu acest grup. Lui Luther această carte i-a fost utilă în lupta lui pentru salvare, și în 1516 a publicat-o într-o ediție germană. Această lucrare are aceeași nuanță de panteism ca și scrierile lui Meister Eckhart.

Mișcarea din Olanda, cunoscută sub numele de *Devotio moderna*, sau “Frăția vieții în comun”, care și-a avut principalul centru la Deventer, a fost o expresie a misticismului mult mai practică și, desigur, mai puțin panteistă decât mișcarea “Prietenii lui Dumnezeu”. Johann de Ruysbroeck (1293 – 1381), care intrase sub influența scrierilor lui Eckhart și care cunoștea pe câțiva din “Prietenii lui Dumnezeu”, a influențat mișcarea mistică din Olanda. El l-a ajutat pe Gerhard Groote (1340 – 1384) să pună accentul pe Noul Testament în dezvoltarea experienței mistice, și Groote a devenit conducătorul “Frăției vieții în comun”. Groote l-a inspirat pe discipolul său Florentius Radewijns să deschidă la Deventer o casă pentru “Frăția vieții în comun”. Ordinul era format din laici care trăiau în comun după o anumită regulă, devotându-și viețile învățării și altor slujbe practice, și nu experienței pasive cu Dumnezeu, pe care pusese accentul Meister Eckhart.

Cartea lui Thomas a Kempis (Thomas Hemerken din Kempen) (1380 – 1471) *Imitația lui Hristos* a contribuit mai mult decât orice la reputația “Frăției vieții în comun”. Această carte reflectă orientarea mai practică a “Frăției”.

Două din pericolele care au apărut în mișcările mistice au fost tendința de a înlocui Biblia cu o autoritate interioară subiectivă și tendința de a minimaliza importanța doctrinei. Împins la exces, misticismul ducea la o atârde mare pasivitate, încât cei ce-l practicau deveneau introspectivi și antisociați. În cazul lui Eckhart s-a ajuns la panteism.

3.4.Predecesorii reformei

Misticii încercaseră să facă religia mai personală, dar reformatori ca Wycliffe, Hus și Savonarola au fost preocupați mai mult să încerce o reîntoarcere la idealul Bisericii prezentat în Noul Testament. Wycliffe și Hus au reușit să valorifice sentimentul naționalist antipapal din timpul „captivității babiloniene a papalității” și a schismei papale.

3.4.1.John Wycliffe (aprox.1328 – 1384)

John Wycliffe a studiat și apoi a predat la Oxford cea mai mare parte a vieții lui. Până în 1378 el era un reformator care dorea să reformeze Biserica Romano-catolică prin eliminarea clericilor imorali și prin depozedarea ei de proprietăți, care, credea el, erau o cauză a corupției. Această concepție era pe placul nobililor, care abia așteptau să pună mâna pe proprietatea Bisericii Romane. Nobilii în frunte cu John de Gaunt (cârmuitorul efectiv al Angliei la sfârșitul domniei lui Edward al III-lea, 1327 – 1377) îl susțineau pe Wycliffe, astfel încât papalitatea nu a putut să se atingă de el.

După 1378 Wycliffe a început să se opună Bisericii Romano-catolice cu idei revoluționare. În anul 1379 el a atacat autoritatea papei, insistând în scrierile sale că Hristos este Capul Bisericii și nu papa. El a afirmat că Biblia și nu Biserica este singura autoritate pentru credincioși, și că Biserica trebuie să ia model de la Biserica nou-testamentală.

În anul 1382 terminase prima traducere completă în manuscris a Noului Testament în limba engleză. În anul 1384, Nicholas de Hereford a terminat traducerea Vechiului Testament în limba engleză. În felul acesta pentru prima dată, englezii puteau citi Biblia în propria lor limbă.

Wycliffe a mers chiar mai departe, în anul 1382 opunându-se dogmei transsubstanțierii, afirmând că Hristos este prezent spiritual în euharistie. De asemenea a afirmat că Biserica este

formată din poporul ales al lui Dumnezeu, care nu are nevoie de preoți ca să mijlocească pentru el înaintea lui Dumnezeu.

Wycliffe a fost părăsit treptat de prietenii săi de rang înalt iar autoritățile bisericești l-au izgonit de la Oxford. În anul 1382 el s-a retras în parohia sa de la Lutterworth, unde a murit în anul 1384. Sinodul de la Constanț a hotărât în anul 1415 arderea scrierilor și a rămășițelor sale pământești.

Ideile lui Wycliffe au fost răspândite în întreaga Anglie de către discipolii săi, cunoscuți sub numele de „lollarzi” (bombănitari, cei care murmură rugăciuni), până când Biserica Romană, promulgând în anul 1401, prin Parlament, statutul *De haeretico comburendo* (Despre arderea ereticilor), a făcut ca propaganda ideilor lollarde să fie pedepsită cu moartea.

Studentii boemieni, care studiau în Anglia au dus aceste idei în Boemia, unde ele au devenit baza pentru învățăturile lui Jan Hus.

3.4.2. Jan Hus (aprox. 1373 – 1415)

Datorită legăturilor dintre Universitățile din Oxford și Praga, în Boemia (Cehia) au pătruns ideile lui Wycliffe, tânărul Jan Hus fiind atras de aceste idei. Devenind profesor la Facultatea de Filozofie (1398), iar apoi rectorul Universității din Praga (1403), Jan Hus, sprijinit de prietenul său, Ieronim de Praga, se va declara susținătorul lui Wycliffe, traducând în cehă o parte din scrierile acestuia.

Hus a condamnat stricăciunea clerului și și-a criticat concetățenii pentru că se închinau la imagini (icoane, statui), pentru credința în false miracole și pentru că făceau „pelerinaje superstițioase”. De asemenea, a criticat Biserica Romană pentru că oprea pe laici de la împărtășania cu vin, și a condamnat comerțul cu indulgențe. Viziunea sa despre Biserică este prezentată în cartea sa *De Ecclesia*.

Aceste idei i-au atras dușmănia papei, ordonându-i-se să meargă la Conciliul de la Constanț, în Germania. Deși a primit asigurările papei și a împăratului că nu va păți nimic, el a fost condamnat ca eretic și ars pe rug (6 iulie 1415). Ieronim de Praga a împărtășit aceeași soartă câteva luni mai târziu.

Se spune că atunci când o bătrână din asistență a adăugat câteva vreascuri la rug, Hus ar fi exclamat celebrele cuvinte: „*O, sancta simplicitas!*” (O, sfântă ignoranță!), iar celor ce l-au condamnat le-a replicat: „*Ardeți voi acum o găscă* (aluzie la numele său, Hus, care în limba cehă

se traduce „gâscă”), *dar va veni o lebădă, pe care n-o veți mai putea arde*”. Mulți au văzut în aceste cuvinte o prezicere referitoare la reformatorul Martin Luther.

Ideile lui Hus au fost răspândite de adepții săi dintre care cei mai radicali, cunoscuți sub denumirea de taboriți, renegau orice aspect din credința și practica Bisericii Romane care nu putea fi găsit în Scriptură. Utrachiștii, mai liberali, susțineau poziția că numai ceea ce interzicea Biblia trebuia eliminat. Câțiva din grupul taboriților au format ceea ce avea să fie cunoscut sub numele de *Unitas Fratrum* (Uniunea fraților) sau "Frații boemieni", în jurul anului 1450. Acesta este grupul din care s-a dezvoltat Biserica Moraviană, care ulterior a devenit una din bisericile cu cea mai puternică orientare misionară din istoria creștinismului. Jan Amos Comenius (1592 – 1670), celebrul pedagog, autor al lucrării *Didactica magna*, a fost unul dintre „frați”.

3.4.3. Girolamo Savonarola (+1498)

Savonarola, un personaj destul de controversat, după ce a studiat umanismul și medicina a devenit călugăr dominican în anul 1474. El a slujit în câteva orașe din Italia de Nord, iar în anul 1491 a fost trimis la Florența, unde predicile sale ținute în biserica San Marco, prin care denunța corupția și imoralitatea, au început să aibă ecou în rândul florentinilor. În anul 1496, cu ocazia carnavalului care era ținut la Florența înaintea postului mare, Savonarola a inspirat „arderea deșertăciunilor”, determinând oamenii din Florența să ardă pe un rug mare cosmetice, peruci, cărți pornografice și ustensile pentru jocurile de noroc. După aceste evenimente predicile lui Savonarola s-au îndreptat împotriva papei Alexandru al VI-lea, care l-a excomunicat. Savonarola declară invalidă excomunicarea, cerând convocarea unui conciliu care să-l destituie pe papă.

Ca urmare a unui conflict apărut între călugării franciscani și cei dominicani în anul 1498, Savonarola, împreună cu alți doi călugări dominicani au fost condamnați la moarte prin spânzurare, apoi trupurile lor au fost arse în piața orașului.

3.5. Renașterea

Renașterea, care a avut loc în țările mari ale Europei între anii 1350 – 1650, marchează tranziția de la lumea medievală la cea modernă. Denumirea aceasta a fost folosită pentru prima dată în anul 1854 ca termen descriptiv al acelei epoci.

Într-un sens mai larg, Renașterea poate fi definită ca acea epocă de reorientare culturală în care oamenii au înlocuit abordarea religioasă corporativă a vieții, cu o concepție seculară și individualistă.

Concepția teocentrică medievală despre lume, în care Dumnezeu era măsura tuturor lucrurilor, a făcut loc unei concepții antropocentrice despre viață, în care omul devenea măsura tuturor lucrurilor. Accentul era pus pe gloria omului și nu pe gloria lui Dumnezeu. Clasa de mijloc a societății, care locuia la orașe, devenea mai importantă decât vechea societate agrară, rurală a epocii feudale. În acest context, trebuie amintit că, în mare, Renașterea a fost limitată la o mică parte a clasei înalte a societății și că ideile și modul lor de viață s-au scurs încet spre păturile de jos. Comerțul a devenit mai important decât agricultura ca mod de câștigare a existenței. A devenit obișnuită abordarea umanistă, optimistă și experimentală a lucrurilor acestei vieți. Cu toate că se mai păstra religia, aceasta era doar o simplă formalitate în zilele sfinte ale Bisericii și a existat tendința de a da uitării ceea ce cerea Dumnezeu de la individ în viața de fiecare zi.

3.5.1. Renașterea italiană

Renașterea a apărut pentru prima dată în Italia, în secolul al XIV-lea, deoarece tradiția clasică era mai puternică acolo decât în alte părți. Italienii erau înconjurați de rămășițele materiale ale măreției lor trecute, și spiritul italian dădea importanță valorilor culturale mai înalte ale acestei vieți. Mai mult, în Italia erau oameni bogați care puteau da ajutor financiar artiștilor, pentru ca ei să fie liberi să creeze. Marele negustor Lorenzo de Medici a plătit savanți și artiști ca să-i creeze un mediu ambiant estetic. Papii epocii Renașterii au devenit interesați de literatură și arte în așa măsură încât aceste interese au ajuns să aibă prioritate față de funcțiile lor spirituale. Căderea Constantinopolului în anul 1453 a făcut ca mulți învățați greci să aducă cu ei în Italia mii de manuscrise grecești valoroase pentru a nu fi distruse de musulmani.

Oamenii de la începutul Renașterii din Italia erau interesați de cultura clasică sau umanistă a Greciei și a Romei mai mult decât de teologie. Când Manuel Chrysoloras (1350 – 1415) a venit în Veneția în 1393, ca ambasador pentru a primi ajutor împotriva amenințării turcești a Constantinopolului, el a rămas la Florența timp de trei ani, predând limba greacă florentinilor interesați. Petrarca, primul dintre umaniștii italieni, a căutat cu insistență să descopere manuscrise grecești și romane pe care să le studieze. Acești oameni au descoperit o

lume nouă studiind aceste manuscrise, o lume în care oamenii erau preocupați să se bucure de viață aici și acum. Bucuriile acestei vieți îi atrăgeau pe acești cărturari italieni, și religia care era legată de eternitate, a trecut pe planul al doilea.

Această atitudine din partea artiștilor și cărturarilor a dus la o secularizare a societății, în puternic contrast cu preocuparea societății medievale pentru cele spirituale. Câteva aspecte ale acestei secularizări amorale sunt prezentate clar în cartea lui Machiavelli, *Prințul*. Machiavelli (1469 – 1527) sfătuia pe conducătorul unui stat să subordoneze interesului propriu standardele absolute de conduită.

În același timp este impresionantă multitudinea de preocupări ale artiștilor renașcentiști. Michelangelo a decorat tavanul Capelei Sixtine cu picturi magnifice. El a fost de asemenea arhitectul care a supravegheat terminarea bisericii Sf. Petru din Roma, încoronând clădirea cu frumosul ei dom. De asemenea el a conceput uniforme colorate pe care garda elvețiană le mai folosește și astăzi. Leonardo da Vinci a pictat minunata *Cina cea de taină* și pe *Mona Lisa*, și a desenat schițe de mitraliere și submarine care se asemănă în mod remarcabil cu cele din zilele noastre.

Dogmele Bisericii erau acceptate și riturile de închinare erau practicate, dar viața religioasă a omului era ruptă de viața lui zilnică. Acest spirit lumesc i-a afectat până și pe papii epocii renașcentiste. Existau puțini eretici sau ateï în țările latine, dar spiritualitatea a luat locul al doilea după religia formală.

3.5.2. Umaniștii creștini

Învățații renașcentiști din nordul Alpilor aveau în comun cu frații lor de la sud de Alpi dragostea pentru sursele din trecut, prețuirea ființelor umane ca entități individuale cu dreptul de a-și dezvolta propriile lor personalități și interesul pentru capacitatea minții umane de a interpreta datele pe care i le aduceau simțurile. Totuși, ei nu erau atât de mult interesați în trecutul clasic, cât în trecutul creștin. Ei studiau documentele biblice în limbile originale, tot atât de mult sau și mai mult decât studiau scrierile lui Platon sau Aristotel. Ei puneau accentul pe moștenirea iudeo-creștină, și nu pe moștenirea elenistică a Europei apusene. Ei au fost în esență umaniști creștini care aplicau tehnicile și metodele umanismului la studiul Scripturii. Ei erau interesați mai mult de om ca ființă umană cu un suflet, decât ca și creatură rațională. Umanismul lor era etic și religios, în timp ce acela al fraților lor latini era estetic și secular.

Ajutorul financiar dat de familia de Medici a făcut posibilă înființarea Academiei Platonice în Florența, unde umaniștii creștini puteau să-și facă studiile. John Colet din Anglia, Jacques Lefevre din Franța și Reuchlin din Germania au petrecut cu toții un timp la această academie.

John Colet (aprox. 1467 – 1519) a făcut parte dintr-un grup din Anglia cunoscut sub numele de „reformatorii de la Oxford”. După vizita lui în Italia, Colet a început să prezinte în conferințe sensul literar al epistolelor pauline. Aceasta era o inovație, deoarece până atunci teologii erau interesați mai mult de interpretarea alegorică decât de ceea ce încercau să comunice scriitorii Scripturii celor din timpul său sau celor ce urmau după el. Opera reformatorilor de la Oxford a fost un factor ce a contribuit la declanșarea reformei în Anglia.

Jacques Lefevre (1455-1536), în jurul anului 1512, a publicat un comentariu asupra epistolelor lui Pavel în latină. Opera lui a ajutat la pregătirea drumului pentru apariția hughenotilor, atunci când influența reformei a ajuns în Franța.

Jimenez Francisco de Cisneros, cunoscut mai bine sub numele de cardinalul Ximenes, arhiepiscop de Toledo, Spania, a devenit confesorul Izabelei, și timp de câțiva ani, marele inchișitor al Inchiziției spaniole. El a fondat Universitatea din Alcala, și a tipărit un Nou Testament în limba greacă în anul 1514. Pe lângă aceasta el a supravegheat terminarea unei ediții poliglote a Bibliei.

Reuchlin și Erasmus au fost cei mai influenți dintre umaniști, deoarece influența operei lor a fost simțită în întreaga Europă. John Reuchlin (1455-1522) a studiat în Italia și și-a dezvoltat gustul pentru limba, literatura și teologia ebraică. Rădăcina studiului său științific asupra Vechiului Testament a fost o gramatică ebraică combinată cu un dicționar, pe care le-a numit *Despre elementele de bază ale ebraicii*. Această lucrare, pe care el a terminat-o în 1506, i-a ajutat pe mulți să se familiarizeze cu limba Vechiului Testament, astfel încât au reușit să studieze această carte în limba originală. Nu este lipsit de importanță faptul că Reuchlin a dat sfaturi pentru educația lui Melanchthon, mâna dreaptă a lui Luther și primul teolog al reformei.

Desiderius Erasmus (Erasmus de Rotterdam) (1466-1536), a fost și mai influent decât Reuchlin. El a primit o parte din educație în școala “Frăției vieții în comun”, în Deventer, iar mai târziu a studiat la multe din universitățile din Europa și Anglia. El a devenit un cărturar cunoscut în cercurile culturale din orice țară. El a încercat să determine o reformă în interiorul Bisericii Romano-Catolice, opoziția sa față de abuzurile din această biserică fiind exprimată în cărțile sale

Elogiul nebuniei (1511) și *Convorbiri pe teme curente* (1518). Aspectul pozitiv al operei sale a fost Noul Testament în limba greacă, publicat în 1516 de Froben din Basel, care era nerăbdător să câștige faima și piața de desfacere care însoțeau tipărirea și publicarea primului Nou Testament în limba greacă. Cardinalul Ximenes tipărise un Nou Testament grecesc în 1514, dar nu l-a putut vinde deoarece nu avea aprobarea papei.

Influența Noului Testament grecesc a fost uriașă, deoarece cărturarii se aflau pe o poziție din care puteau face comparații exacte între Biserica Noului Testament și cea din timpul lor.

La început, Erasmus a simpatizat cu Luther, dar mai târziu i s-a opus, deoarece el nu dorea sciziunea de Biserica Romano-catolică, pe care Luther s-a văzut forțat să o facă. Lucrarea lui Erasmus, *Manual al soldatului creștin* (1503), constituie o abordare etică a creștinismului. El a pus accentul pe etică. Mai mult, teologia lui se deosebea mult de cea susținută de Luther. În cartea lui, *Liberul arbitru* (1524), el pune accentul pe eliminarea abuzurilor dar nu atacă doctrina și susține libertatea voinței umane, despre care Luther susținea că este total neputincioasă în ceea ce privește bunătatea și salvarea.

4. Biserica ortodoxă bizantină în secolele XI – XV

4.1. Monahismul în Răsărit în secolele XI – XV

4.1.1. Muntele Athos

Centrul cel mai important al monahismului răsăritean a fost Muntele Athos. Începuturile vieții monastice din Muntele Athos țin de legendă, multe tradiții încercând să dateze începutul vieții monastice de aici ca fiind în timpul lui Constantin cel Mare. Primii eremiți se pare că au venit la Athos în secolul IX, fiind nevoiți să plece din Egipt și Orient datorită ocupării acestor teritorii de către arabi. Cel care a introdus viața de obște în Muntele Athos este Atanasie al Trebizondei (Athonitul), care, primind sprijinul împăratului, a întemeiat *Marea Lavră*, prima așezare monahală din peninsulă în anul 963.

Prin anii 971-972, la îndemnul împăratului, Eutimie, starețul mănăstirii studite din Constantinopol, a compus primul *typicon* (carte de guvernare care cuprinde regulile organizatorice și administrative ale statului athonit). Acest document cunoscut sub numele de *Tragos* (deoarece a fost scris pe un pergament din piele de țap, *tragos* = țap) și păstrat la Protaton (biserica principală din Kareia, capitala Athosului), a constituit fundamentul pentru tipicul de mai târziu și dezvoltarea ulterioară a tuturor mănăstirilor din Muntele Athos.

Până la căderea Constantinopolului (1453), mănăstirile din Muntele Athos vor cunoaște perioada lor de glorie. În jurul anului 1000 aici au fost întemeiate mari mănăstiri, cum sunt: *Vatoped*, *Xeropotamu*, întemeiate de greci, *Iviron*, pentru giorgieni, *Rusikon*, pentru ruși, *Hilandar*, pentru sârbi, *Cutlumuș*, pentru români etc..

În secolele XIV-XV, Athosul va cunoaște apogeul, devenind centrul “isihasmului” reprezentat de Grigorie Palama (+1359) și ucenicii săi.

Astăzi, teritoriul peninsulei Athos este parte integrantă a statului grec, deși are propriul guvern în baza unei carte speciale (încheiate după Tratatul de la Lausanne din 1923, cu statul grec, la 10 mai 1924) și este împărțit în douăzeci de mănăstiri suverane, care sunt ierarhizate conform unei tradiții fundamentate pe titlurile imperiale și pe privilegii.

Din septembrie 1926, Muntele Athos este republică monahală ortodoxă, cu regim administrativ autonom. Statul grec este reprezentat de un guvernator cu sediul la Kareia, capitala

Athosului. Conducerea acestei republici monahale revine “Sfintei Comunități” alcătuită din câte un reprezentant al fiecăreia dintre cele douăzeci de mănăstiri mari.

4.1.2. Isihasmul

Isihasmul (de la gr. hesychia = tăcere, liniște, concentrare interioară) este o disciplină ascetică de origine monastică (își are originile în practica asceților din secolele IV-V) care a fost organizată și s-a răspândit printre călugării din muntele Athos în secolele XIII-XIV.

Doctrina isihastă susține că prin practicarea (invocarea continuă) “rugăciunii inimii” (numită și “rugăciunea lui Isus” sau “rugăciunea pură”) constând din cuvintele: “Doamne, Isuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine păcătosul”, se poate ajunge la vederea luminii dumnezeiești necreate (a luminii văzute de apostolii Petru, Iacov și Ioan pe muntele “Schimbării la față”). Susținătorul cel mai de seamă a doctrinei isihaste a fost Grigorie Palama (+1359).

Călugărul Varlaam de Calabria, reprezentant al monahismului apusean considera că la “Schimbarea la față” a lui Hristos pe muntele Tabor, lumina care i-a învăluit pe ucenici era una materială, deci creată, și acuza pe Grigorie Palama și pe călugării isihasți că sunt masalieni (erezie care considera că omul se poate împărtăși din ființa lui Dumnezeu). Grigorie Palama a susținut că lumina taborică este împărtășibilă omului, întrucât este lucrare dumnezeiască, nu ființă divină.

Isihasmul a avut și alți reprezentanți: Nil și Nicolae Cabasila, iar la români, Nicodim de la Tismana, Paisie cel Mare de la Neamț.

Sinodul de la Constantinopol din anul 1341 s-a pronunțat pentru isihasm. A urmat un alt sinod ținut tot la Constantinopol în anul 1345, care l-a condamnat pe Grigorie Palama, apoi alte sinoade, culminând cu cel din anul 1351, care a proclamat isihasmul ca doctrină oficială a Bisericii ortodoxe.

4.1.3. Monahismul românesc în evul mediu

La români, monahismul este atestat în perioada de care ne ocupăm, de mărturii scrise și arheologice. Vechi denumiri monahale, precum: *Chilia*, *Mănăstirea*, *Călugăreni*, *Valea Călugărească* datează din perioada medievală.

În Dobrogea s-au descoperit ruine de biserici care prin inventarul bogat dovedesc existența unor comunități monahale, astfel: complexul rupestru (săpat în calcar), format din cinci bisericuțe, de la Basarabi, județul Constanța, datând din secolele X-XI, care cuprindea și corpuri de chilii; bisericuța Sf. Atanasie de la Niculițel, singura construcție din secolul XIII păstrată intactă în Dobrogea; biserica treflată (în formă de cruce) tot din această localitate (secolele XI-XII), cu urme de chilii împrejur și un mormânt de monah.

Către anul 1010, un izvor istoric, *Vita sancti Gerhardi*, menționează că un urmaș al cneazului Glad, pe nume Ohtum (sau Achtum) a întemeiat la *Morisena* (azi Cenad, județul Timiș) o mănăstire ortodoxă cu hramul Sf. Ioan Botezătorul, așezând în ea un egumen și călugări “greci” după rânduiala acestora (prin “greci” înțelegându-se “ortodocși bizantini”, nu de naționalitate greacă).

Prin 1204, regele Emeric al Ungariei informa pe papa Inocențiu al III-lea că unele biserici ale călugărilor “greci” din regatul său se ruinează și cerea papei să ia măsuri pentru a le transforma în biserici de mănăstiri catolice.

Alte mănăstiri atestate în secolul al XIV-lea sunt *Cozia* și *Cotmeanca*.

În Moldova, cea mai veche mănăstire, potrivit tradiției este *Neamțul*, întemeiată în vremea domniei lui Petru Mușat (1375-1391). Alte mănăstiri sunt *Moldovița* (atestată documentar la 1402), *Probota* la Poiana Siretului (sfârșitul secolului al XIV-lea).

4.2. Cultura teologică în Răsărit, în secolele XI-XV

Deși teologia a rămas în sfera preocupărilor principale, după Marea Shismă teologii răsăriteni nu au mai adus contribuții comparabile cu cele ale teologilor scolastici din Apus. Preocuparea fundamentală era păstrarea neschimbată a moștenirii patristice răsăritene, ceea ce făcea ca operele teologilor răsăriteni să nu fie caracterizate de prea multă originalitate. De asemenea, permanentul pericol islamic a limitat dezvoltarea teologiei răsăritene.

În secolul XI cei mai importanți teologi bizantini au fost: Ioan Mavropus (+1108), hagiograf, Teofilact de Ahrida (+1118), exeget și polemist, Mihail Psellos (+1078) filozof, teolog, istoric, cea mai cultă personalitate a acestui secol.

În secolul XII a avut loc o renaștere spirituală în Bizanț. Cei mai importanți teologi din această perioadă au fost Eftimie Zigabenu, care a scris despre erezii și episcopul Nicolae al Metonei, care a ajuns, probabil sub influența lui Anselm la ideea satisfacției substitutive.

Perioada dintre anii 1259 – 1453 (perioada dinastiei Paleologilor) este cunoscută în istoria răsăriteană ca o perioadă de renaștere culturală. În secolul XIII, cel mai erudit teolog bizantin a fost Nichifor Vlemide (+1272).

În secolul XIV cel mai recunoscut scriitor bizantin este Nicolae Cabasila (+ după 1371). El a scris *Explicarea Sfintei Liturghii și Despre viața în Hristos*. Secolul XIV, a fost dominat de disputa teologică isihastă dintre Grigorie Palama și Varlaam de Calabria.

Pentru prima jumătate a secolului XV consemnăm numele umanistului cel mai de seamă din răsărit, George Ghemistos Plethon (+1452).

4.3. Încercări de unire a Bisericii din Răsărit cu cea din Apus în secolele XI-XV

În august 1071 armata bizantină suferă o înfrângere dezastruoasă în fața turcilor, împăratul fiind luat prizonier. După acest eveniment nefericit împărații bizantini, evaluând pericolul turcesc tot mai accentuat, au încercat salvarea imperiului prin refacerea unității bisericești. Astfel aproape toți împărații bizantini din perioada 1071-1453 vor duce tratative cu papii Romei în vederea realizării unirii, însă fără rezultate folositoare.

Cucerirea Constantinopolului de către armata cruciată în anul 1204 și întemeierea Imperiului Latin de Răsărit au înăsprit și mai mult relațiile dintre greci și latini.

4.3.1. Conciliul de la Lyon (1274)

Împăratul bizantin Mihail al VIII-lea îl convinge pe patriarhul ecumenic Iosif I să-i dea mână liberă pentru a pregăti terenul unirii. O delegație răsăriteană favorabilă unirii ajunge la Lyon (Franța), la 24 iunie 1274, unde papa deschisese deja sinodul în prezența a peste 300 de episcopi. Trimișii greci înmânează papei scrisoarea împăratului, în care el accepta “primatul papal”, dar solicita să se păstreze formula veche a Crezului, fără *filioque* și menținerea riturilor grecești. Reprezentanții Răsăritului depun jurământul de unire, iar la 6 iulie 1274 papa proclamă unirea înfăptuită. Unirea însă nu s-a aplicat. Întorși de la sinod, trimișii împăratului s-au izbit de aversiunea poporului, care nu a fost de acord cu semnarea actului unionist de la Lyon.

Curând după aceasta însă, pentru că nu a luat măsuri de aplicare a unirii, papa Martin al IV-lea îl excomunică pe împăratul Mihail al VIII-lea, iar la rândul lui patriarhul de Constantinopol îl excomunică și el pentru trădarea credinței. Când a murit nici una din cele două Biserici nu a vrut să-i officieze fostului împărat bizantin slujba înmormântării.

Încercările de unire din secolul XIV au fost neînsemnate, singurul gest mai important constituindu-l trecerea la catolicism cu titlu personal al împăratului bizantin Ioan al V-lea Paleologul cu toată familia sa, eveniment care a avut loc la Roma în anul 1369.

4.3.2. Sinodul de la Ferrara (Florența) (1438-1439)

Prin suirea pe tronul Imperiului Otoman a lui Murad al II-lea (1421-1451) pericolul turcesc devine iminent constrângându-l pe împăratul Ioan al VIII-lea (1425-1448) să se adreseze papei Eugen al IV-lea (1431-1447) pentru o nouă încercare de unire.

O numeroasă delegație răsăriteană (aproape 700 de persoane) în frunte cu împăratul și cu patriarhul ecumenic Iosif al II-lea (1416-1439) ajunge la Ferrara în martie 1438. Din martie până în octombrie, delegațiile celor două Biserici au purtat discuții pregătitoare asupra punctelor divergente și anume: *doctrina despre purgatoriu*, *dogma despre filioque*, *folosirea azimei la euharistie și primatul papal*. Întrucât discuțiile înaintau cu greutate, unii “greci” au părăsit lucrările.

Împăratul, dorind cu tot dinadinsul unirea, va face presiuni asupra delegaților răsăriteni, îndeosebi după moartea patriarhului Iosif al II-lea (iunie 1439) și înconjurându-se de cei favorabili unirii, reușește să determine finalizarea tratatelor sinodale.

La 6 iulie 1439, în catedrala Santa Maria del Fiore din Florența s-a proclamat solemn unirea celor două Biserici. Decretul de unire numit *Laetentur coeli* este semnat de 115 delegați latini și doar 33 răsăriteni.

Delegații bizantini au fost întâmpinați la întoarcerea în patrie cu ostilitate, fiind etichetați drept “trădători” și “azimiți”.

Considerând că Biserica oficială a Bizanțului s-a lepădat, prin unirea cu Roma, de ortodoxie, Biserica Rusiei întrerupe legăturile cu patriarhia ecumenică și se consideră, din 1448, Biserică autocefală.

Constantin al XI-lea Dragases (1448-1453), urmașul la tron și fratele lui Ioan al VIII-lea Paleologul, în încercarea disperată de a obține un ultim ajutor contra turcilor proclamă forțat, peste voința celor mai mulți, unirea cu Roma, la 12 decembrie 1452, în biserica Sf. Sofia. Delegat papal a fost renegatul mitropolit al Kievului, Isidor, acum cardinal, care va semna actul de unire alături de patriarhul ecumenic unionist Grigorie al III-lea, fostul duhovnic al lui Ioan al VIII-lea, și participant la Sinodul de la Ferrara (Florența).

Gestul este inutil, iar poporul își manifestă revolta. Ajutorul atât de mult așteptat din Apus nu a venit, astfel că în luna mai 1453 Constantinopolul a fost cucerit de turci, punându-se capăt încercărilor de unire pentru o lungă perioadă.

4.4. Căderea Constantinopolului – 1453 – și urmările acestui eveniment pentru creștinismul răsăritean

Singurul ajutor din partea Apusului l-a constituit sosirea în capitala bizantină a unui detașament de 700 de genovezi, care a trecut prin Bosfor în ianuarie 1453.

După un asediu de peste o lună și jumătate, la 29 mai, ienicerii (armata de elită a sultanului) lui Mahomed al II-lea pătrund în cetate. Capitala bizantină a fost prădată, o parte din locuitori masacrați, cei mai mulți luați robi, iar orașul a suferit nenumărate stricăciuni. Ultimul împărat bizantin, Constantin al XI-lea a murit în luptă.

Mahomed al II-lea face din Constantinopol, pe care-l numește Istanbul, capitala Imperiului Otoman. Călugărul antiunionist Ghenadie Scholaru a devenit primul patriarh ortodox al Constantinopolului aflat sub dominație otomană, primind titlul de etnarh, care corespunde în rang cu cel de vizir. Ghenadie a scris pentru informarea sultanului *Despre calea mântuirii oamenilor*, o mărturisire de credință ortodoxă în 12 articole, considerată cea dintâi scriere simbolică a Bisericii Ortodoxe după crezul niceo-constantinopolitan.

Cneazul Moscovei, Ivan al III-lea preluat ca blazon vulturul bicefal bizantin, căsătorindu-se cu Zoe – Sofia Paleolog nepoata de unchi a ultimului împărat bizantin. Doctrinarii Bisericii ruse au văzut semnificații teologice profunde în aceste evenimente, numind Moscova “a treia Romă”, “care nu va mai fi înlocuită de a patra”. Biserica rusă, acum complet națională, s-a proclamat ca protector principal al lumii ortodoxe slavo-bizantine. Ivan al IV-lea a luat în anul 1547 titlul de țar (cezar) al Imperiului rus. Astfel, Imperiul roman de apus a fost moștenit de Imperiul romano-german, iar Imperiul roman de răsărit de Imperiul rus.